

UNIVERSITY OF LAPLAND
LAPIN YLIOPISTO

**ADHEESIOPROSESSIN SOVELTAMISALA JA RIITA-ASIAIN
PROSESSINORMIEN SOVELTUVUUS YKSITYISOIKEUDELLI-
SEEN VAATIMUKSEEN**

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro gradu
Prosessioikeus
Jenna Rimpeläinen
Kevät 2025

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Adheesioprosessin soveltamisala ja riita-asiain prosessinormien soveltuvuus yksityisoikeudelliseen vaatimukseen

Tekijä: Jenna Rimpeläinen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Prosessioikeus

Työn laji: Maisteritutkielma

Sivumäärä: XI + 80

Vuosi: 2025

Tiivistelmä:

Syyteasiasta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset kumuloidaan oikeudessamme usein adheesioperiaatteen mukaisesti käsiteltäväksi samassa oikeudenkäyntitilaisuudessa rikosasian kanssa. Tutkimuksessa selvitettiin, mitä hyötyjä ja haittoja kumulaatiosta aiheutuu. Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin, kuinka läheinen liityntä yksityisoikeudellisella vaatimuksella tulee olla rikokseen, jotta sen voidaan katsoa johtuvan rikoksesta. Lopuksi selvitettiin, missä määrin yksityisoikeudelliseen vaatimukseen sovelletaan adheesioprosessissa riita-asiain prosessinormeja, ja tutkimuksen kohteeksi valikoituivat erityisesti väittämistaakka, preklusio ja todistelu. Tutkimus on lainopillinen.

Tutkimuksessa havaittiin adheesiosta koituvan merkittäviä prosessiekonomisia hyötyjä. Toisaalta kumulaatio voi paisuttaa ja mutkistaa prosessia. Tutkimuksen mukaan yksityisoikeudellinen vaatimus johtuu rikoksesta adheesio mahdollistavalla tavalla, jos historiallinen tapahtumainkulku on asioissa sama. Identtistä oikeustositusta ei kuitenkaan edellytetä.

Ongelmat liittyen preklusioon ja väittämistaakkaan vaikuttavat olevan useissa tapauksissa poistettavissa tuomioistuimen materiaalsen prosessin johdon keinoin. Näytön riittävyysarviointiin liittyvät, riita- ja rikosasian erilaisista näyttökynnyksestä ja näyttötaakasta aiheutuvat ongelmat vaikuttavat aktualisoituvan riippumatta siitä, yhdistetäänkö rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasiaan vai ei. Tämä johtuu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä omaksutusta syyttömyysolettaman tiukasta tulkinnasta.

Asiasanat: adheesioperiaate, adheesioprosessi, väittämistaakka, preklusio, todistelu, näyttökynnys, näyttötaakka, prosessioikeus, rikosprosessi

SISÄLLYS

Lähteet.....	IV
1 Johdanto	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset, metodi, rakenne ja aiheen rajaus	2
2 Adheesioperiaate	6
2.1 Adheesioperiaatteen soveltaminen käytännössä	6
2.2 Rikos- ja riitaprosessin periaatteet adheesioprosessissa.....	10
2.3 Adheesioprosessi joutuisuuden edistäjänä.....	14
3 Adheesioperiaatteen soveltamisen hyödyt ja haitat.....	15
3.1 Yhteiskunnallinen näkökulma	15
3.2 Asianomistajan ja syytetyn näkökulma.....	19
3.3 Tuomioistuimen erottamisoikeus adheesiohaittojen poistajana	22
4 Yksityisoikeudellisen vaatimuksen sallittu etäisyys rikoksesta	22
4.1 Sama historiallinen tapahtumainkulku	22
4.2 Suhde aineelliseen oikeuteen	28
4.3 Alternatiiviset ja kumulatiiviset poikkeamat.....	31
5 Riita-asiain prosessisääntöjen soveltuvuus yksityisoikeudelliseen vaatimukseen.....	35
5.1 Yleistä	35
5.2 Tuomioistuimen prosessinjohto	36
5.3 Väittämistäakka.....	41
5.4 Prekluusio.....	45
5.5 Todistelu.....	56
5.5.1 Tunnustuksen merkitys.....	56
5.5.2 Näyttötaakka.....	59
5.5.3 Selitysvollisuus	62
5.5.4 Faktinen presumptio.....	65
5.5.5 Näyttökynnys	69
6 Johtopäätökset	78

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Aalto, Jorma: Rikosprosessilain asiallisesta sovellutusosalasta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1988.

Aarnio, Aulis: Oikeutta etsimässä: erään matkan kuvaus. Talentum 2014.

Boman, Robert: Kumulation av ansvarstalan och talan om enskilt anspråk. Svensk Juristtidning 1967, s. 81–109.

Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Pauli, Mikael: Rättegång II. Nionde upplagan. Norstedts juridik 2015.

Ervasti, Kaijus: Riitaprosessin ongelmat ja prosessisääntöjen soveltamisen yhtenäisyys. Defensor Legis 2/2004, s. 171–182.

Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjille. WSOYpro 2008.

Halila, Jouko: Oikeudenkäyntimenettelyn 14.1.1972 annetulla lailla toteutetut osittaisuudistukset. Lakimies 1972, s. 463–504.

Halila, Heikki: KKO 2012:18. Vahingonkorvaussaatavan vanhentumisen alkuhetki. Teoksessa KKO:n ratkaisut kommentein I 2012. Talentum 2012.

Halme, Jukka: Rikokseen perustuvien korvausvaatimusten käsittelystä uudessa rikosoikeudenkäynnissä. Defensor Legis 1/1997, s. 459–473.

Helenius, Dan: Juttujen yhdistäminen eli kumulaatio. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 559–588.

Helenius, Dan – Linna, Tuula: Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent 2024. Kolmas, uudistettu painos.

Helenius, Dan: Syyte rikosprosessissa. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 539–557.

Hirvonen, Juhani: Rikosprosessiuudistuksen perusteista sekä riita- ja rikosprosessin eroista. Defensor legis 1/1997, s. 370–377.

Hirvonen, Juhani: Teema-preklusio. Defensor Legis 1/1995, s. 429–450.

Hupli, Tuomas: Syytetyn aktivoituminen käräjäoikeuden tuomion jälkeen. Lakimies 2/2011 s. 227–247.

Hyppönen, Kasper: Todistustaakan jakautuminen työsyryntää koskevassa adheesioprosessissa. Helsinki Law Review 1/2024, s. 42–63.

Jokela, Antti: Hovioikeusmenettely. Alma Talent 2022. Kolmas, uudistettu painos.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti II. Talentum 2002.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti III. Talentum 2004.

Jokela, Antti: Rikosprosessioikeus. Alma Talent 2018. Viides, uudistettu painos.

Jousila, Airi: Yksityisoikeudelliset vaatimukset työrikoksia koskevassa oikeudenkäynnissä. Kirjoituksia työoikeudesta 2009, s. 239–251.

Jämsä, Jurkka: Oikeudelliset todistelunrajoitteet rikosasiassa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2020.

Klami, Hannu: Todistusratkaisu. Lakimiesliiton kustannus 2000.

Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo: Siviiliprosessi I. Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Alma Talent 2022.

Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo: Siviiliprosessi II. Riita-asian oikeudenkäynnin edellytykset, vireillepano ja kanne. Alma Insights 2024.

Lappalainen, Juha – Hupli, Tuomas: Kanne ja vastine siviiliprosessissa. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 499–537.

Lappalainen, Juha – Rautio, Jaakko: Näytön arviointi. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 693–718.

Lappalainen, Juha: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1986.

- Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton kustannus 2001.
- Leppänen, Tatu: Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta: prosessioikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1998.
- Leppänen, Tatu – Välimaa, Asko: Muutoksenhaun pääpiirteet. Helsingin yliopisto 1997. Toinen, uudistettu painos.
- Linna, Tuula: Prosessioikeuden oppikirja. Alma Talent 2019.
- Makkonen, Kaarle: Luentoja yleisestä oikeustieteestä. Helsingin yliopisto 1978.
- Pölönen, Pasi: KKO 2005:19. Vetoamistaakka adheesioprosessissa. KKO:n ratkaisut kommentein I 2005. Talentum 2005.
- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma 2015.
- Rantala, Anssi: Yksityisoikeudellisen vaatimuksen erottaminen rikosoikeudenkäynnistä. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi- ja vahingonkorvausoikeudesta 2021.
- Rautio, Jaakko – Frände, Dan: Todistelu: oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Edita 2016.
- Rautio, Jaakko: Hyötykonfiskaatiokanne. Talentum cop 2006.
- Riekkinen, Juhana: Postihuumetapaukset ja selitystaakka erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa. Defensor Legis 6/2020, s. 997–1012.
- Rudanko, Jorma: Näkökohtia todistusharkinnasta. Unigrafia 2020.
- Saranpää, Timo: Näyttöenemmysperiaate riita-asiassa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2010.
- Saranpää, Timo: Sisäisestä preklusiosta hovioikeudessa. Defensor Legis 1/2025, s. 93–112.
- Sjöström, Bertil – Alkio, Paavo: Muodollisesta prosessinjohdosta alioikeudessa tavallisissa riita- ja rikosasioissa Suomen oikeuden mukaan. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1948.
- Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. Alma Talent 2020.
- Tirkkonen, Tauno: Rikosprosessioikeuden asiallisesta sovellutusalaista. Lakimies 1/1945, s. 8–30.

- Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus I. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1948.
- Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus II. WSOY 1972. Toinen, uudistettu painos.
- Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. WSOY 1974. Toinen, uudistettu painos.
- Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus II. WSOY 1977. Toinen, uudistettu painos.
- Virolainen, Jyrki: Materiaalinen prosessinjohto. Lakimiesliiton kustannus 1988.
- Virolainen, Jyrki: Materiaalisesta prosessinjohtosta. Lakimies 1983, s. 148–173.
- Virolainen, Jyrki – Launiala, Mika: Tuomarin prosessinjohto riita-asiassa: erityisesti materiaalista prosessinjohtoa silmällä pitäen. Alma Talent 2024.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessin perusteet. WSOY lakitieto 2003.
- Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Periaatteet prosessioikeudessa. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 115–228.
- Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessin päälajit ja tehtävät. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 59–80.
- Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden oikeuslähteet, normit ja peruskäsitteet. Teoksessa Prosessioikeus. Alma Talent 2021. Kuudes, uudistettu painos, s. 81–113.
- Vuorenpää, Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Talentum 2014. Toinen, uudistettu painos.
- Vuorenpää, Mikko: Målsägandens rättigheter i Finland. Några kritiska synpunkter. JFT 2-3/2001, s. 231–248.
- Vuorenpää, Mikko: Väittämistaakka. Oikeustieto 3/2007, s. 5–7.
- Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Alma Talent. Helsinki 2023.
- Vuorenpää, Mikko: Syyttäjän velvollisuus ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta uudistetussa rikosprosessissa. Lakimies 8/1997, s. 1250–1263.

Virallislähteet

HE 15/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 154/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren pöytäkirjaa ja tuomiota koskevien säännösten uudistamisesta riita-asioissa.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 116/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta.

HE 195/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

HE 233/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 19/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 133/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Oikeusministeriön lausuntotiivistelmä 2022:37. Rikosprosessin tehostaminen.

Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2024:26. Mahdollisuudet laajentaa asianosaisten velvollisuutta esittää todistelua määräajassa rikosasiassa.

Oikeusministeriön työryhmän mietintö 2022:14. Rikosprosessin tehostaminen.

OLJ 1/1993. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu. Rikosasioiden alioikeusmenettelyn uudistaminen. Työryhmän mietintö.

Internetlähteet

Koskinen, Seppo – Valkonen, Mika: TyösyRJintärikos ja ammatillinen edunvalvonta – KKO 2018:46. Edilex-artikkeli, julkaistu 27.6.2018.

Mikkola, Matti. Oikeustieteen tutkimusmenetelmät. Lapin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2022. Moodle-kurssi.

Sahavirta, Ritva: Käännetty todistustaakka rikosprosessioikeudessa. Helsingin yliopisto, todistusoi-
keus-opintojakso 2014. Saatavilla: https://tuomioistuimet.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/kirjoituksia-todistusoikeudesta2006/J5kHw8Cch/17_Kaannetty_todistustaakka_rikosprosessioikeudessa_Ritva_Sahavirta.pdf Luettu 19.4.2025.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 1960 II 109.

KKO 1990:78.

KKO 1992:70.

KKO 2005:19.

KKO 2005:39.

KKO 2005:140.

KKO 2011:58.

KKO 2012:18.

KKO 2013:27.

KKO 2015:51.

KKO 2020:32.

KKO 2022:14.

KKO 2024:39.

Hovioikeudet

Helsingin HO 14.5.2014 nro 1011 asiassa R 13/1557.

Itä-Suomen HO 24.11.1998 nro 1384 asiassa R 98/560.

Itä-Suomen HO 8.6.1999 nro 521 asiassa R 98/551.

Kouvolan HO 30.5.2000 nro 498 asiassa R 99/797.

Rovaniemen HO 28.3.2025 nro 103350 asiassa R 23/537.

Turun HO 9.5.2018 nro 119945 asiassa R 17/1735.

Turun HO 18.3.2021 nro 112191 asiassa R 20/326.

Vaasan HO 3.2.2015 nro 104782 asiassa R 14/716.

Ruotsin korkein oikeus

NJA 2004 s. 213.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

John Murray v. Yhdistynyt Kuningaskunta 8.2.1996.

Orr v. Norja 15.5.2008.

Pitkänen v. Suomi 4.3.2003.

Telfner v. Itävalta 20.3.2001.

Toive Lehtinen v. Suomi 31.3.2009.

Y v. Norja 11.2.2003.

Lyhenteet

EIS	Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 63/1999)
EIT	Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin
HE	hallituksen esitys
HD	högsta domstolen
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
KP-sopimus	kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 8/1976)
NJA	nytt juridiskt arkiv (högsta domstolenin ratkaisut)
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RikVahL	rikosvahinkolaki (1204/2005)
RL	rikoslaki (39/1889)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
Tasa-arvoL	laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)
TiL	tuomioistuinlaki (673/2016)
VahL	vahingonkorvauslaki (412/1974)
vp	valtiopäivät
YhdenvertL	yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)
YmpVahL	laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (737/1994)

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL, 689/1997) 3 luvussa säädetään yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta, jonka käsittely on adheesio- eli liittämisperiaatetta¹ ilmentävällä tavalla mahdollista tehdä syyteasian yhteydessä tiettyjen edellytysten täytyessä. Adheesioperiaatteen määritelmän mukaan päävaatimus määrää sivuvaatimusten käsittelyjärjestyksen, eli normaalisti erillisten prosessilajien rajat rikotaan siten, että eri prosessilajeihin kuuluvat asiat käsitellään yhdessä menettelyssä.² ROL 3:1:n mukaan syyteasian yhteydessä voidaan ajaa syytteessä tarkoitettusta rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta. Edelleen saman pykälän mukaan jos sellaista vaatimusta ajetaan erikseen, noudatetaan, mitä oikeudenkäynnistä riita-asioissa säädetään. Syyte katsotaan oikeusjärjestyksessämme päävaatimukseksi ja yksityisoikeudellinen vaatimus sivuvaatimukseksi,³ joten syyteasia määritelmää mukaillen vahvempana määrää yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyjärjestyksen.⁴ On huomattava, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen merkitystä ei tule väheksyä sen sivuvaatimusluonteen vuoksi. Tuomioistuin voi oikeutemme mukaan tutkia vaatimuksen koko yksityisoikeudellisessa laajuudessaan.⁵

Rikos- ja riita-asian kumulaatio on poikkeus yleensä noudatettavasta separaatio- eli erillisyyperiaatteesta. Tästä huolimatta yhteiskäsittely on yleinen menettelytapa. Yleensä rikoksen seurauksena aiheutuneet yksityisoikeudelliset vaatimukset esitetään rikosprosessissa.⁶ Rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelemistä syyteasian yhteydessä voidaanakin kutsua pääsäännöksi.⁷ Adheesioperiaate yläkäsitteenä voidaan mieltää poik-

¹ Halila käyttää termiä liityntäperiaate. Halila 1972, s. 466.

² Lappalainen 1986, s. 2–4.

³ Tirkkonen 1945, s. 9. Ks. myös Vuorenpää 2014, s. 111 ja Rantala 2021, s. 361.

⁴ Rautio 2006, s. 93.

⁵ Lappalainen 1986, s. 36, 127.

⁶ Lappalainen 1986, s. 2, 8.

⁷ Helenius 2021, s. 579.

keukseksi yleensä noudatettavasta separaatioperiaatteesta, ja oikeudessamme yleisesti noudatetun rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittely syyteasian yhteydessä adheesioperiaatteen yhtenä ilmentymänä pääsäännöksi.

1.2 Tutkimuskysymykset, metodi, rakenne ja aiheen rajaus

Tutkielmassa pyritään vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia hyötyjä ja haittoja rikos- ja riita-asian kumulaatiosta aiheutuu?
- 2) Missä määrin yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee liittyä rikokseen, jotta se voidaan käsitellä rikosasian yhteydessä ROL 3:1:n mukaisessa adheesioprosessissa?
- 3) Missä määrin yksityisoikeudelliseen vaatimukseen sovelletaan rikosasiain oikeudenkäynnistä säädettyä ja missä määrin riita-asiain prosessisäännöksiä?

Johdannon jälkeen toisessa luvussa käsitellään adheesioperiaatteen taustaa. Kolmannessa luvussa tarkastellaan kumulaation etuja ja siitä aiheutuvia ongelmia. Kyseinen asia on päädytty käsittelemään omana lukunaan, koska kumulaatioon liittyvässä problematiikassa adheesioin soveltamisen hyötyjen ja haittojen punninta on havaittu merkittäväksi huomioon otettavaksi tekijäksi. Neljännessä luvussa käsitellään problematiikkaa liittyen yksityisoikeudellisen vaatimuksen etäisyyteen suhteessa rikokseen. Viidennessä luvussa käsitellään sitä, missä määrin yksityisoikeudelliseen vaatimukseen tulevat sovellettavaksi riita-asiain prosessisäännöt rikosasiain prosessinormien sijasta. Kyseessä on siis tilanne, jossa kumulaatio on jo hyväksytty, ja käsillä ovat yhteiskäsittelystä aiheutuvat ongelmatilanteet käytännössä johtuen riita- ja rikosasian toisistaan poikkeavista menettelysäännöksistä. Lukujen järjestys on harkittu kronologisesti johdonmukaiseksi.

Rikos- ja riita-asiain prosessinormien eroavuudesta aiheutuvia adheesioprosessissa aktualisoituvia valintatilanteita on lukuisia. Tutkimuksen kohteeksi ovat valikoituneet preklusio, väittämistaakka ja näytön riittävysharkintaan liittyvät kysymykset. Muita mahdollisia ongelmatilanteita erilaisten prosessisääntöjen vuoksi voi aiheutua esimerkiksi menettelylliseen todistus-oikeuteen ja erilaisiin äänestysääntöihin liittyen. Laajamuotoinen tutkimus siitä, missä määrin yksityisoikeudelliseen vaatimukseen voidaan ja tulee soveltaa siviiliasian prosessisääntöjä, voisikin jatkossa olla toivottua. Syyttäjän velvollisuutta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta rikosasian yhteydessä ei ole käsitelty yksittäisiä huomautuksia lukuun ottamatta, koska kyseisestä aiheesta on runsaasti tutkimusta. Esimerkiksi väittämistaakkaan liittyen aiheella ei myöskään ole tutkimuksen kannalta suurta merkitystä,

koska väittämistaakkaproblematiikka aktualisoituu yleensä silloin, kun asianomistaja itse ajaa yksityisoikeudellista vaatimusta.⁸

Kumulaatiolla voidaan tarkoittaa myös muunlaista asioiden yhdistämistä. Esimerkiksi ROL 4:3:n mukaan jos joku on tehnyt useita rikoksia, saadaan syyte kaikista rikoksista tutkia siinä tuomioistuimessa, joka on toimivaltainen käsittelemään jotakin rikosta koskevan syytteen, jos sillä voidaan helpottaa tai nopeuttaa yhteisen rangaistuksen tuomitsemista ja asian käsittely siinä katsotaan esitettävään selvitykseen, oikeudenkäynnistä aiheutuviin kustannuksiin sekä muihin seikkoihin nähden soveliaaksi. Tällaisessa kumulaatiossa ei ole kysymys adheesiosta, koska yhdistettävät asiat eivät kuulu eri prosessilajien piiriin. Tässä tutkimuksessa kumulaatiolla tarkoitetaan nimenomaan riita- ja rikosasian kumulaatiota. Kumulaatioon on tutkimuksessa viitattu myös adheesioprosessina, adheesiona ja yhteiskäsittelyinä.

Tutkimus on metodiltaan oikeusdogmaattinen. Adheesioperiaatteeseen liittyvää problematiikkaa pyritään hahmottamaan tulkitsemalla ja systematisoimalla oikeusjärjestyksen sisältöä. Tutkimuksessa pyritään lakinormien merkitysten selvittämiseen ja tätä kautta niiden ymmärtämiseen sekä etsitään asioiden välisiä yhteyksiä.⁹ Prosessioikeuden normit ovat reaktiotapanormeja¹⁰ eli aineellisen oikeuden käyttönormeja. Ne määräävät, miten tuomioistuimen, muiden lainkäyttöelinten ja asianosaisten tulee toimia silloin, kun he vaativat oikeussuojaa ja esiintyvät oikeudenkäynnissä.¹¹

Tutkimuksessa on pitäydytty episteemisesti sidottuna oikeuslähteisiin. Näin ollen on omaksuttu lainopin harjoittajan rooli, joka muistuttaa tuomarin roolia. Tuomari ja tutkija ovat oikeuslähteiden käyttäjinä samassa asemassa. Merkittävä ero tuomariin verrattuna on kuitenkin ratkaisupakon puuttuminen.¹² Non liquet -kiellon mukaan tuomioistuin ei voi vain luetella erilaisia mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja, vaan sen on valittava niistä parhaiten perusteltuna pidettävä.¹³ Tästä säädetään tuomioistuinlain (TiL, 673/2016) 9:1.2:ssa, jonka mukaan tuomarilla on velvollisuus ratkaista hänen käsiteltäväkseen jaettu asia. Tässä tuomiois-

⁸ Pölönen 2005, s. 146.

⁹ Aarnio 1988, s. 46, 293.

¹⁰ Makkonen 1978, s. 127.

¹¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 9.

¹² Aarnio 1988, s. 57, 184, 222.

¹³ Rautio – Frände 2016, s. 6. Ks. myös Virolainen – Pölönen 2003, s. 172.

tuimen apuna ovat näyttökysymyksissä todistustaakkasäännöt, jotka mahdollistavat lopulliseen ratkaisuun pääsemisen niissäkin tilanteissa, joissa totuutta ei ole kyetty selvittämään luotettavasti.¹⁴

Oikeuslähteet voidaan hierarkkisesti jakaa vahvasti velvoittaviin eli pakollisiin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin. Vahvasti velvoittavien oikeuslähteiden syrjäyttäminen on virkavirhe, eli tapaukseen soveltuvien vahvasti velvoittavien oikeuslähteiden soveltaminen on pakollista. Heikosti velvoittavien oikeuslähteiden sivuuttamisesta ei seuraa tuomarille rangais- tusta virkavirheestä, mutta riski sille, että muutoksenhaussa tuomarin päätöstä muutetaan, on merkittävä. Sallittuja oikeuslähteitä voidaan käyttää punninnassa apuna vahvistamaan ar- gumentaatiota, mutta niiden huomiotta jättäminen ei aiheuta seurauksia tuomarille.¹⁵

TiL 9:1.1:n mukaan tuomari käyttää tuomiovaltaa itsenäisesti ja tässä toiminnassaan häntä sitoo vain laki. Vahvasti velvoittaviin, tutkimuksen kannalta merkityksellisiin kansallisiin oikeuslähteisiin lukeutuvat Suomen perustuslaki (PL, 731/1999) ja sen sisältämät perusoikeudet, eduskuntalait ja kansallisen oikeuden osaksi saatetut kansainväliset sopimukset. Kansallisen oikeuden ulkopuolisista normistoista Euroopan neuvoston yleissopimuksen ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (EIS, SopS 63/1999) normit ja Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) tulkinnat ovat tärkeässä asemassa.¹⁶ Aiheen kannalta relevantteja eduskuntalakeja ovat ensisijaisesti ROL ja oikeudenkäymiskaari (OK, 4/1734).

Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lainsäätäjän tarkoitus (*ratio legis*¹⁷) ja tuomioistuin- ratkaisut, etenkin korkeimman oikeuden ennakkopäätökset. Eduskunta hyväksyy vain lain sanamuodon, eivätkä perustelut sido sitä,¹⁸ mikä on pyritty ottamaan huomioon käytettäessä esitöitä oikeuslähteenä. Tutkimuksessa on hyödynnetty heikosti velvoittavista oikeuslähteistä etenkin hallituksen esityksiä lainsäätäjän tarkoituksen selvittämisessä sekä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä ja hovioikeuskäytäntöä. Hovioikeuden ratkaisut ovat kor-

¹⁴ Lappalainen – Rautio 2021, s. 697.

¹⁵ Aarnio 1988, s. 220–221.

¹⁶ Aarnio 2014, s. 229–231.

¹⁷ Aarnio 1988, s. 221.

¹⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 99.

keimman oikeuden prejudikaattien ohella tarpeellisia, koska prosessuaaliset kysymykset eivät usein tule enää korkeimmassa oikeudessa esille¹⁹ ja niillä on tosiasiallista ohjaavaa merkitystä.²⁰

Sallittuja oikeuslähteitä ovat oikeustieteessä esitetyt kannanotot, oikeushistorialliset, oikeuslingvistiset ja oikeusvertailevat argumentit, reaaliset argumentit eli seuraamusnäkökohdat, arvot ja arvoarvostelmat eli moraali.²¹ Niiden painoarvo vaihtelee riippuen tilanteesta.²² Sallituista oikeuslähteistä tutkimuksessa on käytetty etenkin oikeuskirjallisuutta ja reaalisia argumentteja. Reaalisten argumenttien käytöllä on kiinnitetty huomiota tulkintavaihtoehdon valinnasta aiheutuviin seurauksiin.²³ Etenkin prosessiekonomiset seuraukset ovat tutkimuksen kannalta merkittävässä asemassa yhteiskunnallisina kausaalisina seurauksina²⁴. Samoin tärkeässä asemassa on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten huomioon ottaminen, mikä edellyttää prosessuaalisen ratkaisuvaihtoehdon käytännöllisten seuraamusten arviointia. Näin ollen reaaliset argumentit tulevat tutkimuksessa luonnollisesti huomioitua prosessioikeuden oikeusperiaatteiden välityksellä.²⁵ Ruotsissa oikeudenkäyntimenettelyä koskeva lainsäädäntö on hyvin pitkälle samanlaista kuin Suomessa. Esimerkiksi preklusiota koskeva sääntely on jossain määrin vastaavanlaista.²⁶ Tämän vuoksi ruotsalaista oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä on käytetty hyödyksi.

Oikeustieteen tulkintastandardit ovat periaatteiden kaltaisia tapoja tulkita oikeusohjeita.²⁷ Lähtökohtana tutkimuksessa on sanamuodon mukainen eli kirjaimellinen tulkinta. Sanojen merkitys riippuu kuitenkin aina kontekstista,²⁸ joten tulkinnassa on luonnollisesti käytetty apuna muita tulkintaperiaatteita. Teleologista laintulkintaa on käytetty ottaen huomioon ad-

¹⁹ Lappalainen 1986, s. 9.

²⁰ Aarnio 1988, s. 231.

²¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 102.

²² Aarnio 1988, s. 221.

²³ Aarnio 1988, s. 218.

²⁴ Aarnio 1988, s. 240.

²⁵ Virolainen – Pölönen 2003, s. 103–104.

²⁶ Hirvonen 1995, s. 434.

²⁷ Aarnio 1988, s. 253.

²⁸ Aarnio 1988, s. 166.

heesionormien tarkoituksena oleva asianomistajan saattaminen parempaan asemaan kumulaation avulla.²⁹ Periaatteilla on painava merkitys tutkimuksessa useiden adheesioperiaatteen soveltamisen kannalta relevanttien säännösten avoimuudesta johtuvan semanttisen epämääräisyyden³⁰ vuoksi.

Laintulkintastandardina on käytetty ajoittain myös laventavaa tulkintaa³¹. Analogia- ja e contrario -argumentteja³² on hyödynnetty punninnassa jossain määrin. Ihmisoikeusmyönteinen tulkintatapa on välttämätön osa tutkimusta. EIT tulkitsee ihmisoikeussopimusta evolutiivis-dynaamisesti, mikä tarkoittaa sitä, että sen soveltamiskäytäntö on otettava huomioon harkittaessa ihmisoikeussopimuksessa määriteltyjen oikeudenmukaisuusvaatimusten täyttymistä.³³ Tulkinnassa on näin ollen pyritty pitäytymään prosessioikeudessa yleisesti noudatettavassa tulkintatavassa.³⁴

Tutkimuksessa on käytetty ennen rikosprosessiuudistusta kirjoitettuja lähteitä. Vanhan lain adheesionormi OK 14:8 (21/1972) on asiallisesti saman sisältöinen kuin uuden lain ROL 3:1. Tämän vuoksi ennen ROL:n voimaantuloa kirjoitetut lähteet ovat edelleen hyödynnettävissä.

2 Adheesioperiaate

2.1 Adheesioperiaatteen soveltaminen käytännössä

ROL 3:1 antaa vahingonkärsijälle mahdollisuuden vapaasti valita, ajaako tämä yksityisoikeudellista vaatimustaan rikosoikeudenkäynnissä vai päättääkö tämä nostaa erikseen siviilikanteen.³⁵ Näin ollen kantajaan nähden adheesio on dispositiivinen instituutio.³⁶ Tämä joh-

²⁹ Jokela 2018, s. 310–311.

³⁰ Aarnio 1988, s. 168.

³¹ Aarnio 1988, s. 258.

³² Aarnio 1988, s. 218.

³³ Ervo 2008, s. 13.

³⁴ Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 101–104.

³⁵ Helenius – Linna 2024, s. 403.

³⁶ Lappalainen 1986, s. 38.

tuu siitä, että rikostuomion negatiivinen oikeusvoimavaikutus (*res judicata*) ei ulotu rikoksesta johtuvaan yksityisoikeudelliseen vaatimukseen.³⁷ Kantaja voi siis esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksen vielä senkin jälkeen, kun rikosasia on lainvoimaisesti ratkaistu.

Suhteessa tuomioistuimeen adheesio on fakultatiivinen eli valinnainen instituutio.³⁸ ROL 3:2.1:n mukaan jos syyte ja syytteessä tarkoitettu rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus ovat erikseen vireillä samassa tuomioistuimessa, tuomioistuin voi määrätä yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi yhdessä syyteasian kanssa. ROL 3:2.2:n mukaan jos syyteasia on vireillä toisessa tuomioistuimessa, tuomioistuin voi siirtää rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan asian käsiteltäväksi syyteasian yhteydessä, jos siirtoon on erityistä syytä. Siviili- ja rikosasioiden erilaisten forumsäännösten vuoksi asioiden vireilläolo eri tuomioistuimissa on mahdollista.³⁹ Jos taas yksityisoikeudellinen vaatimus on esitetty syyteasian yhteydessä, tuomioistuin voi ROL 3:3:n mukaan määrätä, että vaatimus käsitellään erikseen riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä.

Fakultatiivisen normin ollessa kyseessä ei tuomioistuimen harkinta ole täysin vapaata, vaan sen on punnittava eri näkökulmat huomioon ottaen, onko prosessitoimi tarkoituksenmukainen. Tuomarin on harkinnassa otettava huomioon prosessiperiaatteet, jotka vaikuttavat fakultatiivisten säännösten tulkintaan.⁴⁰ Tuomioistuin ei ole sidottu asianosaisten tahtoon, vaikka nämä olisivat yksimielisesti tuomioistuimen kanssa päinvastaisella kannalla adheesio puolesta tai sitä vastaan kyseisessä asiassa. Se, käsitelläänkö rikoksesta johtuva yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteydessä vai erikseen, on siis viime kädessä tuomioistuimen harkinnassa,⁴¹ eikä tuomioistuimen päätökseen erottaa tai yhdistää asiat saa hakea muutosta, mikä käy ilmi ROL 3:4:stä.⁴²

Aloite yksityisoikeudellisen vaatimuksen yhdistämiseen tai erottamiseen voi tulla asianosaiselta oikeudenkäynnin aikana, tai tuomioistuin voi harkita kyseisen prosessitoimen viran

³⁷ Helenius 2021, s. 579.

³⁸ Lappalainen 1986, s. 38.

³⁹ Lappalainen 1986, s. 299.

⁴⁰ Virolainen–Pölonen 2003, s. 122, 162.

⁴¹ Rantala 2021, s. 360.

⁴² Muutoksenhakukiellon oikeutuksesta perusoikeusnäkökulmasta ks. Rantala 2021, s. 353–356.

puolesta tarkoituksenmukaiseksi.⁴³ Asianosaisella ei ole missään tilanteessa absoluuttista oikeutta kumulaatioon. Tuomioistuimen tulee kuulemisperiaatteen vuoksi tästä huolimatta kuulla asianosaisia ennen yhdistämispäätöksen tekemistä ja myös kiinnittää huomiota asianosaisten näkemyksiin päätöstä tehdessään.⁴⁴ Sama koskee erottamispäätöstä.⁴⁵ Tämä johtuu siitä, että erottamisesta voi aiheutua asianosaisille lisäkustannuksia ja haittaa.⁴⁶ Tuomioistuimen tulisi perustella päätös sen erottaessa tai yhdistäessä jutut vastoin asianosaisen toivetta samoin kuin muiden oikeudenkäyntimenettelyyn liittyvien päätösten tapauksissakin.⁴⁷

Kynnys siirtää yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteyteen on korkeammalla asioiden ollessa vireillä eri tuomioistuimissa, koska tällöin ROL 3:2.2:n mukaan vaaditaan erityinen syy siirtoon. Syynä tähän on se, että esimerkiksi syyteasian ollessa vireillä kaukana asianosaisen kotipaikkakunnalta sijaitsevassa tuomioistuimessa voi asianosaiselle aiheutua tarpeettomia lisäkustannuksia tai hankaluuksia vahingonkorvausvaatimuksen siirtämisestä sinne.⁴⁸ Siirron mahdollistava erityinen syy voisi olla se, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaisemiseksi vaaditaan laajan todistelun esittämistä ja arviointia. Tämä tapahtuu paremmin syyteasiaa käsittelevässä tuomioistuimessa.⁴⁹

Yksityisoikeudellinen vaatimus on useimmiten vahingonkorvausvaatimus, jolloin on kyse sijaissuorituksesta. Vahingonkorvausvaatimuksessa on kyse siitä, että kantaja vaatii vastajan toteamista tuomiossa velvolliseksi tekemään tälle rahamääräisen suorituksen.⁵⁰ Yksityisoikeudellinen vaatimus voi kuitenkin olla myös esimerkiksi vaatimus rikoksella hankitun kiinteän tai irtaimen esineen hallinnan palauttamisesta⁵¹, jolloin on kyse luontaispalautuksesta.⁵² Vaatimus voi koskea myös muunlaista ennallistamista eli loukatun olotilan ennalleen palauttamista taikka yksityisoikeudellisen oikeustoimen pätemättömäksi toteamista.⁵³ Myös

⁴³ Helenius 2021, s. 580. Ks. myös Rantala 2021, s. 349–350.

⁴⁴ HE 82/1995 vp, s. 54. Ks. myös Virolainen – Vuorenperä 2021, s. 199–200.

⁴⁵ Rantala 2021, s. 350.

⁴⁶ Jokela 2002, s. 264.

⁴⁷ HE 82/1995 vp, s. 135 ja Rantala 2021, s. 350.

⁴⁸ Jokela 2018, s. 314.

⁴⁹ OLJ 1/1993, s. 127–128.

⁵⁰ Aalto 1965, s. 128.

⁵¹ HE 82/1995 vp, s. 53 ja Aalto 1965, s. 71.

⁵² Aalto 1965, s. 3.

⁵³ Jokela 2018, s. 307.

yhdenvertaisuuslain (YhdenvertL, 1325/2014) mukainen hyvitys on mahdollinen käsitellä rikosasian yhteydessä.

Adheesioperiaatteen soveltaminen on mahdollista niin syyttäjän kuin asianomistajankin ajassa syytettä.⁵⁴ Myös tuomioistuimen erottamisoikeus on voimassa sekä syyttäjä- että asianomistajavetoisissa asioissa.⁵⁵ Vaikka yksityisoikeudellinen vaatimus ja syyteasia käsitellään yhdessä, säilyy yksityisoikeudellinen vaatimus kuitenkin syyteasiasta erillisenä eikä sulaudu syyteasiaan.⁵⁶ Rikosoikeudellisen vastuun ja vahingonkorvausvastuun syntyedellytykset harkitaan yhteiskäsittelystä huolimatta itsenäisesti.⁵⁷ Yksityisoikeudellinen vaatimus säilyy dispositiivisena riita-asiana,⁵⁸ vaikka syyttäjä ajaisi sitä asianomistajan puolesta.⁵⁹ Näin ollen siihen sovelletaan määräämisperiaatetta.⁶⁰ Ratkaisussa KKO 2005:39 on nimenomaisesti todettu, että myös rikoksella aiheutetun vahingon korvaaminen on asia, jossa sovinto on sallittu.⁶¹

Suomessa kumulaatiolla on pitkät perinteet, ja asioiden yhdistäminen tapahtuu meillä luonnollisesti. Tuomioistuinorganisaatiomme on nimittäin yhtenäinen niin rikos- kuin riita-asioissa.⁶² Lisäksi oikeudessamme siviili- ja rikosprosessi ovat lopulta hyvin pitkälti samankaltaisia menettelyllisesti, mikä helpottaa asioiden kumulointia.⁶³

ROL 3:9.1:n mukaan asianomistajan pyynnöstä syyttäjän on vireille panemansa syyteasian yhteydessä ajettava rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta rikosasian vastaajaa vastaan, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Näin ollen voidaan havaita, että syyttäjälle syntyvä velvollisuus ajaa

⁵⁴ OLJ 1/1993, s. 123–124. Ks. myös Helenius – Linna 2024, s. 404.

⁵⁵ HE 82/1995 vp, s. 55.

⁵⁶ Linna 2019, s. 157.

⁵⁷ HE 82/1995, s. 57.

⁵⁸ Lappalainen 1986, s. 56, 75, 391.

⁵⁹ Linna 2019, s. 136.

⁶⁰ Jokela 2018, s. 307.

⁶¹ KKO 2005:39, kohta 6.

⁶² Aalto 1965, s. 10.

⁶³ Aalto 1965, s. 104 ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 33.

yksityisoikeudellista vaatimusta on huomattavasti rajallisempi kuin kumulaation mahdollinen sovellutusala.⁶⁴ Velvollisuuden syntyminen edellyttää tiiviimpää yhteyttä rikoksen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen välillä, koska yksityisoikeudellisen vaatimuksen pitää ROL 3:9:n mukaan perustua rikokseen, ei vain johtua siitä.⁶⁵

2.2 Rikos- ja riitaprosessin periaatteet adheesioprosessissa

Adheesioperiaatteen taustalla on tavoiteperiaatteen⁶⁶ erityisesti prosessiekonomian periaate, jonka mukaan niin rikos- kuin riita-asiain oikeudenkäynnissä tulisi tavoitella nopeutta ja edullisuutta.⁶⁷ Edullisuuden tavoittelulla edistetään asianosaisten kannalta tosiasiallista oikeuksiin pääsyä (*access to justice*),⁶⁸ jolla on tärkeä merkitys ihmisoikeutena EIS 6 artiklassa turvatus oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kannalta. Prosessiekonomialla pyritään siihen, että vain tarpeelliset prosessitoimet suoritetaan ja nekin vain siinä laajuudessa kuin on välttämätöntä. Lisäksi ne tulee suorittaa mahdollisimman ripeästi ja taloudellisesti.⁶⁹

Prosessiekonomian periaate on osa tarkoituksenmukaisuusperiaatetta, johon kuuluu lisäksi varmuuden tavoittelu. Varmuuden ja prosessiekonomian tavoitteiden viedessä vastakkaisiin suuntiin on lainkäyttäjän haasteena niiden keskinäisen tasapainon löytäminen.⁷⁰ Periaatteiden painoarvo vaihtelee tilanteen mukaan, mikä onkin kaikille periaatteille ominaista. Toisen periaatteen toteaminen tietyssä yksittäistapauksessa tärkeämmäksi aiheuttaa toisen periaatteen väistymisen. Mitä varmempaan lopputulokseen pyritään, sitä enemmän tuomioistuinten tulee luonnollisesti selvittää asiaa, mikä hidastaa prosessia ja tekee sen kalliimmaksi.

⁶⁴ Vuorenää 1997, s. 1251. Ks. myös Pölönen 2005, s. 146.

⁶⁵ HE 82/1995 vp, s. 58.

⁶⁶ Virolainen – Pölönen 2003, s. 167.

⁶⁷ Virolainen–Vuorenää 2021, s. 119. Ks. myös Linna 2019, s. 21.

⁶⁸ Virolainen – Launiala 2024, s. 3.

⁶⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 178.

⁷⁰ Tirkkonen 1974, s. 72–73.

Tarkoituksenmukaisuusperiaate ohjaa optimoimaan varmuuden ja prosessiekonomian yksittäistapauksessa niin, että oikeudenkäynti olisi mahdollisimman tehokas.⁷¹ Harkittaessa asian selvittämisen intensiteettiä huomiota tulee kiinnittää asian laatuun.⁷²

Oikeusvarmuuden tavoittelu on ensisijainen suhteessa prosessiekonomiaan erityisesti rikosprosessissa.⁷³ Prosessin ulkoista kulkua järjestettäessä pitää taata mahdollisimman hyvät puitteet aineellisesti oikean ratkaisun toteutumiseksi, ja tämän lisäksi menettely tulee pyrkiä järjestämään nopeasti ja siten, ettei siitä aiheudu suhteettoman suuria rahallisia kustannuksia.⁷⁴ Virolainen kiinnittää rikosprosessin funktioiden osalta huomiota siihen, että rikosprosessissa erityisesti syytetyn menettelyllinen oikeusturva ja rikosten ehkäisemisen edellytyksenä oleva tehokkuusvaatimus vetävät eri suuntiin.⁷⁵

Rikos- ja siviiliproessissa on taustalla myös toisistaan eroavia periaatteita ja tavoitteita, ja niidenkin periaatteiden, jotka ovat molemmille prosessilajeille yhteisiä, painoarvot ovat erilaiset. Rikosprosessissa toteutetaan julkista intressiä ja ratkaistaan kysymys teon rangaistavuudesta.⁷⁶ Siviiliproessissa oikeussuojaa annetaan yksityisoikeudellisille intresseille.⁷⁷ Vahingonkorvauksen tuomitsemisella on tarkoitus hyvittää vahingonkärsijää.⁷⁸ Prosessien erilaiset tavoitteet voivat käytännössä aiheuttaa adheesioprosessiin joitain käytännön hankaluksia.

Oikeudenkäynnillä on myös itseisarvo. Oikeudenkäynnin itsessään on oltava oikeudenmukaista, moitteetonta ja asianmukaista.⁷⁹ Erityisesti rikosprosessissa oikeudenmukainen oikeudenkäynti on keskeisessä asemassa. Myös siviiliproessissa oikeudenkäynnin koetun oikeudenmukaisuuden vaatimusta korostetaan nykyään tarkoituksenmukaisuusperiaatteen

⁷¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 168.

⁷² Virolainen – Launiala 2024, s. 4.

⁷³ Virolainen – Pölönen 2003, s. 179.

⁷⁴ HE 15/1990 vp, s. 6.

⁷⁵ Virolainen - Pölönen 2003, s. 149. Kyseinen kohta on otsikoitu ”Virolaisen kanta”.

⁷⁶ Tirkkonen 1974, s. 13.

⁷⁷ Tirkkonen 1974, s. 7, 19.

⁷⁸ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 34.

⁷⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 253.

ohella.⁸⁰ Menettelyn on oltava eettisesti hyväksyttävää.⁸¹ Siviiliprosessissa ovat vastakkain yksityiset asianosaiset, joiden voidaan ajatella olevan tasavertaisessa asemassa. Syytetyn ajatellaan tarvitsevan erityisiä oikeusturvatakeita tämän ollessa heikommassa asemassa verrattuna ammattimaiseen syyttäjään, jolla on tukenaan esitutkinnassa tuotettu materiaali.⁸²

Lisäksi syyttäjällä on paremmat resurssit prosessaamiseen, ja syyttäjä edustaa valtiovaltaa.⁸³ Tämän vuoksi rikosasioissa epäselvissä tapauksissa tulee asia ratkaista syytetyn eduksi puolustuksen suosimisen periaatteen (*favor defensionis*) mukaisesti.⁸⁴ Toisaalta on huomattava, että objektiviteettiperiaatteen mukaan syyttäjä ei saa keskittyä ainoastaan pyrkimykseen saada syytetty tuomituksi teostaan, vaan syyttäjän on tuotava myös syyllisyyttä vastaan puhuvat seikat esiin.⁸⁵

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta asianosaiset voivat etenkin dispositiivisissa riitaasioissa vallalla olevan määräämisperiaatteen mukaisesti määrätä prosessin kohteesta sen mukaan, mihin he kanteensa perustavat sekä mitä he asiassa vaativat ja väittävät.⁸⁶ Määräämisperiaatteeseen kuuluu asianosaisen oikeus päättää, vaatiiko hän oikeussuojaa (*nemo iudex sine actore*), missä laajuudessa hän sitä vaatii ja mitä oikeussuojakeinoja hän käyttää.⁸⁷ OK 24:3.1:n vaatimistaakkaa (*ne eat iudex ultra petita partum*) koskevan säännön mukaan tuomioistuin ei saa tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut.⁸⁸ Saman pykälän 2 momentin mukaan dispositiivisessa asiassa tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut. Tätä kutsutaan väitämistaakaksi (*iudex debet judicare secundum allegata*).⁸⁹ Tuomioistuin ei siis saa mennä

⁸⁰ Virolainen – Launiala 2024, s. 68.

⁸¹ Jokela 2018, s. 9.

⁸² Pölönen – Tapanila 2015, s. 19, 57.

⁸³ Virolainen 1988, s. 355.

⁸⁴ Tirkkonen 1974, s. 29–30.

⁸⁵ HE 82/1995 vp, s. 87. Ks. myös Hirvonen 1997, s. 373 ja Jokela 2018, s. 11.

⁸⁶ Linna 2019, s. 21, 77.

⁸⁷ Sjöström – Alkio 1948, s. 18. Ks. myös Virolainen – Launiala 2024, s. 320.

⁸⁸ Ks. vaatimistaakasta esim. Turun HO 9.5.2018 nro 119945, s. 3.

⁸⁹ Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 196.

kannevaatimuksen (*petitum*) tai kanneperusteen (*causa*) ulkopuolelle tutkinnassaan tai ratkaistessaan juttua.⁹⁰

Rikosasiassa ohjaavana periaatteena on virallis- eli offisiaaliperiaate⁹¹. Sen mukaan asia käsitellään tuomioistuimen johdolla, eivätkä asianosaiset voi sopia syyteasiaa tai vaikuttaa määräämistöihin asian käsittelyyn tuomioistuinta sitovasti.⁹² Käytännössä erot siviili- ja rikosasian välillä eivät ole kuitenkaan niin suuria kuin periaatteiden perusteella voisi olettaa.⁹³

Rikosprosessissa on vahvana periaatteena vallalla pyrkimys aineelliseen eli asialliseen totuuteen⁹⁴. Tämä tarkoittaa sitä, että tavoitteena on selvittää, mikä on totta ja näin ollen saada tuomiossa esitettävä tosiseikasto vastaamaan tosiasiallista ulkoprosessuaalista tosiseikastoa. Toki tähän pyritään myös riita-asian oikeudenkäynnissä, joten voidaan sanoa, että kysymys on ainoastaan jonkinlaisesta aste-erosta.⁹⁵ Pyrkimys aineelliseen totuuteen on osa oikeusvarmuutta, johon taas kuuluu lisäksi oikea lainsoveltaminen. Aineellisen totuuden periaatteen tarkoituksena on toisaalta rikosvastuun tehokas toteutuminen ja toisaalta syyttömien suojaaminen tuomitsemiselta. Aineelliseen totuuteen ei voida pyrkiä hinnalla millä hyvänsä, vaan rikosprosessissa on otettava korostuneesti huomioon myös erityisesti syytetyn oikeusturva ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus.⁹⁶ Aineellisen totuuden sijaan voidaan puhua prosessuaalisesta totuudesta⁹⁷ tai prosessuaalisesta totuudesta⁹⁸. Aineelliseen totuuteen pyritään, mutta käytännössä joudutaan tyytymään prosessuaaliseen totuuteen.⁹⁹

⁹⁰ Lappalainen – Hupli 2021, s. 499, 507.

⁹¹ Sjöström – Alkio 1948, s. 20.

⁹² Pölönen – Tapanila 2015, s. 56.

⁹³ Lappalainen 1986, s. 390.

⁹⁴ Sjöström – Alkio 1948, s. 34.

⁹⁵ Tirkkonen 1974, s. 30–31.

⁹⁶ Virolainen – Pölönen 2003, s. 168, 171, 174.

⁹⁷ Klami 2000, s. 23.

⁹⁸ Virolainen – Launiala 2024, s. 144.

⁹⁹ Leppänen 1998, s. 138. Ks. totuuden analyttisestä tarkastelusta Pölönen – Tapanila 2015, s. 26–35. Pölönen ja Tapanila ovat aiheellisesti huomauttaneet, että ei voi olla olemassa mitään erillistä prosessinsisäistä totuutta.

2.3 Adheesioprosessi joutuisuuden edistäjänä

EIS 6 artikla takaa muun muassa jokaiselle oikeuden kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Myös kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 8/1976) 14 artiklan 3 kohdan c alakohdan mukaan jokaisella on tutkittaessa rikossyytettä häntä vastaan oikeus täysin yhdenvertaisena saada asiansa käsitellyksi ilman kohtuutonta viivytystä. PL 21 §:ssä säädetään oikeusturvasta. PL 21.1 § takaa jokaiselle muun muassa oikeuden saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Oikeusturva merkittävänä menettelyllisenä periaatteena on otettava huomioon tuomioistuinprosessissa.

EIS 6 artiklan sanamuodosta voidaan havaita, että se soveltuu rikosasian vastaajaan. Lisäksi se soveltuu oikeudenkäyntiin, jossa päätetään asianosaisen oikeuksista ja velvollisuuksista. Näin ollen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaava artikla soveltuu myös rikosasian asianomistajaan tai sivulliskantajaan tämän esittäessä yksityisoikeudellisen vaatimuksen.

Käsittelyn joutuisuus on siis turvattu ihmisoikeustasolla. Adheesioperiaatteen soveltamisella säästetään usein aikaa, joten kumulaation mahdollisuudella on myös ihmisoikeustasolla potentiaalisesti myönteinen vaikutus. Toisaalta Suomi on saanut toistuvasti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä langettavia tuomioita oikeudenkäyntimenettelyn pitkän keston vuoksi, vaikka kumulaatiomahdollisuutta hyödynnetään meillä runsaasti.¹⁰⁰ Ei ole mahdollista määritellä mitään tiettyä oikeudenkäynnin maksimipituutta, jonka ylittäminen johtaisi 6 artiklassa tarkoitetun kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomiseen. Alle kolmen vuoden pituiset prosessit on kuitenkin usein katsottu kohtuullisen ajan edellytyksen mukaisiksi.¹⁰¹ Sen sijaan noin kymmenen vuoden mittainen tai pidempi prosessi yleensä riittää yksinään sopimusloukkauksen toteamiseen.¹⁰² Asian laatu ja merkitys asianosaisille on huo-

¹⁰⁰ Ks. esim. Pitkänen v. Suomi ja Toive Lehtinen v. Suomi.

¹⁰¹ Ervo 2008, s. 113.

¹⁰² HE 233/2008 vp, s. 6.

mioitava yksittäistapauksittain, joten kysymys on in casu -ratkaisuista. Rikosasiat ovat tyyppillisesti asioita, jotka tulisi käsitellä erityisen joutuisasti.¹⁰³ Tämä vaatimus korostaa toisaalta sitä, ettei syyteasian ratkaiseminen saisi viivästyä vahingonkorvausvaatimuksen tutkimisen takia, jolloin asioiden erottaminen tulee harkittavaksi.

On muistettava, että rikosasioissa lasketaan tyyppillisesti myös esitutkinta ja syyteharkinta mukaan oikeudenkäynnin keston. Ratkaisevaa prosessin alkamisen kannalta on hetki, jona epäilty on tosiasiallisesti syytettynä.¹⁰⁴ Tämä ajankohta voi tarkoittaa esitutkinnan aloittamista epäiltyä vastaan, hänen pidättämistään tai vangitsemistään tai sitä hetkeä, kun hänelle ilmoitetaan, että häntä tullaan syyttämään.¹⁰⁵

Kun harkitaan, onko oikeudenkäynti täyttänyt vaatimuksen oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, on kyse oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöiden kokonaisarviointista. Yksittäiset asiat eivät siis ratkaise oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta. Vakavat puutteet esimerkiksi joutuisuudessa voivat kuitenkin jo yksinään aiheuttaa loukkauksen, vaikka oikeudenkäynti muilta osin olisi ollut oikeudenmukainen.¹⁰⁶ Kokonaisarviointi on siis osana niin pelkästään kohtuullisen keston arviointia kuin myös kaikkien oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöiden kokonaisuuden arviointia.

3 Adheesioperiaatteen soveltamisen hyödyt ja haitat

3.1 Yhteiskunnallinen näkökulma

Yhteiskunnan kannalta prosessin edullisuus on tärkeä tavoite. Oikeudenkäynnit tulisi järjestää siten, että tuomioistuinorganisaatio toimii mahdollisimman kustannustehokkaasti.¹⁰⁷ Kun yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään yhdessä syyteasian kanssa samassa oikeudenkäynnissä, oikeudenkäyntiaineistoa ei tarvitse ottaa vastaan ja arvioida kahta kertaa. Syyteasian ja kyseisestä syyteasiasta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeudenkäyntiaineisto on useissa tapauksissa joko täysin tai osittain sama, jolloin kumulaatio on erityisen

¹⁰³ Ervo 2008, s. 110, 115.

¹⁰⁴ Ervo 2008, s. 122.

¹⁰⁵ Jokela 2018, s. 37.

¹⁰⁶ Jokela 2018, s. 32.

¹⁰⁷ Linna 2019, s. 21.

tarkoituksenmukainen.¹⁰⁸ Toimintamallilla saavutetaan näin ollen rahallisia säästöjä, kun samaa työtä ei tarvitse tehdä kahdesti eri oikeudenkäyntitilaisuuksissa. Järjestelyllä vältetään samalla myös erillisistä käsittelyistä tuomioistuimelle aiheutuvaa vaivannäköä.¹⁰⁹ Kun asiat käsitellään yhdellä kertaa, vapautuu tuomioistuimelle resursseja käsitellä täysin eri asia sinä ajankohtana, jona yksityisoikeudellinen vaatimus olisi tullut käsiteltäväksi, ja näin ollen saavutetaan käytännöllisiä hyötyjä. Kumulaatiotilanteissa riski siitä, että oikeudenkäyntiaineistoa arvioidaan eri tavalla yksityisoikeudellisen vaatimuksen ja syytteen osalta ja tuomiot ovat näin ristiriidassa keskenään, pienenee.¹¹⁰

Adheesioperiaatteen soveltaminen käytännössä parantaa myös tuomioistuimen mahdollisuutta arvioida kokonaisuutena rikosta ja siitä aiheutuneita seurauksia, mikä on omiaan helpottamaan rangaistuksen määräämistä, jossa kokonaisarvioinnilla on suuri merkitys.¹¹¹ Rikoslain (RL, 39/1889) 6:4:n mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Rikoksen vahingollisuutta voidaan luonnollisesti tarkastella aiheutuneen vahingon kannalta. RL 6:6,3:n mukaan tekijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia on rangaistuksen lieventämisperuste. Ajatellaan, että varkausrikoksen tekijä esimerkiksi palauttaa osan anastamastaan omaisuudesta asianomistajalle. Tällaisten rikoksen jälkeisten seikkojen selvittely on usein helpompaa ja paremmin otettavissa huomioon rangaistuksen mittaamisessa, kun vahingonkorvausasia käsitellään syyteasian yhteydessä. Lisäksi tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus on rangaistuksen mittaamisessa otettava huomioon harkittaessa kohtuullistamisperusteiden soveltumista RL 6:7,1:n mukaisesti. Näin adheesioperiaatteen soveltamisella on myös kriminaalipoliittisesti arvioituna jossain määrin positiivinen vaikutus, joskaan tämän hyödyn määrää ei tule liiaksi korostaa sen merkityksen ollessa käytännössä suhteellisen vähäinen.¹¹²

¹⁰⁸ Boman 1967, s. 84. Ks. myös Vuorenää 2014, s. 111–112.

¹⁰⁹ OLJ 1/1993, s. 35.

¹¹⁰ HE 82/1995 vp, s. 53 ja Sjöström – Alkio 1948, s. 152. Toisaalta erilaiset säännökset esimerkiksi koskien näyttökynnystä voivat aiheuttaa tästä huolimatta periaatteessa ristiriitaiset tuomiot. Ks. kohta 5.5.5.

¹¹¹ Vuorenää 2014, s. 112.

¹¹² Lappalainen 1986, s. 49–51.

Yhteiskäsittely voi joissain tapauksissa antaa tuomioistuimelle paremmat lähtökohdat yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaisemiseksi kuin sen arviointi erillisessä oikeudenkäynnissä.¹¹³ Kumulaatio voi helpottaa asioiden selvittämistä.

Kumulaatiolla voidaan ajatella olevan myös yhteiskunnallisesti laajempi positiivinen vaikutus kriminaalipoliittisia tavoitteita silmällä pitäen. Rikosasioista uutisoidessa korostetaan usein tekijän maksettavaksi tuomittuja vahingonkorvauksia¹¹⁴, millä seikalla voi olla yleisestävää vaikutusta. Yleisestävä vaikutus toimii moraalialuovasti, mikä on yksi vahingonkorvausoikeudenkin tavoite. Vahinkoja aiheuttavaa toimintaa paheksutaan, mikä ohjaa ihmisiä toimimaan huolellisesti pyrkien välttämään vahinkojen syntymistä.¹¹⁵ Tieto teon seurauksista myös ehkäisee tekoon ryhtymistä, eli kyseessä on pelotevaikutus.¹¹⁶

Adheesiolla on esitetty olevan vaikutusta myös erityispreventiivisesti. Kun yksityisoikeudellinen seuraamus tuomitaan yhdessä rikosoikeudellisen seuraamuksen kanssa, ei siviilioikeudellinen seuraamus jää tulevaisuudessa mahdollisesti odottavan oikeudenkäynnin vaaraan, mikä mahdollisesti vähentää tekijän halukkuutta ryhtyä rikollisiin tekoihin vastaisuudessa.¹¹⁷ Seuraamusten tuomitseminen yhdessä konkretisoi tekijälle teon seuraamusten laajuutta ja niiden liityntää toisiinsa käytännössä paremmin kuin niiden tuomitseminen eri oikeudenkäynneissä. Toisaalta voi olla, että niissä tilanteissa, joissa sakko on rahallisesti suuri, tekijän huomio ei sanottavasti edes kohdistu yksityisoikeudelliseen vaatimukseen etenkin tekijän ollessa vähävarainen.¹¹⁸

Tuomioistuimen näkökulmasta adheesioperiaatteen haittana voidaan pitää syyteasian paisumista laajaksi. Tällöin on vaarana, että oikeudenkäyntiaineiston hallitsemisesta tulee haastavaa. Tästä voi aiheutua sekaannusta käsittelyyn ja tätä myötä juttujen ratkaisemisen viivästyminen.¹¹⁹ On myös mahdollista, että kumulaation vuoksi prosessiin aiheutuu aiheettomia

¹¹³ HE 82/1995 vp, s. 53.

¹¹⁴ Lappalainen 1986, s. 51.

¹¹⁵ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 7.

¹¹⁶ Linna 2019, s. 13.

¹¹⁷ Lappalainen 1986, s. 51.

¹¹⁸ Aalto 1965, s. 47.

¹¹⁹ Sjöström – Alkio 1948, s. 96.

lykkäyksiä.¹²⁰ ROL 3:11:n mukaan sen jälkeen kun syyte on nostettu, vastaajaa vastaan voidaan ilman haastetta esittää rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus, jos tuomioistuimien esitettävän selvityksen ja muiden seikkojen perusteella katsoo sen käyvän haitatta päinsä. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen vasta pääkäsittelyssä voi aiheuttaa sen, että pääkäsittely täytyy lykätä tai peruuttaa. Tällöin tosin voitaneen katsoa, että vaatimuksen esittäminen ei käy haitatta päinsä käsittelyn keskityksen toteutumattomuuden vuoksi, mikä jo sulkee pois mahdollisuuden sen esittämiseen.¹²¹

Oikeudenkäynnin ydin näyttää olevan adheesioprosessissa rikollinen teko, jonka varaan kaikki muu rakentuu.¹²² Yksityisoikeudellinen vaatimus voi näin ollen jäädä syytteen varjoon ja näin ollen huolimattoman tutkinnan kohteeksi.¹²³ Rikosasian käsittelyyn uhrataan usein oikeudenkäynnissä aikaa huomattavasti enemmän kuin yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyyn.¹²⁴ Etenkään monimutkaisten sivulliskumulaatiotilanteiden tapauksissa ei ole poissuljettua, että rikosasian käsittely hämärtyy.¹²⁵ Lisäksi voi aiheutua muodollisprosessuaalisia ongelmia sen vuoksi, että rikosasian ja siviiliasian käsittely eroavat toisistaan.¹²⁶

Niissä tilanteissa, joissa rikosasia on yksinkertainen ja selvä yksityisoikeudellisen vaatimuksen ollessa laajempaa tutkimista edellyttävä tulisi yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellä erillisessä oikeudenkäynnissä riita-asiain käsittelyjärjestyksessä, joka on nimenomaisesti tarkoitettu siviiliasioille ja näin ollen soveltuu paremmin niiden käsittelyyn.¹²⁷ OK 2:3:n mukainen riita-asiain oikeudenkäynnissä noudatettava kokoonpano, jossa on kolme lainoppinutta jäsentä, on tarkoituksenmukaisempi tällaisissa tilanteissa.¹²⁸ Yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittely voi edellyttää riita-asioissa säännönmukaisesti järjestettävää valmisteluistuntoa, ja se, että sellainen harvemmin järjestetään rikosasioissa, voi olla ongelmallista.

¹²⁰ Jokela 2018, s. 314–315.

¹²¹ Halme 1997, s. 462, 465.

¹²² Aalto 1965, s. 123.

¹²³ Lappalainen 1986, s. 52.

¹²⁴ Jämsä 2020, s. 161.

¹²⁵ Lappalainen 1986, s. 128.

¹²⁶ Rantala 2021, s. 334.

¹²⁷ OLJ 1/1993, s. 28.

¹²⁸ HE 82/1995 vp, s. 17.

Toisaalta tällainenkin ongelma on poistettavissa sillä, että tuomioistuin erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen aluksi valmisteluistunnon järjestämiseksi sen osalta ja yhdistää asiat uudelleen ennen pääkäsittelyä, mikä on myös täysin mahdollista.¹²⁹

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen ratkaiseminen voi edellyttää rikosasian ratkaisemista enemmän todistelua ja lisääntyntä tarvetta prosessinjohtolle.¹³⁰ Syytteen käsittely ei saisi vaikeutua kohtuuttomasti yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittelyn takia. Prosessin varmuus ja nopeus tulisi toteutua yhteiskäsittelystä huolimatta.¹³¹

Kuten todettua, yksityisoikeudellinen vaatimus on adheesioprosessissa sivuvaatimus, ja mikäli sen selvittäminen uhkaa muodostua tuomioistuimelle pääasiaksi, voi syyteasian tutkiminen häiriintyä.¹³² Samoin kuin yksityisoikeudellinen vaatimus voi pahimmassa tapauksessa jäädä syyteasian varjoon, voinee myös syyteasia joissain tapauksissa joutua heikon tutkinnan kohteeksi tuomioistuimen kohdistuessa enemmän huomiota korvausvaatimukseen. Nähdäkseni riita- ja rikosasian erilaisten prosessisääntöjen vuoksi adheesio voi myös mutkistaa prosessia, koska tuomioistuin joutuu punnitsemaan, mitkä siviiliprosessuaaliset säännökset tulevat sovellettavaksi kumulaatiossa rikosprosessuaalisten sääntöjen sijasta.

3.2 Asianomistajan ja syytetyn näkökulma

Rikoksen johdosta vahinkoa kärsineen oikeusturvan näkökulmasta adheesioprosessilla on erityisen positiivinen vaikutus. Itse asiassa Linna kuvaa adheesioperiaatteen taustalla olevan nimenomaan tietynlainen palveluperiaate suhteessa vahinkoa kärsineeseen, koska tämän ei tarvitse sen ansiosta nostaa erillistä kannetta saadakseen yksityisoikeudellisen vaatimuksensa tutkittavaksi.¹³³ Tälle tulisi kalliiksi esittää yksityisoikeudellinen vaatimus erillisessä oikeudenkäynnissä etenkin, kun korvaukset jäävät usein saamatta vastaajan varattomuuden vuoksi.¹³⁴ Kahdesta erillisestä prosessista aiheutuu ylimääräisiä oikeudenkäyntikuluja. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen hyväksyvä tuomio voi silti olla tärkeää saada esimerkiksi

¹²⁹ Boman 1967, s. 82.

¹³⁰ Rantala 2021, s. 340.

¹³¹ Sjöström – Alkio 1948, s. 151.

¹³² Oikeusministeriön lausuntotiivistelmä 2022:37, s. 138.

¹³³ Linna 2019, s. 6.

¹³⁴ Lappalainen 1986, s. 39.

rikosvahinkolain (RikVahL, 1204/2005) mukaisen korvauksen saamiseksi¹³⁵ tai sen vuoksi, että tulevaisuudessa vahingon aiheuttaja voi saada vaikkapa perinnön, jolloin vahingonkorvauksen saaminen tuomitulta voi mahdollistua.

Erityisesti niissä tilanteissa, joissa todistusaineisto on rikos- ja riita-asian osalta identtinen, on kumulointi vahinkoa kärsineen edun mukaista syyttäjän huolehtiessa todistusaineiston hankinnasta tämän puolesta.¹³⁶ Se, että syyttäjä hoitaa rikosasian vireillepanon, on edullista asianomistajan kannalta.¹³⁷ Lainoppineen syyttäjän tuen vuoksi asianomistaja ei välttämättä tarvitse avustajaa itselleen, vaikka asianomistaja itse ajaisi yksityisoikeudellista vaatimustaan, ja näin ollen asianomistajalle koituu säästöjä omissa oikeudenkäyntikuluissaan.¹³⁸ Asianomistajan, joka on yhtynyt syyttäjän syytteeseen, ei tarvitse ROL 9:8.2:n mukaan vastata muista kuin puhevallan käyttämisestä aiheutuneista erityisistä oikeudenkäyntikuluista, mikä tarkoittaa sitä, että kuluriski on adheesioprosessissa matala, vaikka yksityisoikeudellinen vaatimus hylättäisiin. Asianomistajan pitää tässä tilanteessa korvata vastaajalle vain sellaiset lisäkustannukset, jotka ovat aiheutuneet asianomistajan toimenpiteistä prosessissa.¹³⁹ Tällaisia lisäkustannuksia voi aiheutua esimerkiksi todistelusta, jota vastaajan on pitänyt hankkia asianomistajan esittämän selvityksen johdosta.¹⁴⁰ Asianomistaja hyötyy luonnollisesti erityisen paljon siitä, jos syyttäjä ajaa ROL 3:9:n perusteella asianomistajan puolesta tämän yksityisoikeudellista vaatimusta.

Kumulaatio parantaa siis rikoksen johdosta vahinkoa kärsineen oikeusturvaa oikeussuojan saannin tehokkuutta palvelevan luonteensa vuoksi.¹⁴¹ Asianomistajalle yksityisoikeudellisen vaatimuksen merkitys on usein vähintään yhtä suuri kuin se, että syytetyn rikosoikeudellinen

¹³⁵ HE 82/1995 vp, s. 53.

¹³⁶ OLJ 1/1993 s. 124.

¹³⁷ Jokela 2018, s. 310. Ks. myös Rantala 2021, s. 360.

¹³⁸ Rantala 2021, s. 360.

¹³⁹ Jokela 2018, s. 692.

¹⁴⁰ HE 82/1995 vp, s. 121.

¹⁴¹ Lappalainen 1986, s. 87.

vastuu toteutuu.¹⁴² Kantaja kokee oikeudenkäynnin helpommin oikeudenmukaiseksi, jos hänen yksityisoikeudelliset vaatimuksensa käsitellään syyteasian yhteydessä, koska erilliset prosessit saattavat tuntua hänen näkökulmastaan liian muodolliselta.¹⁴³

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen jääminen syyteasian varjoon on luonnollisesti erityisesti asianomistajan kannalta huono asia. Tämän seurauksena on vaarana, että asianomistajalta jää väittämistaakan mukaisesti vetoamatta yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta relevantteihin oikeustositseikkoihin.¹⁴⁴

Myös vastaajan näkökulmasta kumulaatiosta koituu samanlaisia vaivannäkö- ja kustannussäästöjä valtaosassa tapauksia.¹⁴⁵ Kuitenkin syytetyn ollessa vangittuna rikosasian käsittelyn joutuisuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota; mikäli syyteasian ratkaiseminen viivästyisi yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn vuoksi, tulee asiat käsitellä erillisissä oikeudenkäynneissä.¹⁴⁶

¹⁴² Sjöström – Alkio 1948, s. 151. Ks. myös Aalto 1965, s. 47 ja Hyppönen 2024, s. 45.

¹⁴³ Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 532–533.

¹⁴⁴ Lappalainen 1986, s. 53. Ks. myös Jokela 2002, s. 257.

¹⁴⁵ HE 82/1995 vp, s. 54.

¹⁴⁶ HE 82/1995 vp, s. 55. Ks. myös Linna 2019, s. 157–158.

3.3 Tuomioistuimen erottamisoikeus adheesiohaittojen poistajana

Kuten edellä esitetystä voidaan havaita, asioiden yhdistämisellä saavutetaan tiettyjä etuja, mutta yhteiskäsittelystä voi myös aiheutua haittaa juttujen käsittelylle. Tämä pätee myös muunlaiseen kumulaatioon kuin adheesioprosessiin.¹⁴⁷ Mahdollisuudesta käsitellä yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteydessä on todettu olevan enemmän hyötyä kuin haittaa, minkä vuoksi kyseinen mahdollisuus on kuitenkin säilytetty lainsäädännössämme.

On huomattava, että käytännön tilanne on aina mahdollista ottaa huomioon jokaisessa yksittäistapauksessa, ja tuomioistuin voi katsoessaan sen tarkoituksenmukaiseksi erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn erilliseen riita-asiain oikeudenkäyntiin ROL 3:3:n nojalla. Näin ollen adheesio salliminen lainsäädännössä vaikuttaa rationaaliselta. Kumulaatiomahdollisuuden poistaminen on ollut esillä pohdittaessa keinoja rikosprosessin tehostamiseksi, mutta sitä ei ole harkittu tarkoituksenmukaiseksi.¹⁴⁸ Sen sijaan asiasta annetuissa lausunnoissa on huomautettu, että tuomioistuimen tulisi aktiivisesti hyödyntää mahdollisuutta erottaa yksityisoikeudelliset vaatimukset omaksi asiakseen niiden ollessa laajoja.¹⁴⁹ Tosin erottamisoikeutta tulee käyttää harkiten ja maltillisesti varaventtiilinä.¹⁵⁰ Näin ollen tuomioistuimelle on sysätty vastuuta järjestää asioiden käsittely tapauskohtaisesti mahdollisimman sujuvalla tavalla muodollisen prosessin johdon keinoin.

4 Yksityisoikeudellisen vaatimuksen sallittu etäisyys rikoksesta

4.1 Sama historiallinen tapahtumainkulku

ROL 3:1:n mukaan syyteasian yhteydessä voidaan ajaa syytteessä tarkoitettu rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen pitää siis johtua rikoksesta. Muutoin adheesio ei ole luvallinen. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen johtuminen rikoksesta ROL 3:1:n tarkoittamalla tavalla on ehdoton prosessinedellytys kumu-

¹⁴⁷ Ks. esim. rikosasioiden kumulaation hyödyistä ja haitoista Sjöström – Alkio 1948, s. 128–137.

¹⁴⁸ Oikeusministeriön työryhmän mietintö 2022:14, s. 86.

¹⁴⁹ Oikeusministeriön lausuntotiivistelmä 2022:37, s. 138.

¹⁵⁰ Rantala 2021, s. 368, 370.

laatiolle. Tuomioistuimen on otettava ehdottoman prosessinedellytyksen puuttuminen huomioon viran puolesta.¹⁵¹ Mikäli tuomioistuin havaitsee, ettei yhteiskäsittely ole mahdollinen yksityisoikeudellisen vaatimuksen ollessa liian etäinen rikokseen nähden, tulee sen erottaa asiat käsiteltäväksi erikseen, jos muut prosessinedellytykset täyttyvät. Näin ollen prosessinedellytyksen puutteen välttämättömänä seurauksena ei ole tutkimatta jättäminen, mikä tekee kyseisestä prosessinedellytyksestä muista poikkeavan.¹⁵² Puute prosessinedellytyksessä voidaan siis tässä tapauksessa poistaa prosessinjohtotoimenpiteellä.

ROL 3:1 on avoin normi, joka mahdollistaa arvojen ja vaikutusten huomioon ottamisen. Näin ollen voidaan sanoa, että normin soveltaminen edellyttää laajaa argumentointia ja punnintaa.¹⁵³ Avointa normia vaivaa semanttinen epämääräisyys, koska siinä ei ole määritelty riittäviä tuntomerkkejä ilmaisun täsmälliseksi käyttämiseksi.¹⁵⁴ Normi antaa ratkaisulle suunnan, mutta jättää tuomioistuimelle harkintavaltaa, koska sitä, millä tavoin vaatimuksen pitää johtua rikoksesta, ei ole täsmennetty. Säännökseen ei sisälly myöskään esimerkkilueteloa siitä, milloin yksityisoikeudellisen vaatimuksen voitaisiin katsoa johtuvan rikoksesta.

Jotta yksityisoikeudellista vaatimusta voitaisiin pitää rikoksesta johtuvana, tulee luonnollisesti jonkinlainen yhteys rikoksen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen välillä olla. Tällöin aktualisoituu kysymys siitä, kuinka pitkälle teonkuvauksen ulkopuolelle on mahdollista mennä yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta. Arviointi on tehtävä vertailemalla rikosasian ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta relevantteja oikeustositseikastoja toisiinsa. Kumulaatio on sallittu niiden ollessa keskenään yhteneväiset.¹⁵⁵

Täysin identtistä oikeustositseikastoa korvausvaatimuksen ja syytteen osalta ei vaadita. Jopa syyttäjälle voi syntyä velvollisuus ajaa asianomistajan puolesta tämän yksityisoikeudellista vaatimusta ROL 3:9:n nojalla syyteasian yhteydessä, vaikka oikeustositseikoissa on eroavuutta siitäkin huolimatta, että syyttäjän velvollisuus on rajoitetumpi kuin ROL 3:1:n sovel-lutusala.¹⁵⁶

¹⁵¹ Tirkkonen 1974, s. 472.

¹⁵² Lappalainen 1986, s. 93–94.

¹⁵³ Mikkola 2022, luento 2, säädösvalmistelu, johdanto, 1.5. normivalinnat.

¹⁵⁴ Aarnio 1988, s. 168.

¹⁵⁵ Lappalainen 1986, s. 93.

¹⁵⁶ Vuorenperä 2001, s. 243–244.

Valtaosassa tapauksista on selvää, että yksityisoikeudellinen vaatimus johtuu rikoksesta niiden välisen yhteyden ollessa läheinen.¹⁵⁷ Esimerkiksi RL 36:1.1:ssä säädetään petokseen syyllistyvän sen, joka, hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä taikka toista vahingoittaakseen, erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä saa toisen tekemään tai jättämään tekemättä jotakin ja siten aiheuttaa taloudellista vahinkoa erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on ollut mahdollisuus määrätä. Kyseiseen tunnusmerkistöön kuuluu sisäsyntyisesti taloudellisen vahingon aiheuttaminen, ja näin ollen vahingonkorvausvaatimuksen hyväksymisen toteuttaminen edellyttämä oikeustositseikasto sisältyy kokonaisuudessaan rikosasian oikeustositseikastoon. Vahingon aiheuttaminen kuuluu säännönmukaisesti myös esimerkiksi pahoinpitelyrikokseen, johon syyllistyy RL 21:5.1:n mukaan se, joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan.¹⁵⁸ Useimmissa tapauksissa varkaus, kavallus, vahingonteko ja kunnianloukkauskin mahdollistavat yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämisen.¹⁵⁹ Tiedot rikostyyppit siis indikoivat sitä, että yksityisoikeudellinen vaatimus johtuu rikoksesta.

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen ja syytteen tulee perustua samaan historialliseen tapahtumainkulkuun, jotta vaatimuksen voidaan katsoa johtuvan rikoksesta. Mikäli asianomistaja perustaa vaatimuksensa täysin eri tapahtumainkulkuun kuin mikä syytteessä on kuvattu, ei yhteiskäsittely tule kysymykseen.¹⁶⁰ Suhteellisen etäinen yhteys rikoksen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen välillä on kuitenkin sallittu.¹⁶¹ Tämä johtuu siitä, että kumulaatio itsessään ei ole pakollista, vaikka se olisi sallittua, eli tuomioistuin voi prosessinjohtotoimenpiteellään erottaa asiat.¹⁶² On myös huomioitava, että vaikka yksityisoikeudellisen vaatimuksen hyväksyminen edellyttää suurta määrää lisäfaktoja, on mahdollista, että ne ovat riidattomia, notorisia tai muuten helposti selvitettäviä, eivätkä ne näin ollen mutkista prosessia.¹⁶³

¹⁵⁷ Lappalainen 1986, s. 105.

¹⁵⁸ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 126.

¹⁵⁹ Helenius – Linna 2024, s. 403.

¹⁶⁰ Aalto 1965, s. 245. Ks. myös Boman 1967, s. 92.

¹⁶¹ Helenius 2021, s. 582.

¹⁶² Boman 1967, s. 90–91.

¹⁶³ Lappalainen 1986, s. 108.

Tuomioistuimen ei myöskään tule alkaa selvittämään rikoksen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen välistä suhdetta liian yksityiskohtaisesti, vaan vertailu tulee tehdä puhtaasti asioiden faktapohjien tasolla.

Punnittaessa ROL 3:1:n mukaista vaatimuksen johtumista rikoksesta tulee ottaa huomioon osittain samoja asioita kuin punnittaessa ROL 3:3:n erottamisoikeuden käyttämistä.¹⁶⁴ Näin ollen adheesioperiaatteen soveltamisesta aiheutuvat haitat vaikuttavat tapauskohtaiseen harkintaan, koska haittojen suuri määrä yleensä puoltaa asioiden erottamista. Tosin erottamisoikeuden tarve saatetaan havaita vasta oikeudenkäynnin aikana, ja ROL 3:1:n mukainen rikosasian ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen riittävä liityntä toisiinsa tulee harkita prosessuaalisena kysymyksenä ennen asian laajempaa selvittämistä. Lisäksi on huomattava, että tuomioistuimen erottamisoikeus on laajempi, ja sitä harkittaessa voidaan ottaa huomioon useammanlaisia asioita. Jos vastaaja esimerkiksi vastustaa vahingonkorvausvaatimusta perusteella, jonka selvittäminen ei liity rikosasiaan millään tavalla, tuomioistuin voi erottaa asiat ROL 3:3:n nojalla,¹⁶⁵ mutta ei ROL 3:1:n nojalla, jos yksityisoikeudellinen vaatimus itsessään selvästi johtuu rikoksesta. Asiaa tarkasteltaessa nopeasti havaittava valmistelutunnon tarve ainoastaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittämiseksi viitanee siihen, ettei vaatimus ole välttämättä rikoksesta johtuva ROL 3:1:n tarkoittamalla tavalla. Samoin pelkästään yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta tarvittava laaja todistelu voinee viitata siihen, ettei yksityisoikeudellinen vaatimus ole riittävän kiinteässä yhteydessä rikokseen.¹⁶⁶

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 1992:70 autovuokraamo B Ky vaati vahingonkorvausta A:lta samassa yhteydessä, kun käsiteltiin A:n syyte rattijuopumuksesta. B Ky esitti vaatimuksensa perusteeksi yhtiön ja A:n välisen vuokrasopimuksen, jonka mukaan vuokraaja oli velvollinen korvaamaan ajoneuvolle aiheutuneen vahingon täysimääräisesti vahingon aiheutuessa ajamisesta alkoholin vaikutuksen alaisena. Ratkaisussa B Ky:n katsottiin saavan esittää yksityisoikeudellinen vaatimus rikosasian yhteydessä, koska korvausvaatimus perustui samaan tekoon, josta A:lle oli vaadittu rangaistusta. Ratkaisussa puhutaan rikokseen perustuvasta yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta, koska aiemmassa, nykyistä

¹⁶⁴ Helenius 2021, s. 582.

¹⁶⁵ Rantala 2021, s. 343.

¹⁶⁶ Ex analogia Rantala 2021, s. 340.

ROL 3:1:ää vastaavassa OK 14:8:ssä (21/1972) puhuttiin rikokseen perustuvasta yksityisoi-
keudellisesta vaatimuksesta.¹⁶⁷ Tulkintaa ei ole ollut tarkoitus muuttaa,¹⁶⁸ joten ratkaisu on
edelleen relevantti.

Ratkaisussa KKO 2005:19 oli kyse siitä, johtuiko vahingonkorvausvaatimus ROL 3:1:n
edellyttämällä tavalla rikoksesta. Teonkuvauksen mukaan A, B ja C olivat yksissä tuumin
hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä yrittäneet erehdyttää va-
kuutusyhtiön henkilökuntaa suorittamaan A:lle tämän hallitseman henkilöauton varkausva-
kuutuksen perusteella korvausta ajoneuvosta anastetusta irtaimesta omaisuudesta. B ja C oli-
vat teonkuvauksen mukaan saaneet A:lta auton avaimet ja sopineet auton ottamisesta lavas-
tetusti luvatta käyttöönsä sekä hifilaitteiden ja renkaiden vanteineen anastamisesta. B ja C
olivat tämän jälkeen päätyneet polttamaan auton, ja palauttaneet avaimet A:lle.¹⁶⁹ Petos oli
jäänyt yritykseksi, koska vakuutusyhtiö oli alkanut tutkimaan tapausta ja kieltäytynyt kor-
vauksen maksamisesta A:lle. Vakuutusyhtiö oli kuitenkin korvannut auton omistamalle ra-
hoitusyhtiölle ajoneuvon arvon, joten sille oli aiheutunut vahinkoa.¹⁷⁰

Korkein oikeus totesi, että vahingonkorvausvaatimus voitiin tukia syyteasian yhteydessä,
koska korvausvaatimuksen oikeustositseikkojen ei tarvitse olla yhteneväisiä syytteen teon-
kuvauksesta ilmenevien oikeustositseikkojen kanssa.¹⁷¹ Vastaajia ei ollut syytetty vahingon-
teosta, mutta auton polttaminen liittyi läheisesti siihen tapahtumasarjaan, jota petoksen yri-
tystä koskeva syytteen teonkuvaus koski.¹⁷² Ratkaisusta voidaan päätellä, että vahingonkor-
vausvaatimuksen johtumista rikoksesta tulee arvioida lievemmin kuin syytesidonnaisuusop-
pia. ROL 3:1:n mukainen kynnyksikäsitteilyyn on asetettu suhteellisen matalalle.¹⁷³

Rovaniemen HO:n ratkaisussa 28.3.2025 nro 103350 vastaaja oli tuomittu käräjäoikeudessa
salakuljetuksesta ja törkeästä veropetoksesta hänen tuotuaan nuuskaa maahan enemmän
kuin oli sallittua. Lisäksi hänet oli katsottu vahingonkorvausvelvolliseksi valtiolle välttä-

¹⁶⁷ HE 82/1995 vp, s. 52.

¹⁶⁸ Jokela 2018, s. 311.

¹⁶⁹ KKO 2005:19, kohta 1.

¹⁷⁰ KKO 2005:19, kohta 2.

¹⁷¹ KKO 2005:19, kohta 7.

¹⁷² KKO 2005:19, kohta 8.

¹⁷³ Pölönen 2005, s. 145–146.

miensä verojen määrän verran. Hovioikeudessa syyte törkeästä veropetoksesta hylättiin ratkaisun KKO 2024:39 linjanmuutoksen vuoksi. Kyseisessä ennakkopäätöksessä katsottiin, että vastaajaa ei voitu tuomita veropetoksesta, koska jos hänellä katsottaisiin olevan velvollisuus ilmoittaa veroilmoituksella myymästään nuuskasta, hän joutuisi samalla ilmiantamaan tietoja, jotka voisivat johtaa salakuljetusta koskevaan rikosprosessiin. Itsekriminointisuoja (*nemo tenetur se ipsum accusare -periaate*¹⁷⁴) ja näin oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin loukattaisiin, vaikka tällaista rikosprosessia ei olisi käynnissä veroilmoituksen antamisen hetkellä.¹⁷⁵

Rovaniemen hovioikeuden tapauksessa oli kysymys myös siitä, voitiinko Verohallinnon esittämä vahingonkorvausvaatimus tutkia syyteasian yhteydessä, vaikka Verohallintoa ei katsottu asianomistajaksi salakuljetusrikoksessa. Hovioikeuden mukaan vahingonkorvausvaatimus oli sinänsä perustunut samaan historialliseen tapahtumainkulkuun kuin nuuskan salakuljetus, mikä mahdollistaisi kumulaation. Hovioikeus jätti kuitenkin tutkimatta vahingonkorvausvaatimuksen sillä perusteella, että sen tutkiminen johtaisi siihen, ettei itsekriminointisuoja tulisi ratkaisussa KKO 2024:39 esitetyllä tavalla turvatuksi, vaikka kyseisessä ennakkopäätöksessä ei ollut kysymys vahingonkorvausasiasta.¹⁷⁶ Hovioikeuden mukaan kyseisessä tapauksessa rikoksen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen liityntä oli kuitenkin siinä mielessä läheinen, että kumulaatio olisi ollut ROL 3:1:n soveltamisalan piirissä.

Turun hovioikeuden ratkaisussa 18.3.2021 nro 112191 käräjäoikeudessa oli ollut kyse muun muassa siitä, voitiinko asianomistaja B:n vahingonkorvausvaatimus lukkojen vaihtamisesta aiheutuneista kuluista tutkia syyttäjän kavallusta koskevan rangaistusvaatimuksen yhteydessä. Vastaaja A oli työskennellessään B:n palveluksessa huoltoasemalla anastanut hallussaan ollutta yhtiön omaisuutta siten, että hän oli pelannut huoltoasemalla myynissä olleita erilaisia Veikkauksen pelejä maksamatta niitä B:lle. B oli vaihdattanut huoltoaseman lukot A:n jäätyä kiinni teosta ja lopetettua työt A:n palveluksessa. A oli väittänyt käräjäoikeudessa, että lukkojen vaihdattamiskustannuksia ei voitu tutkia syyteasian yhteydessä, koska

¹⁷⁴ Virolainen – Vuorenmaa 2021, s. 66.

¹⁷⁵ KKO 2024:39, kohdat 28, 29.

¹⁷⁶ Rovaniemen HO 28.3.2025 nro 103350, s. 8–9. Hovioikeus perusteli tutkimatta jättämistä myös sillä, että vastaajalle oli määrätty kolmella eri päätöksellä maksuunpantavaksi kyseiset tupakkaverot, minkä vuoksi ne oli voitu määrätä hallinnollisessa järjestyksessä riippumatta siitä, tutkittaisiinko vahingonkorvausvaatimusta käsillä olleessa oikeudenkäynnissä.

syytettä, joka mahdollistaisi kyseisen kaltaisten vaatimuksen tutkimisen, ei asiassa ollut nostettu. Näin ollen asianomistaja oli vedonnut siihen, että yksityisoikeudellinen vaatimus ei johtunut rikoksesta ROL 3:1:n tarkoittamalla tavalla.¹⁷⁷

Käräjäoikeus oli tutkinut vahingonkorvausvaatimuksen, mutta päätenyt hylkäämään sen. Käräjäoikeuden mukaan asianomistajan vaatimus ei ollut perustunut syytteessä tarkoitettuun tekoon, ja vastaaja oli luovuttanut avaimensa lopetettuaan työt.¹⁷⁸ Käräjäoikeuden ratkaisusta on pääteltävissä, että vahingonkorvausvaatimus johtui kuitenkin rikoksesta ROL 3:1:n tarkoittamalla tavalla, koska muutoin käräjäoikeuden olisi tullut jättää se tutkimatta. Hovi-oikeudessa ei ollut enää kyse ROL 3:1:n soveltumisesta asiaan.

Kumulaation tarkoituksena voidaan pitää asianomistajan aseman parantamista, joten asiaa tulee harkita siltä kannalta, onko yhteiskäsittely asianomistajalle hyödyllinen.¹⁷⁹ Usein yhteiskäsittely on asianomistajalle edullinen vaihtoehto. Tosin esimerkiksi silloin, jos havaitaan, että ainoastaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta relevantteja oikeustositseikkoja on todella paljon, ja ne ovat niin itsenäisessä asemassa, että yhteyden rikokseen voidaan katsoa katkeavan, voi asianomistajalle olla yhteiskäsittelystä haittaa, mikäli yksityisoikeudellinen vaatimus päädytään yhteiskäsittelyn vuoksi hylkäämään virheellisesti tutkinnan jäätyä heikoksi syyteasian rinnalla. Asianomistaja joutuu tässä tilanteessa valittamaan tuomiosta.

4.2 Suhde aineelliseen oikeuteen

Tuomioistuin arvioi prosessuaalisena kysymyksenä, onko yksityisoikeudellinen vaatimus katsottava rikoksesta johtuvaksi. Ei ole vielä mahdollista ottaa tosiasiaassa kantaa siihen, onko kyseessä todella ollut rikos, tämä kun harkitaan vasta oikeudenkäynnissä. Voitaisiin siis perustellusti puhua rikoksesta johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen sijaan syytteessä esitetystä tapahtumainkulusta johtuvasta yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Varsinais-Suomen KO 19.12.2019 nro 156505, s. 2.

¹⁷⁸ Varsinais-Suomen KO 19.12.2019 nro 156505, s. 5.

¹⁷⁹ Jokela 2018, s. 310–311.

¹⁸⁰ Lappalainen 1986, s. 83.

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn yhdistämistä syyteasian käsittelyn yhteyteen arvioidaan nimenomaan prosessuaaliselta näkökannalta ilman, että ryhdyttäisiin syventymään aineelliseen lainsäädäntöön siitäkään näkökulmasta, voidaanko yksityisoikeudellinen vaatimus hyväksyä.¹⁸¹ Jos yksityisoikeudellinen vaatimus on käsitelty syyteasian yhteydessä, ja sittemmin on todettu, että sen hyväksymiseen ei ole edellytyksiä esimerkiksi syy-yhteyden tai muun materiaalisen vahingonkorvausvastuun edellytyksen puuttumisen vuoksi, ei voida tehdä sitä johtopäätöstä, että itse kumulaatio on ollut luvaton. Kumulaation hyväksymisen kriteerit ovat erilaiset, eikä kumulaation sallittavuutta harkittaessa tule vielä kiirehtiä kanteen hyväksymisen tai hylkäämisen harkintaan sen ollessa tässä vaiheessa ennenai-kaista, kun näyttöä ei ole otettu vielä vastaan. Joissain tilanteissa voi käydä niinkin, että syyte hyväksytään, mutta vahingonkorvausvaatimus hylätään. Työntekijä voi esimerkiksi syyllistyä johonkin tuottamuksellisena rangaistavaan rikokseen, mutta korvausvaatimus ei menesty sen vuoksi, että työntekijän viaksi jää ainoastaan vahingonkorvauslain (VahL, 412/1974) 4:1.1:ssä tarkoitettu lievä tuottamus, jolloin vahingonkorvausta ei säännöksen mukaan ole tuomittava.¹⁸² Tämäkään ei tarkoita sitä, että itse kumulaatio ei olisi ollut sallittu, vaan syy vahingonkorvausvaatimuksen hylkäämiseen on tilanteessa puhtaasti aineellisoikeudellinen.

Kumuloimisen edellytysten täyttymisen selvittämisessä ei siis tule lähteä syvällisesti selvittämään aineellisen vahingonkorvausoikeuden mukaan määräytyviä vahingonkorvauksen edellytyksiä. Vahingonkorvausoikeudellinen syy-yhteys vastuuperusteen ja aiheutuneen vahingon välillä sinällään on aineelliseen vahingonkorvausoikeuteen kuuluva ongelma. Aineellisen vahingonkorvausoikeuden syy-yhteyden täyttymiseen liittyviin punnintoihin voidaan kuitenkin turvautua jossain määrin analogisesti harkittaessa kumulaation luvallisuutta, jos on epäselvyyttä, onko rikollisen teon tai laiminlyönnin ja aiheutuneen vahingon välillä riittävä yhteys.¹⁸³ Aineellisen oikeuden ja prosessioikeuden välillä vallitsee tiivis yhteys.¹⁸⁴ On kuitenkin huomattava, että aineellisen syy-yhteyden arviointi tehdään tiukemmin kriteerein kuin sen harkitseminen, johtuuko yksityisoikeudellinen vaatimus rikoksesta ja onko kumulaatio näin ollen mahdollinen.¹⁸⁵

¹⁸¹ Lappalainen 1986, s. 122.

¹⁸² Ståhlberg – Karhu 2020, s. 129.

¹⁸³ Lappalainen 1986, s. 116.

¹⁸⁴ Tirkkonen 1974, s. 11.

¹⁸⁵ Lappalainen 1986, s. 114.

Hetken, jona rikoksesta alkunsa saanut tilanne on saatu hallintaan, voidaan usein katsoa olevan rajana siinä, ettei vaatimuksen voida enää tämän jälkeen katsoa johtuvan rikoksesta ROL 3:1:n tarkoittamassa merkityksessä. Jos tapahtumaketju käynnistyy uudelleen myöhemmin, on vaatimus usein liian etäinen rikokseen nähden.¹⁸⁶ Syy-yhteyden voidaan katsoa ikään kuin katkeavan tapahtumien normalisoiduttua.¹⁸⁷ Pelkästään ajallisesti tai normalisoitumisen perusteella ei voida kuitenkaan ratkaista kumulaation luvallisuutta. Ratkaisussa KKO 1960 II 109 B oli törmännyt A:han autolla, jolloin A:n sääri oli murtunut. Noin kymmenen kuukautta myöhemmin A oli kaatunut polkupyörällä, ja sama sääri oli murtunut uudestaan. A:n yksityisoikeudellinen vaatimus B:ltä pyöräonnettomuuden seuraukseen liittyen käsiteltiin syytteen ratkaisemisen yhteydessä. Edes näin pitkän ajan kulumisen väitetyin rikoksen jälkeen ei siis korkeimman oikeuden mukaan katkaissut yhteyttä sen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen välillä niin, ettei asioita olisi voitu kumuloida. Vahingonkorvausvaatimus lisäksi hyväksyttiin tapauksessa. Tämän vuoksi on nähdäkseni kyettävä arvioimaan kriittisesti normalisoitumisen asettamista kumulaation edellytykseksi, ja huomioon on otettava jokaisen tapauksen erityispiirteet.

Monesti silloin, kun tapahtuu uusi rikos, syy-yhteys katkeaa eikä kumulaatio ole luvallinen. Jos teon ja vahingon välinen syy-yhteys on niin itsenäisessä asemassa vahingon syynä, että vahinko tavallaan erkaantuu tämän syy-yhteyden vuoksi rikoksesta eikä tekoa voida lukea vahingon kannalta merkitykselliseen oikeustositseikastoon, ei kumulaatio ole mahdollinen.¹⁸⁸ Uuden rikoksen tapauksissa näin lienee usein. Tämäkään ei ole itsestään selvää, vaan tuomioistuimen on harkittava tapauskohtaisesti, johtuuko yksityisoikeudellinen vaatimus rikoksesta.

Järkevät ja normaalit pelastustoimenpiteet, joihin vahingon johdosta ryhdytään ja jotka aiheuttavat uusia vahinkoja, liittyvät tiiviisti rikokseen,¹⁸⁹ ja näin ollen ne on lähtökohtaisesti hyväksyttävä kumulaation piiriin. Esimerkiksi voidaan kuvitella tilanne, jossa henkilö murtautuu liikehuoneistoon ja satuttaa itsensä. Asianomistaja sattuu tulemaan tällöin paikalle, ja kohtaa loukkaantuneen murtautujan sekä lähtee kuljettamaan tätä sairaalaan, jolloin hänen

¹⁸⁶ Lappalainen 1986, s. 139.

¹⁸⁷ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 414–417.

¹⁸⁸ Lappalainen 1986, s. 114, 139.

¹⁸⁹ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 417.

autonsa sotkeutuu murtautujan vereen. Auton sotkeutuminen on läheisessä yhteydessä rikokseen, ja kumulaatio on luvallinen. Jos kuitenkin murtautuja istuu vahingossa asianomistajan silmälasien päälle mennessään tämän autoon, voidaan katsoa, ettei silmälasien särkyminen enää ole tarpeeksi läheisessä yhteydessä rikokseen siten, että vahingonkorvausvaatimus niiden korvaamisesta voitaisiin käsitellä syyteasian yhteydessä.¹⁹⁰ Näin ollen adheesio-prosessi estyisi tilanteessa syy-yhteyden katkeamisen vuoksi, mikä on nähdäkseni loogista. Rikos ei ole tilanteessa välittömästi merkityksellinen silmälasien hajoamisen kannalta, eikä teonkuvaus näin ollen sisälly vahingonkorvausvaatimuksen hyväksymisen kannalta relevanttiin faktamateriaaliin¹⁹¹. Vahingon ja teon välillä tulee olla järkevä yhteys, jotta adheesio edellytykset täyttyvät.¹⁹²

Vahingonkorvausoikeudellisessa syy-yhteyden arvioinnissa on myös huomattava, että aiheutunut vahinko ei saa olla ennalta-arvaamaton seuraus teosta tai liian etäinen tekoon nähden. Jos vahinko ei ole normin suojatarkoituksen mukainen, korvausvelvollisuus kyseisen normin perusteella ei myöskään aktualisoidu.¹⁹³ Kiperissä punnintatilanteissa voidaan nähdäkseni ottaa huomioon näitä aineellisen vahingonkorvausoikeuden syy-yhteyden punnintaan liittyviä tekijöitä, ja niiden avulla rajata kumulaation soveltamisalan piiristä pois tapaukset, joissa vahinko etääntyy liiaksi rikoksesta.

4.3 Alternatiiviset ja kumulatiiviset poikkeamat

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeustositseikasto voi poiketa syyteasian kannalta relevantista oikeustositseikastosta kumulatiivisesti tai alternatiivisesti. Kumulatiivisesta poikkeamasta on kyse silloin, kun yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen edellyttää enemmän oikeustositseikkoja kuin syyte. Syytteen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeustositseikastot poikkeavat toisistaan alternatiivisesti, kun osa syytteessä mainituista oikeustositseikoista korvaantuu muilla oikeustositseikoilla. On mahdollista myös, että yksityisoikeudellinen vaatimus poikkeaa teonkuvauksesta sekä kumulatiivisesti että alternatiivisesti yhtä aikaa.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Lappalainen 1986, s. 115–117.

¹⁹¹ Lappalainen 1986, s. 107.

¹⁹² Lappalainen 1986, s. 122.

¹⁹³ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 408, 442.

¹⁹⁴ Lappalainen 1986, s. 105–106.

Kumulatiivisen ja alternatiivisen poikkeaman tilanteita tulisi kohdella keskenään samalla tavalla.¹⁹⁵ Esimerkiksi alternatiivisen poikkeaman tilanteesta käy tapaus, jossa asianomistaja vaatii vahingonkorvausta sen vuoksi, että hän on satuttanut itsensä törmätessään johonkin esineeseen vastaajan aiheuttaman nyrkiniskun voimasta, mutta syyttäjän mukaan itse nyrkinisku on aiheuttanut vamman. Tällöin teon yksilöllisyys ja historiallinen identiteetti ei muutu, vaan on kyse vain ulkoisen tapahtumainkulun variaatioeroista, minkä vuoksi kumulaatio tulee sallia.¹⁹⁶ Kumulatiivisesta poikkeamasta on kysymys esimerkiksi tilanteessa, jossa syyttäjä vaatii rangaistusta varkauden perusteella syytetyn anastettua kolme timanttikorua asianomistajalta, mutta asianomistajan mukaan syytetty on varastanut häneltä neljä timanttikorua samalla kertaa, ja hän vaatii korvausta niistä kaikista. Tällaiset pienet poikkeamat ovat luvallisia.¹⁹⁷

Rikollisen teon objektin muuttuessa tapahtumainkulkujen voidaan ajatella jo alkaa etäännyvän toisistaan. Esimerkiksi silloin, jos asianomistaja väittää häneltä varkausrikoksen tapauksessa varastetun täysin muuta omaisuutta kuin syytteen mukaan häneltä on anastettu, voidaan joutua kumulaation luvallisuutta jo harkitsemaan. Tämäkään ei välttämättä kuitenkaan tarkoita, että historiallinen tapahtumainkulku poikkeaisi syytteen teonkuvauksesta kumulaation estävällä tavalla.¹⁹⁸ Tuomioistuimen tulee tapauskohtaisesti harkita, onko vaatimus rikoksesta johtuva.

Asianomistajan tulee voida vedota vastuuperusteeseen ja syy-yhteyden rikoksen ja aiheutuneen vahingon välille perustaviin oikeustositseikkoihin. On paljon rikoksia, joissa tunnusmerkistön täyttymiseen ei edellytetä vahinkoseurausta.¹⁹⁹ Ellei tällaisia lisätositseikkoja hyväksyttäisi, kumulaation mahdollisuus riistettäisiin suuressa osassa tapauksia. Tämänkin voidaan katsoa osaltaan perustelevan ROL 3:1:n laavaa tulkintaa.

Rikos- ja riita-asia voidaan kumuloida myös silloin, kun henkilölle on aiheutunut vahinkoa rikoksen takia ainoastaan välillisesti.²⁰⁰ Yksityisoikeudellisen vaatimuksen voidaan sanoa johtuvan rikoksesta välittömästi silloin, kun asianomistaja esittää vaatimuksen syytetylle.

¹⁹⁵ Boman 1967, s. 87.

¹⁹⁶ Lappalainen 1986, s. 117–118.

¹⁹⁷ Ex analogia Boman 1967, s. 93.

¹⁹⁸ Lappalainen 1986, s. 118–119.

¹⁹⁹ Boman 1967, s. 91.

²⁰⁰ HE 82/1995 vp, s. 53.

Vaatus perustuu rikokseen välillisesti puolestaan silloin, kun joku muu taho kuin asianomistaja esittää yksityisoikeudellisen vaatimuksen tai kun yksityisoikeudellinen vaatimus esitetään jollekin muulle taholle kuin syytetylle.²⁰¹ Näin ollen henkilö, jonka ei edes väitetä syyllistyneen rikolliseen menettelyyn, voi esiintyä vastaajapuolella adheesioprosessissa.²⁰² Tällöin on kyse sivulliskumulaatiotilanteista.²⁰³ Sivulliskumulaatiossa on aina kyse ainakin kumulatiivisesta poikkeamasta syytteessä esitetystä tapahtumainkulusta.²⁰⁴

Yksinkertaisimmillaan sivulliskumulaatiossa on kyse yksityisoikeudellisen korvausvaatimuksen siirtymisestä kolmannelle yleisseuraannon tai erityisseuraannon vuoksi. Korvausvaatimuksen esittäjän ollessa kuolinpesä, konkurssipesä tai siirronsaaja on tilanne monesti selvä ja seuraannon oikeustositteikat riidattomia, mikä ei tee tilannetta monimutkaisemmaksi kuin se olisi asianomistajan esittäessä yksityisoikeudellisen vaatimuksen syytetylle.²⁰⁵ ROL 3:5.1:n mukaan rikosasian vastaaja tai muu, jota vastaan on esitetty yksityisoikeudellisia vaatimuksia, voi nostaa kolmatta vastaan kanteen syyteasian yhteydessä siten kuin kanteen nostamisesta riita-asioissa säädetään OK 18:5.1:ssa. ROL 3:5.2:n mukaan kolmas henkilö voi nostaa toista tai molempia asianosaisia vastaan kanteen syyteasian yhteydessä siten kuin OK 18:5.2:ssa säädetään. Kyseinen säännös laajentaa entisestään niiden tahojen piiriä, jotka voivat kumuloida yksityisoikeudellisen vaatimuksensa rikosasiaan sillä perusteella, että asia koskee heitä.²⁰⁶ Koska sivulliskumulaatiotilanteet ovat edellä esitettyyn tapaan laajasti mahdollisia, on todettava, ettei henkilörelaatioita itsessään voida käyttää rajanvedossa siinä, onko yksityisoikeudellinen vaatimus liian etäinen rikokseen nähden.

Tuomioistuimen tulisi tulkita ROL 3:1:stä ilmenevää adheesioin edellytystä pikemmin laueasti kuin suppeasti. Tuomioistuimen oikeus adheesioin luvallisuudesta huolimatta erottaa korvausvaatimus erilliseen oikeudenkäyntiin puoltaa myös tätä käsitystä.²⁰⁷ Näin ollen katsoisin, että punnintatilanteessa rajatapauksissa tuomioistuimen tulisi lähtökohtaisesti tulkita

²⁰¹ Lappalainen 1986, s. 89. Tosin yleis- ja erityisseuraantotapauksissa on oikeuskirjallisuudessa usein katsottu olevan kyse välittömästi rikokseen perustuvasta yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta. Ks. esim. Tirkkonen 1945, s. 10.

²⁰² Aalto 1965, s. 181.

²⁰³ Lappalainen 1986, s. 21.

²⁰⁴ Lappalainen 1986, s. 121.

²⁰⁵ Boman 1967, s. 90.

²⁰⁶ Helenius 2021, s. 581.

²⁰⁷ Boman 1967, s. 91 ja Lappalainen 1986, s. 138.

ROL 3:1:n tarkoittamaa ”johtumista” laventavasti ja hyväksyä kumulaatio. Koska kyseessä on ehdoton prosessinedellytys, tulisi jonkinlaisen rajan vetäminen voida kuitenkin tehdä siihen, missä yksityisoikeudellinen vaatimus etäännyy liiaksi rikoksesta. Tuomioistuimen pitää myös selkeästi ilmaista, erottaako se yksityisoikeudellisen vaatimuksen eri oikeudenkäyntiin ROL 3:1:n adheesion yleisen edellytyksen ilmaisevan oikeusohjeen vai ROL 3:3:n erottamisoikeussäännöksen nojalla. Näin on siitakin syystä, että jos tuomioistuin katsoo, ettei yksityisoikeudellinen vaatimus johdu rikoksesta, voimaan astuu itseoikaisukiello. Mikäli taas tuomioistuin päättää erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen ROL 3:3:n nojalla, voi se harkita uudelleen asiaa ja yhdistää tarvittaessa asiat myöhemmässä vaiheessa havaitessaan sen tarkoituksenmukaiseksi.²⁰⁸

Katsoisin, että niissä tilanteissa, joissa yksityisoikeudellinen vaatimus on selvästi etäinen rikokseen nähden, taustalla vaikuttava tarkoituksenmukaisuusperiaate vaikuttaa punninnassa ja voi estää yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn rikosasian yhteydessä. Mitä loitompana yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeustosisekasto on syyteasiasta, sitä enemmän yksityisoikeudellisen vaatimuksen tueksi tarvitaan erillisselvittelyä. Jos taas oikeudenkäyntiaineistosta valtaosa on yhteneväistä juttujen kannalta, voidaan saavuttaa korkea varmuus- ja tehokkuussuhde ottaen huomioon rikosasiassa tärkeä pyrkimys aineelliseen totuuteen.²⁰⁹ Tuomarin harkinta juttujen kumulointiin liittyen ei ole vapaata, vaan asiaa on harkittava prosessin sujuvuus huomioon ottaen. Sitä, ettei yksityisoikeudellinen vaatimus johdu rikoksesta ROL 3:1:n tarkoittamalla tavalla, indikoi esimerkiksi asioiden oikeudenkäyntimateriaalien eroaminen merkittävästi toisistaan siten, että yksityisoikeudelliseen vaatimukseen liittyy runsaasti enemmän oikeudenkäyntiaineistoa kuin rikosasiaan. Vertailun pohjaksi otetaan syyteasian ja riita-asian kannalta relevantit oikeustosisekat, ja punnitaan, onko asioiden välillä riittävää yhteyttä.

²⁰⁸ Lappalainen 1986, s. 96–97.

²⁰⁹ Aalto 1965, s. 226.

5 Riita-asiain prosessisääntöjen soveltuvuus yksityisoikeudelliseen vaatimukseen

5.1 Yleistä

Yhteiskäsittelytapauksessa keskeiseksi kysymykseksi nousee, missä määrin asian käsittelyssä sovelletaan rikosasiain ja missä määrin riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyä. Vaikka syyteasiaa pidetään päävaatimuksena adheesioprosessissa, ei ole periaatteellista ongelmaa sille, että yksityisoikeudelliseen vaatimukseen sovelletaan siviiliasiain oikeudenkäynnin sääntelyä.²¹⁰ Vaatimistaakkakin on voimassa yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta adheesioprosessissa.²¹¹ Koska kyseessä on vain yksi oikeudenkäyntitilaisuus, usein ei ole käytännössä kuitenkaan mahdollista soveltaa yhtä aikaa eri sääntelyä riita-asian ja rikosasian osalta. Asioiden käsittely nivoutuu tiiviisti yhteen, vaikka yksityisoikeudellinen vaatimus ei muutukaan rikosasiaksi, vaan säilyy dispositiivisena riita-asiana.

ROL 3:1:stä voidaan vastakohtaispäätelyllä tehdä se johtopäätös, että rikos- ja riita-asian kumulaatiotilanteissa noudatetaan pääsääntöisesti rikosprosessin säännöksiä riita-asiain oikeudenkäynnistä säädetyn sijaan.²¹² Kyseisen säännöksen mukaan yksityisoikeudellista vaatimusta ajettaessa erikseen noudatetaan, mitä oikeudenkäynnistä riita-asioissa säädetään, mistä voidaan päätellä, että kumulaatiotilanteessa sen sijaan rikosasiain prosessisäännökset tulevat sovellettavaksi. ROL 3:6.1:n mukaan jos syyte jätetään tutkimatta tai peruutetaan taikka asianomistajan todetaan menettäneen syyteoikeutensa, tuomioistuimien voi asianosaisen vaatimuksesta määrätä, että yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan asian käsittelyä jatketaan riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä, joten samanlainen vastakohtaispäätely voidaan tehdä myös kyseisen lainkohdan perusteella. Samoin voidaan päätellä ROL 3:8:n perusteella. Sen mukaan yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan tutkia tai sen käsittelyä voidaan jatkaa riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä, mikäli syyte hylätään. Lisäksi tuomioistuimen erottamisoikeutta koskevan ROL 3:3:n mukaan jos yksityisoikeudellinen vaatimus on esitetty syyteasian yhteydessä, tuomioistuimien voi määrätä,

²¹⁰ Rantala 2021, s. 362.

²¹¹ Rautio 2006, s. 94.

²¹² Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 44.

että vaatimus käsitellään erikseen riita-asiain oikeudenkäynnistä säädetyssä järjestyksessä.²¹³

On katsottava, että valintatilanteessa, kun rikos- ja siviiliprosessuaalisen menettelytavan rinnakkainen soveltaminen on mahdollista, yksityisoikeudelliseen vaatimukseen voi olla luonnollista soveltaa siviiliprosessuaalista normia oikeudenkäyntiaineiston osalta. Oikeudenkäynnin ulkoiseen kulkuun taas tulee soveltaa rikosprosessinormeja. Ainakin silloin, kun kysymys on syyteasiaan vaikuttamattomien asioiden selvittelystä, voidaan siviiliprosessuaalisia sääntöjä soveltaa.²¹⁴ Siviiliprosessuaalisen oikeussäännön mahdollinen syrjäytyminen tulee harkita normistosta käsin.²¹⁵

Todistusoikeudellisena pääsääntönä adheesioprosessissa on, että rikosoikeudelliset todistusäännökset tulevat sovellettavaksi niiltä osin, kun on kysymys syyteasialle ja yksityisoikeudelliselle vaatimukselle yhteisistä seikoista. Kun todistelu on tarpeen ainoastaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittämiseksi, tulevat kyseeseen siviiliprosessuaaliset todistusäännökset.²¹⁶

5.2 Tuomioistuimen prosessinjohto

Prosessin johdosta on yleissäännös riita-asioiden osalta OK 6:2 a.1:ssa (96/2022). Myöhemmin säädettävänä ajankohtana voimaan tulevan sanamuodon mukaan tuomioistuimen on valvottava, että asia käsitellään jäsennellysti ja että käsittelyssä noudatetaan selvyttä ja järjestystä. Edelleen saman lainkohdan mukaan tuomioistuin voi myös määrätä, että asian erilliset kysymykset tai erilliset osat käsitellään erikseen. Saman pykälän 2 momentin mukaan tuomioistuimen tulee myös valvoa, että asia tulee perusteellisesti käsitellyksi eikä asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Edelleen saman lainkohdan mukaan jos asianosaisen esitys havaitaan epäselväksi tai epätäydelliseksi, tuomioistuimen on tehtävä hänelle riitakysymysten selvittämistä varten tarpeelliset kysymykset.

Rikosasioiden osalta asiasta säädetään ROL 6:5.1:ssa (97/2022), jonka niin ikään myöhemmin voimaan tulevan sanamuodon mukaan tuomioistuimen tehtävänä on valvoa, että asia

²¹³ Rantala 2021, s. 365.

²¹⁴ Lappalainen 1986, s. 76–77. Ks. myös Rantala 2021, s. 362.

²¹⁵ Lappalainen 1986, s. 67.

²¹⁶ Boman 1967, s. 83. Ks. myös Lappalainen 1986, s. 429.

käsitellään jäsennellysti ja että käsittelyssä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä.²¹⁷ Edelleen saman lainkohdan mukaan tuomioistuin voi myös määrätä, että asian erillinen osa tai oikeudenkäyntiä koskeva kysymys käsitellään erikseen tai että jokin muu poikkeus tehdään ROL 6:7:ssä säädetystä käsittelyjärjestyksestä. ROL 6:5.2:n mukaan tuomioistuimen tulee myös valvoa, että asia tulee asianmukaisesti käsitellyksi eikä asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta, ja lisäksi tuomioistuimen tulee kysymyksin poistaa asianosaisten lausuntojen epäselvyyksiä ja puutteellisuuksia.

Esimerkiksi silloin, kun tuomioistuin päättää erottaa tai yhdistää rikos- ja riita-asian adheesioperiaatteen mukaisesti, kyse on tuomioistuimen muodollisesta prosessinjohdosta.²¹⁸ Voidaan puhua väliaikaisluontoisesta ratkaisusta.²¹⁹ Muodollisella oikeudenkäynnin johtamisella tarkoitetaan tuomioistuimen tai sen puheenjohtajan oikeutta määrätä prosessin ulkoisesta kulusta niin, että oikeudenkäynti saadaan järjestettyä mahdollisimman ripeästi ja tarkoituksenmukaisesti.²²⁰ Tuomioistuin vie näin eteenpäin oikeudenkäyntiä.²²¹ Muun muassa tuomioistuimen pitäessä erillään toisaalta sen selvittämisen, mitkä oikeustositteikat vaativat todistelua ja toisaalta todisteiden arvioinnin on kyse muodollisesta prosessinjohdosta.²²² Tuomioistuin pyrkii näin pitämään käsittelyn selkeänä. Prosessinjohdon keinoin pyritään toteuttamaan prosessiekonomian ja varmuuden tavoitteita.²²³ Muodolliseen prosessinjohtoon kuuluvat toimenpiteet eivät lähtökohtaisesti sido tuomioistuinta.²²⁴ Tuomioistuin voi siis olosuhteiden muuttuessa arvioida esimerkiksi asioiden käsittelyä erikseen tai yhdessä uudelleen ja tarvittaessa peruuttaa tai muuttaa prosessinjohtotoimenpidettään tähän liittyen.²²⁵

²¹⁷ Uudet säännökset niin rikos- kuin riita-asiaien osalta eroavat vanhoista siten, että niihin on lisätty vaatimus *jäsennellysti* käsittelemisestä.

²¹⁸ Tirkkonen 1948, s. 489. Ks. myös Aalto 1965, s. 121 ja Virolainen 1983, s. 149.

²¹⁹ HE 82/1995 vp, s. 55.

²²⁰ Tirkkonen 1948, s. 489.

²²¹ Tirkkonen 1974, s. 495.

²²² Lappalainen 1986, s. 387.

²²³ Linna 2019, s. 88.

²²⁴ Sjöström – Alkio 1948, s. 60. Ks. myös Lappalainen 1986, s. 96 ja Jokela 2004, s. 51.

²²⁵ Tirkkonen 1974, s. 503.

Aineellisen eli materiaalisen prosessinjohtoon toimenpitein tuomioistuimien vaikuttaa oikeudenkäyntiaineistoon.²²⁶ Tuomioistuimen aineelliseen prosessinjohtoon kuuluva kyselyvelvollisuus on tärkeä tehtävä, koska prosessioikeudessa noudatettavan ratkaisuperiaatteen, kontradiktorisen periaatteen (*audiatur et altera pars*)²²⁷ mukaan tuomiota ei voida perustaa seikkaan, johon asianosaisella ei ole ollut mahdollisuutta ottaa kantaa oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäynti tulee järjestää avoimesti niin, ettei se sisällä kätkeytyviä seikkoja tai kohtia, jotka voivat yllättää asianosaiset.²²⁸

Tuomarin pysyttelemisen passiivisena ei ole tarkoituksenmukaista, eikä aktiivinen prosessinjohto oikein hoidettuna vaaranna tuomioistuimen puolueettomuutta. Kysymykset on esitettävä kuitenkin siten, ettei niiden muotoilu anna aiheutta olettaa tuomarin pyrkivän vaikuttamaan varsinkaan yksinomaan sellaisten seikkojen selvittämiseen, jotka ovat syytetyn kannalta epäedullisia.²²⁹ Tuomarin passiivisuuskin voidaan katsoa puolueelliseksi; mikäli tuomari ei huomautuksin puutu asianosaisen epäselvään lausumaan, tämä auttaa vastapuolta.²³⁰ Tuomarin tulee toimia siten, ettei syytetty saa sellaista vaikutelmaa, että tuomioistuin toimii yhteistyössä syyttäjän kanssa kaikin keinoin pyrkien saamaan syytetyn tuomitukseksi. Prosessinjohto on keino ainoastaan asian mahdollisimman hyvin selvittämiseksi.²³¹ Tuomari ei voi mennä miten pitkälle tahansa prosessinjohtovaltansa turvin, jotta puolueettomuus ei vaarannu. Näin ollen tuomarin on tapauskohtaisesti harkittavat tarvittavat prosessinjohtotoimenpiteet ja punnittava toimenpiteistä aiheutuvat haitat ja hyödyt. Päävastuu selvittämisestä ja menettelyn joutuisuudesta on säilytettävä asianosaisille.²³² Tuomari ei voi alkaa tutkia, mitä todistelua asiaan olisi mahdollisesti saatavilla.²³³

²²⁶ Virolainen – Launiala 2024, s. 18–19.

²²⁷ Aarnio 1988, s. 82.

²²⁸ Virolainen – Launiala 2024, s. 212–213. Ks. myös Helenius – Linna 2024, s. 97.

²²⁹ Jokela 2004, s. 105.

²³⁰ Virolainen 1983, s. 168.

²³¹ Virolainen 1988, s. 393–394.

²³² Virolainen – Launiala 2024, s. 142–143.

²³³ Virolainen 1983, s. 169.

Laissa ei ole otettu kantaa siihen, millaisilla keinoilla tuomioistuin voi tai sen pitää materiaalista prosessinjohtoa harjoittaa.²³⁴ Tuomioistuimen tulee puuttua asianosaisten vaatimusten, niiden perusteiden ja todisteiden puutteellisiin ja ristiriitaisuuksiin huomautuksilla ja kysymyksillä.²³⁵ Näin saadaan selville asianosaisten todellinen tahto prosessissa.²³⁶

Materiaalinen prosessinjohto voi olla selventävää, rikastavaa eli täydentävää, korjaavaa eli muuntavaa, rajoittavaa tai informatiivista.²³⁷ Linna näyttää käyttävän korjaavasta prosessinjohtosta nimitystä täydentävä prosessinjohto.²³⁸ Tutkimuksessa käytetään jatkossa termejä selventävä, rikastava, korjaava, rajoittava ja informatiivinen prosessinjohto. Toisaalta on todettava, että rikastavan ja selventävän prosessinjohtoon ero ei ole yksiselitteinen, ja tuomarin esimerkiksi kiinnittäessä huomiota oikeustositseikan epäselvään ilmaisuun voi tämä samalla tulla kiinnittäneeksi asianosaisten huomiota myös siihen, että oikeustositseikkaa on täydennettävä.²³⁹

Rikos- ja riita-asiassa sallittu materiaalinen prosessinjohto poikkeavat toisistaan.²⁴⁰ Rikosasioiden osalta vaaditaan ROL 6:5.2:n mukaan asianmukaista käsittelyä, kun riita-asioiden kohdalla käsittelyn on OK 6:2 a.2:n mukaan oltava perusteellista. Nykyistä rikosprosessia koskevaa sanamuotoa on perusteltu sillä, että perusteellinen käsittely antaa sellaisen käsityksen, että tuomioistuimen tulisi valvoa syytteen näyttäminen toteen,²⁴¹ mikä ei ole tarkoituksena nykyaikaisessa akkusatorisessa menettelyssä. Rikosasiassa prosessinjohtossa tulee ottaa huomioon puolustuksen suosimisen periaate ja syyttömyysolettama osana sitä.²⁴² Rikastava prosessinjohto syytetyn vahingoksi on kielletty.²⁴³ Dispositiivisessa riita-asiassa tuomioistuin sen sijaan voi tiettyjen, ahtaiden rajojen sisällä harjoittaa pidättyvästi rikastavaa

²³⁴ Virolainen – Launiala 2024, s. 21–22.

²³⁵ Virolainen – Launiala 2024, s. 410. Ks. myös Helenius – Linna 2024, s. 99.

²³⁶ Virolainen – Launiala 2024, s. 141–142, 146.

²³⁷ Jokela 2004, s. 53. Ks. myös Virolainen – Launiala 2024, s. 188–208.

²³⁸ Helenius – Linna 2024, s. 100–103. Jakson on kirjoittanut Tuula Linna.

²³⁹ Virolainen – Launiala 2024, s. 414.

²⁴⁰ Jokela 2018, s. 436 ja Virolainen – Launiala 2024, s. 146–147.

²⁴¹ HE 82/1995 vp, s. 83.

²⁴² Jokela 2018, s. 34, 435.

²⁴³ Jokela 2018, s. 437. Ks. myös Hirvonen 1995, s. 372.

prosessinjohtoa ainakin silloin, kun asianosaisella ei ole avustajaa edellyttäen, että tuomioistuin ottaa toiminnassaan huomioon määräämispariaatteen.²⁴⁴ Rikastavalla prosessinjohtolla tuomioistuin toimillaan kehittää oikeudenkäyntiaineistoon sisältyviä lausumia,²⁴⁵ eli kyse ei ole enää asianosaisen lausuman tarkoituksen selvittämisestä, vaan tuomioistuin antaa kiihokkeita uusiin lausumiin.

Tuomioistuimen tulee tarvittaessa kehottaa asianosaisia täsmentämään lausuntojaan.²⁴⁶ Tuomioistuimen tulee myös pyytää asianosaista selventämään, haluaako hän vedota nimenomaan oikeustositseikkana esittämänsä seikkaan, mikäli tämä on tulkinnanvaraista hänen lausumansa perusteella.²⁴⁷ Jos oikeudenkäyntiaineiston perusteella tuomarille herää kysymys, haluaako asianosainen vedota yksityisoikeudellisen vaatimuksen tueksi johonkin sen kannalta välttämättömään oikeustositseikkaan, vaikka tämä ei ole siihen vedonnut eikä se käy ilmi syytteen teonkuvauksesta, tuomioistuimen lienee mahdollista tiedustella asianosaista asiasta.²⁴⁸ Materiaalisen prosessinjohton keinoin tuomioistuin voi ehkäistä menettelyllisistä puutteista johtuvia oikeudenmenetyksiä, joita nykyisin pyritään aktiivisesti välttämään.²⁴⁹ Asianosaisen puutteellinen tai epäselvä lausuma tulee pyrkiä selventämään selventävän ja korjaavan prosessinjohton keinoin.²⁵⁰ Etenkin monimutkaisissa tapauksissa aineellinen prosessinjohto on tärkeää.²⁵¹

Edellä esitetyn perusteella katson, että tuomioistuimen on mahdollista melko tehokkaasti ehkäistä jäljempänä esitettävistä väittämistaakasta ja preklusiosta aiheutuvia oikeudenmenetyksiä materiaalisen prosessinjohton keinoin. Mikäli tuomari havaitsee, että asianosainen ei ole tietoinen, että tämän tulee vedota johonkin oikeustositseikkaan kanteensa tueksi, tulee

²⁴⁴ Virolainen – Launiala 2024, s. 201. Ks. myös Helenius – Linna 2024, s. 102.

²⁴⁵ Helenius – Linna 2024, s. 102.

²⁴⁶ Virolainen 1983, s. 149.

²⁴⁷ Virolainen – Launiala 2024, s. 410.

²⁴⁸ Pölönen 2005, s. 147.

²⁴⁹ Virolainen – Launiala 2024, s. 343, 378.

²⁵⁰ Virolainen – Launiala 2024, s. 288. Vrt. Jokela 2004, s. 53. Jokelan käsityksen mukaan lausumien epäselvyydet ja puutteellisuudet tuomioistuimen on pyrittävä poistamaan *rikastavalla* ja korjaavalla prosessinjohtolla, kun selventävän prosessinjohton keinoin tuomioistuin selvittää, mitä asianosaiset haluavat oikeudenkäynnissä ja millä perusteella.

²⁵¹ Jokela 2004, s. 53–55 ja Virolainen – Launiala 2024, s. 424.

tuomarin kiinnittää tähän asianosaisen huomiota, jotta saadaan selville, haluaako asianosainen tähän vedota.²⁵² Tuomari voi myös kiinnittää asianosaisen huomiota jonkin todisteen olemassaoloon, jotta tämä hankkisi kyseisen todisteen ennen sen prekludoitumista.²⁵³ Jäljempänä käsitellään materiaalisesta prosessinjohdosta aiheutuvia ongelmia erikseen väittämistaakan ja preklusion osalta.

5.3 Väittämistaakka

Oikeudenkäymiskaaren 24:3.2:n mukaan asiassa, jossa sovinto on sallittu, tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut. Väittämistaakka eli vetoamistaakka²⁵⁴ on subjektiivinen, eli nimenomaan sen asianosaisen, joka haluaa vedota oikeustosisikkaan vaatimuksensa tueksi ja haluaa tämän oikeustosisikan tuomion perustaksi, täytyy vetoaminen tehdä.²⁵⁵ Väittämistaakan voidaan siis sanoa olevan suuressa määrin sidoksissa asianosaisasemaan.²⁵⁶ Tuomioistuimien ei saa ottaa huomioon seikkaa, johon ei ole vedottu, tutkiessaan ja ratkaistessaan asiaa.²⁵⁷

Syytesidonnaisuus vastaa väittämistaakkaa,²⁵⁸ vaikkakaan rikosprosessissa ei puhuta varsinaisesti väittämistaakasta, vaan se on siviiliproessuaalinen termi.²⁵⁹ Molemmat määräävät osaltaan tapahtumainkulun, johon tuomioistuimen tulee ratkaisussaan ottaa kantaa ja asettavat asianosaiselle velvollisuuden vedota tiettyyn oikeustosisikkaan, jos tämä halutaan saada tuomion perustaksi.²⁶⁰ Rikosasiassa syytetyllä ei kuitenkaan ole väittämistaakkaan verrattavaa velvollisuutta vedota oikeustosisikkoihin, jotta ne voitaisiin ottaa tuomion perusteeksi.²⁶¹ Syytesidonnaisuus käy ilmi ROL 11:3:stä, jonka mukaan tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta rangaistusta on vaadittu. Näin ollen relevanttia on syyttäjän syytteessä

²⁵² Lappalainen 1986, s. 421.

²⁵³ Virolainen 1983, s. 164.

²⁵⁴ Virolainen – Launiala 2024, s. 12.

²⁵⁵ Virolainen 1983, s. 158.

²⁵⁶ Lappalainen 2001, s. 320. Ks. myös Jokela 2004, s. 260.

²⁵⁷ Jokela 2004, s. 386.

²⁵⁸ Virolainen – Launiala 2024, s. 14.

²⁵⁹ Ainakin Jokela, Rautio ja Virolainen kuitenkin käyttävät syytesidonnaisuuden synonyymina myös väittämistaakkaa. Ks. esim. Jokela 2004, s. 394, Rautio 2006, s. 89 ja Virolainen 1988, s. 383, 388.

²⁶⁰ Pölönen – Tapanila 2015, s. 86.

²⁶¹ Virolainen 1988, s. 351. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 86.

ilmoittama teonkuvaus, jonka ulkopuolelle tuomioistuim ei saa mennä. Syyttäjän tulee kuvata rikollinen teko konkreettisesti siten, että kyseisen rikoksen ilmenemismuoto käy syytteestä ilmi. Toisin sanoen siitä tulee käydä selväksi, mitä syytetyn väitetään tehneen käytännössä.²⁶²

Lainsoveltamiskysymyksiin väittämistaakka ei riita- eikä rikosasiassa ulotu, vaan tuomioistuimen tulee tuntea laki (*jura novit curia*) ja soveltaa sitä viran puolesta (*da mihi factum, dabo tibi jus*).²⁶³ Toisaalta estettä ei ole sille, että asianosainen ilmaisee käsityksensä asian oikeudellisesta arvostelusta, mutta on huomattava, että tämä ei riitä väittämistaakan kannalta, vaan asianosaisen on vedottava nimenomaan relevanttiin elävän elämän tapahtumaan.²⁶⁴ Tuomioistuimen tulee joka tapauksessa tuoda esille oikeudenkäynnissä, jos tuomio aiotaan perustaa asianosaisten kannasta eroavaan laintulkintaan, jotta kontradiktorinen periaate toteutuu. OK 24:3.2:ssa seikalla, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut tarkoitetaan oikeustosisekkää, joka on relevantti siten, että se on välttämätön aineellisoikeudellisen oikeussäännöksen kannalta vaaditun seurauksen tuomitsemiselle.²⁶⁵ Todistustosisekkoihin eli faktoihin, joilla on vain välillistä merkitystä arvioitaessa oikeustosisekkujen vastaavuutta totuuden kanssa, vetoamisvelvollisuus ei ulotu.²⁶⁶ Sama koskee kokemussääntöjä.²⁶⁷

Väittämistaakka esimerkiksi vahingonkorvausvaatimuksen perustavista seikoista on voimassa adheesioprosessissa samalla tavalla kuin siviiliprosessissa.²⁶⁸ Yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittävä asianosainen hyötyy kuitenkin syyttäjän toimesta tapahtuvasta syytteen ajamisesta, vaikka ajaisi korvausvaatimusta itse. Syyttäjän teonkuvauksessaan ilmoittama oikeustosisekkasto nimittäin tulee korvausvaatimuksen esittäjän hyväksi siinä mielessä, ettei tämän tarvitse uudelleen vedota kyseisiin oikeustosisekkoihin. Yksityisoikeudellisen väittämistaakka aktualisoituu sen sijaan niiltä osin kuin yksityisoikeudellisen vaatimuksen hy-

²⁶² Helenius 2021, s. 552.

²⁶³ Lappalainen 1986, s. 423.

²⁶⁴ Vuorenpää 2007, s. 6–7.

²⁶⁵ Virolainen – Launiala 2024, s. 336.

²⁶⁶ Jokela 2004, s. 141, 387.

²⁶⁷ Rautio – Frände 2016, s. 18.

²⁶⁸ Rautio 2006, s. 93.

väksymiseen tarvitaan lisäksi teonkuvauksen ulkopuolisia oikeustositseikkoja eli kumulatiivisen ja alternatiivisen poikkeaman tilanteissa.²⁶⁹ Korvausvaatimuksen esittäjän vahingoksi mahdollisesti jää se, jos hän esittää teonkuvaukseen nähden perusteeltaan epäselväksi jäävän vaatimuksen.²⁷⁰

Oletetaan esimerkiksi, että asianomistajalle on aiheutunut puhdasta varallisuusvahinkoa eli taloudellista vahinkoa, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. Vahingonkorvaus käsittää hyvityksen puhtaasta varallisuusvahingosta VahL 5:1:ssä säädetyn mukaan ainoastaan silloin, kun vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädetyllä teolla tai julkista valtaa käytettäessä taikka milloin muissa tapauksissa on erittäin painavia syitä. Siltä varalta, että syyte ei menesty, tulee asianomistajan vaatia puhtaan varallisuusvahingon korvaamista säännöksessä tarkoitettuihin erittäin painaviin syihin vedoten, jotta tuomioistuimien voi arvioida tätä vastuuperusteena. Tämä pätee myös tilanteeseen, jossa teko on osittain rangaistava, mutta osittain ei, eli syy-yhteyttä vahingon ja teon rikosoikeudellisesti sanktoidun osan välillä ei ole.²⁷¹

Sellaisten rikosten osalta, joiden tunnusmerkistössä ei edellytetä vahingon aiheutumista, kantajan väittämistä ei Lappalaisen mukaan yltäne syy-yhteyteen rikoksen ja aiheutuneen vahingon välillä. Mikäli kantaja on vaatinut tahallisen teon perusteella vahingonkorvausta, voidaan vaatimuksen katsoa kattavan myös vahingon aiheuttamisen tuottamuksellisella teolla, olipa kyseinen teko rangaistava myös tuottamuksellisena tai ei.²⁷² Tahallisuuden voidaan ajatella kattavan myös tuottamuksen.

Oikeustositseikkoihin tulee nimenomaisesti vedota, jotta ne tulevat oikeudenkäynnin kohteeksi.²⁷³ Ei riitä, että seikka käy ilmi oikeudenkäyntiaineistosta. Kantajan on katsottava vedonneen oikeustositseikkaan väittämistään täyttävällä tavalla, jos hänen tarkoituksenaan on, että seikka laitetaan ratkaisun perusteeksi.²⁷⁴ Jos kantaja ilmaisee vaatimuksensa epäselvästi, eikä vastapuoli käsitä, että kantaja lausumallaan vetoaa oikeustositseikkaan yk-

²⁶⁹ Lappalainen 1986, s. 401–402. Ks. myös Rautio 2006, s. 93–94.

²⁷⁰ Hyppönen 2024, s. 52.

²⁷¹ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 440.

²⁷² Lappalainen 1986, s. 415–417.

²⁷³ Lappalainen 1986, s. 414.

²⁷⁴ Virolainen 1988, s. 249.

sityisoikeudellisen vaatimuksensa perusteeksi, mutta tuomioistuimien tulkitsee kantajan täyttäneen väittämistään, on tilanne ongelmallinen. Vastaajalla ei ole ollut tosiasiallista mahdollisuutta tässä tilanteessa ottaa kantaa vaatimukseen. Näin ollen väittämistään on kiinteä yhteys kontradiktoriaaliseen periaatteeseen.²⁷⁵ Väittämistään on perusteltavissa myös sillä, että asianosaisten vastatessa oikeudenkäyntikuluista tulee heillä olla oikeus päättää, mihin oikeudenkäyntiaineistoon tuomio perustetaan.²⁷⁶

Kuten edellä on todettu, tuomioistuimen materiaalisien prosessinjohton keinoin voidaan ehkäistä väittämistään aiheutuvia oikeudenmenetyksiä ja yllätyksiä. Adheesioprosessissa on kuitenkin ongelmallista rikastavan prosessinjohton sallittavuuden kannalta niihin seikkoihin huomion kiinnittäminen tuomioistuimen toimesta, jotka ovat relevantteja sekä syyteasian että yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta ja joihin tukeutuminen tukee syytettä. Lisäksi ongelman syntyminen edellyttää, että syyttäjä ei ole tapauksessa vedonnut syyteen tueksi kyseiseen oikeustositukseen. Jos syyttäjä on vedonnut siihen, ei ongelmaa näyttäisi syntyvän. Eihän prosessinjohto enää koidu syytetyn vahingoksi, jos syyttäjä on jo asianmukaisesti täyttänyt vetoamisvelvollisuutensa.

Tuomari ei saa rikastavalla prosessinjohtollaan tulla tehneeksi yllykkeitä vedota tosiseikkoihin, joihin syyttäjä ei ole lainkaan kiinnittänyt huomiota ja jotka ovat näin jääneet oikeudenkäynnin ulkopuolelle, ja joihin vetoaminen koituisi syytetyn vahingoksi. Jos taas kyse on ainoastaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta merkityksellisistä seikoista, tuomioistuimien voi aktiivisemmin harjoittaa sellaista prosessinjohtoa, joka tukee vahingonkorvausvaatimuksen hyväksymistä. Myös tässä tilanteessa tuomioistuimen pitää luonnollisesti huolehtia siitä, että vastaajankin mahdollisiin epäselviin lausumiin kiinnitetään yhtä lailla huomiota, jottei puolueettomuus vaarannu.²⁷⁷

Jos adheesioprosessissa tilanne on edellä esitetyn tavoin niin keho, että asianosainen ei huomaa täyttää väittämistään ja lisäksi syyttäjän syytteessä esittämä teonkuvaus on samoilta osin puutteellinen, rikastava prosessinjohto syytetyn vahingoksi ei tule kysymykseen. Jos asiat taas käsiteltäisiin eri oikeudenkäyntitilaisuuksissa, rikastava prosessinjohto

²⁷⁵ Jokela 2004, s. 386.

²⁷⁶ Virolainen – Launiala 2024, s. 333.

²⁷⁷ Lappalainen 1986, s. 411.

olisi mahdollista riita-asian osalta. Koska asiat käsitellään samassa oikeudenkäyntitilaisuudessa, ei tuomioistuin voi harjoittaa yhtä aikaa kahdenlaista prosessinjohtoa. Ratkaisuna ongelmaan voitaisiin siis ehdottaa sitä, että tuomioistuin käyttäisi erottamisoikeuttaan. Toisena ratkaisuna olisi kenties asiantuntevan avustajan hankkiminen asianomistajalle ja syyttäjän huolellisempi tehtäviensä hoitaminen.²⁷⁸

Ratkaisussa KKO 2005:19 oli kysymys adheesioprosessin edellytyksen täyttymisen lisäksi siitä, oliko kantaja täyttänyt väittämistaakkansa.²⁷⁹ Vahingonkorvausvaatimus hylättiin korkeimmassa oikeudessa, koska teonkuvauksessa ei ollut lausuttu mitään A:n osallisuudesta auton polttamiseen eikä vakuutusyhtiö ollut myöskään vahingonkorvausvaatimuksessa maininnut seikkoja, joiden takia A olisi ollut vastuussa auton polttamisesta. Käräjäoikeus ei olisi saanut perustaa ratkaisuaan seikkaan, johon ei ollut vedottu.²⁸⁰ Ratkaisun voidaan katsoa korostavan sitä, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen edellytykset elävät yhteiskäsittelyssä väittämistaakan kannalta tavallaan rinnakkaista, osin itsenäistä elämää verrattuna syyteasiiaan. Tuomioistuimen materiaallinen prosessinjohto ei olisi auttanut tilanteessa, koska vakuutusyhtiö ei ollut läsnä alioikeuskäsittelyssä.²⁸¹

5.4 Preklusio

OK 17:1.2:n mukaan tuomioistuimen on esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä. Edelleen saman lainkohdan mukaan tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla, jollei laissa toisin säädetä. Yhtenä poikkeuksena vapaaseen todistusteoriaan²⁸² on oikeudessamme omaksuttu preklusiosääntely.²⁸³ Todistelun lisäksi preklusio rajoittaa uusiin oikeustosi-seikkoihin vetoamista.

²⁷⁸ Tuomarien ja asiamiesten huonon prosessin hallinnan on koettu olevan siviiliprosessin keskeinen ongelma. Ks. *Ervasti* 2004, s. 174–176.

²⁷⁹ Ks. kohta 4.1.

²⁸⁰ KKO 2005:19, kohdat 10–11.

²⁸¹ *Pölönen* 2005, s. 146–147.

²⁸² *Lappalainen* 2001, s. 138.

²⁸³ *Lappalainen* 2001, s. 141.

OK 6:9.1:n mukaan asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen seikkaan, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa, ellei asianosainen saata todennäköiseksi, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä. OK 6:9.2:n mukaan asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen todisteeseen, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa, ellei voida olettaa, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä. Edelleen saman lainkohdan mukaan uusi todiste voidaan kuitenkin ottaa vastaan, jos asianosaiset siihen suostuvat. Momenteja vertaamalla voidaan todeta, että todisteet eivät preklutoidu yhtä helposti kuin seikat, koska seikkaan vetoamiseksi asianosaisen täytyy saattaa todennäköiseksi pätevän syyn olemassaolo, kun todisteiden tapauksessa riittää oletus pätevistä syistä. Lisäksi asianosaisten yksimielisyys mahdollistaa uuden todisteen vastaanottamisen. Preklusio tulee sovellettavaksi oikeudenkäynnin sisällä niin käräjä- kuin hovioikeudessakin, jos pääkäsittely hovioikeudessa toimitetaan.²⁸⁴ Tämä johtuu siitä, että OK 26:25:n mukaan pääkäsittelyssä hovioikeudessa noudatetaan soveltuvin osin niitä säännöksiä, jotka ovat voimassa pääkäsittelystä käräjäoikeudessa.

Hovioikeuden ulkoisesta preklusiosta säädetään OK 25:17.1:ssä.²⁸⁵ Kyseisen lainkohdan mukaan valittaja ei saa hovioikeudessa riita-asiassa vedota muihin seikkoihin tai todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty käräjäoikeudessa, paitsi jos hän saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen käräjäoikeudessa tai että hänellä on ollut pätevä aihe olla tekemättä niin. Lisäksi hovioikeuden ulkoinen preklusio koskee vastauksen antajaa (OK 26:4.2).

OK 30:7.1:n mukaan muutoksenhakija ei saa vedota muihin seikkoihin ja todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty alioikeudessa tai hovioikeudessa, paitsi milloin hakija saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen alemmassa tuomioistuimessa tai että hänellä muuten on ollut pätevä aihe olla tekemättä niin. OK 30:12.1:n mukaan vastauksen antajaan sovelletaan, mitä OK 30:7:ssä on säädetty. Preklusio koskien myös

²⁸⁴ Jokela 2022, s. 349. Ks. myös Leppänen – Välimaa 1997, s. 58.

²⁸⁵ Saranpää 2025, s. 95.

rikosasioita tulee siis sovellettavaksi vasta korkeimmassa oikeudessa, mistä voi aiheutua ongelmia adheesioprosessissa, mikäli asianosainen haluaa vedota uusiin seikkoihin tai todisteisiin hovioikeudessa.²⁸⁶

Adheesiossa aktualisoituu kysymys siitä, tuleeko preklusio sovellettavaksi yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, vaikka syyteasiaa se ei voi koskea. Toisaalta voidaan harkita, onko anteeksiantoperuste käsillä säännönmukaisesti tällaisissa tilanteissa. Toiseksi asiaa voitaneen tulkita siten, että preklusio soveltuu silloin, kun molempien osalta valitetaan, mutta siviiliasian kannalta relevantit oikeustositseikat eivät ole relevantteja syyteasian kannalta. Voidaan myös ajatella, että oikeustositseikkojen relevanttiudella ei ole merkitystä asiassa, vaan ainoastaan sillä, onko syyteasiaan haettu muutosta, ja hyväksyä preklusio, jos ei. Yhtenä vaihtoehtona on torjua preklusio säännönmukaisesti adheesioprosessissa. Jos on kysymys sekä syyteasian että yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta relevantista oikeustositseikasta, uuden todisteen tai seikan salliminen pelkästään syyteasian osalta ei liene mahdollista. Tuomarin voisi olla käytännössä vaikeaa ratkaista yksityisoikeudellinen juttu ikään kuin hän ei tietäisi uudesta seikasta, kun sitä on käsitelty rikosasian yhteydessä ja kun asioiden käsittelyt ovat niin tiiviissä yhteydessä.²⁸⁷

Tuomioistuin voi määrätä preklusiouhan riita-asiassa jo valmistelussa (OK 5:22), mutta koska prosessin ulkoiseen kulkuun sovelletaan rikosprosessin säännöksiä, ei asia koske adheesioprosessia. Valmistelun ja pääkäsittelyn välisen preklusion tuleminen kyseeseen lieenee harvinaista, koska yleensä yksityisoikeudellisen vaatimuksen todistelu liittyy myös syyteasiaan.²⁸⁸ Rautio näyttää torjuneen valmistelun ja pääkäsittelyn välisen preklusion käräjäoikeudessa kumulaatiotilanteessa, koska hänen mukaansa juttujen keskinäinen limittyminen erottamattomalla tavalla aiheuttaa sen, että uusiin seikkoihin tulee voida vedota missä tahansa vaiheessa käräjäoikeuskäsittelyn aikana.²⁸⁹ Tutkimuksessa keskitytään lähinnä hovioikeuden ulkoiseen preklusioon aiheen merkittävyyden vuoksi.

²⁸⁶ Preklusion laajentamisesta koskemaan rikosasioita on käyty keskustelua. Ks. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2024:26.

²⁸⁷ Klami 2000, s. 24.

²⁸⁸ Rantala 2021, s. 363, alaviite 96.

²⁸⁹ Rautio 2006, s. 94.

Prekluusio ankaroituu asteittain oikeudenkäynnin edetessä.²⁹⁰ Asteittaisen ankaroitumisen periaatteen mukaan prekluusio ankaroituu siirryttäessä alemmasta tuomioistuimesta ylemmään, minkä takia anteeksiantoperustetta tulisi tulkita jossain määrin tiukemmin hovioikeudessa. Uusiin seikkoihin ja todisteisiin vetoamiseen, joihin asianosainen ei ole vedonnut muutoksenhakukirjelmässä vaan vasta myöhemmin hovioikeuskäsittelyn aikana eli hovioikeuden sisäiseen prekluusioon²⁹¹ tulee suhtautua vielä pidättyvämmiin kuin prekluusioon kärjäoikeuden ja hovioikeuden välillä.²⁹²

Preklusiosäännöksistä käy ilmi, että prekluusio ei ole ehdoton, koska siihen liittyy anteeksiantoperuste. Näyttötaakka anteeksiantoperusteen olemassaolosta on siihen vetoavalla asianosaisella. Näyttökynnys on alhainen, sillä todennäköisyysnäyttö riittää.²⁹³ Uuteen todisteeseen vetoamiseen vasta hovioikeudessa tulee suhtautua sallivammin kuin uuteen oikeustositseikkaan vetoamiseen ainakin silloin, kun molemmat asianosaiset ovat uuden todisteen esittämisestä yksimielisiä.²⁹⁴ Rautio tosin näyttää rinnastavan seikan ja todisteen toisiinsa, koska OK 25:17.1:ssä edellytykset uusien seikkojen ja todisteiden esittämiseksi ovat identtiset.²⁹⁵ Samoin kuin väittämistaakkakaan, prekluusio ei koske oikeuskysymystä tai todistusitoseikkoja.²⁹⁶

Preklusiosääntelyllä pyritään turvaamaan oikeudenkäynnin keskitystavoitetta.²⁹⁷ Tätä kautta se edistää oikeusvarmuutta kannustaessaan asianosaisia huolelliseen ja avoimeen prosessaamiseen.²⁹⁸ Prekluusio on myös omiaan alentamaan oikeudenkäynnin kustannuksia.²⁹⁹ Lisäksi se osaltaan edistää aseiden yhtäläisyyden periaatetta (*equality of arms*), koska se

²⁹⁰ Hirvonen 1995, s. 434.

²⁹¹ Saranpää 2025, s. 94–95.

²⁹² Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2024:26, s. 13–14.

²⁹³ Jokela 2004, s. 496.

²⁹⁴ Jokela 2022, s. 411.

²⁹⁵ Rautio 2006, s. 95.

²⁹⁶ HE 154/1990 vp, s. 29 ja Jokela 2004, s. 492.

²⁹⁷ Lappalainen 2001, s. 174–175.

²⁹⁸ Jokela 2004, s. 35.

²⁹⁹ Jokela 2022, s. 405.

asettaa kantajalle velvollisuuden esittää vaatimuksensa hyvissä ajoin, eivätkä ne näin ollen tule yllätyksenä vastaajalle, ja tämä kykenee siten puolustautumaan asiassa paremmin.³⁰⁰

Hovioikeuden ulkoinen preklusio edistää instanssijärjestyksen toteutumista, koska se pakottaa asianosaisen hoitamaan asiaa mahdollisimman hyvin jo kärjäoikeudessa. Näin oikeudenkäynnin painopiste saadaan pidettyä toivotulla tavalla kärjäoikeudessa. Jos asianosainen voisi rajattomasti vedota uusiin seikkoihin ja todisteisiin hovioikeudessa, uhkaisi oikeudenkäynti kärjäoikeudessa muodostua ikään kuin hovioikeusmenettelyn valmisteluksi.³⁰¹ Asianosainen voisi taktikoida niin, että hän selvittäisi kärjäoikeudessa, millaista todistelua asiassa mahdollisesti vaaditaan ja sen perusteella esittäisi todisteet vasta muutoksenhakutuomioistuimessa.³⁰² Tosin myös esimerkiksi se, että syytetty vaikenee kärjäoikeudessa ja hovioikeudessa vaatiikin suullista käsittelyä nimeten itsensä kuultavaksi, aiheuttaa saman ongelman instanssijärjestyksen näkökulmasta.³⁰³

Toisaalta preklusio voi myös hidastaa oikeudenkäyntiä, jos asianosaiset sen pelossa pyrkivät esittämään kaiken etäisestikin asiaan mahdollisesti vaikuttavan todistusaineiston. Lisäksi asianosaisen havaittua asian kannalta ratkaisevan oikeustositseikan tai todisteen olemassaolon vasta hovioikeusvaiheessa johtaisi sen esittämisen kieltäminen oikeudenmenetykseen. Preklusiolla pyritään edistämään oikeusvarmuutta sen kannustaessa asianosaisia huolelliseen prosessaamiseen, mutta se kuitenkin saattaa käytännössä johtaa aineellisesti väärään tuomioon. Tämä ristivetoisuus on otettava huomioon anteeksiantoperusteen täyttymistä harmitessa.³⁰⁴

Ratkaisussa KKO 2022:14 oli kysymys ylityökorvausten maksamisesta ja siitä, oliko työnantajalla ollut pätevä aihe vedota vanhentumiseen vasta hovioikeudessa. KKO totesi, että preklusio ei saa aiheettomasti estää aineelliseen totuuteen pääsemistä,³⁰⁵ mutta katsoi, että preklusio esti vetoamisen, kun työnantaja ei ollut esittänyt pätevää aihetta vetoamiselle vasta hovioikeudessa. KKO antoi merkitystä sille, että asianosaista edusti oikeudenkäyn-

³⁰⁰ Jokela 2004, s. 34–35.

³⁰¹ Jokela 2004, s. 491. Ks. myös Leppänen – Välimaa 1997, s. 39–40.

³⁰² Hirvonen 1995, s. 431.

³⁰³ Hupli 2011, s. 245–246.

³⁰⁴ KKO 2015:51, kohta 22.

³⁰⁵ KKO 2022:14, kohta 9.

nissä lainoppinut avustaja, ja tästä seurauksena olevalle huolellisuusvelvollisuuden korostumiselle.³⁰⁶ Tuomioistuimen muodollisen prosessin johdon tarve on vähäisempi, mikäli asianosaisilla on avustajat. Preklusiota harkittaessa on kiinnitettävä huomiota muutenkin asianosaisen subjektiivisiin edellytyksiin.³⁰⁷

Ratkaisussa KKO 2015:51 korkein oikeus totesi, että hovioikeuden olisi tullut ottaa vastaan K:n vasta hovioikeudessa esittämä todistelu. Korkein oikeus kiinnitti huomiota siihen, että K:n vastapuoli oli kärjäoikeudessa voimakkaasti kiistänyt K:n nimeämän todistajan uskottavuuden, mutta kärjäoikeus oli kuitenkin antanut kyseisen todistajan kertomukselle merkittävän todistusarvon. Vastapuolen toimesta tapahtuneen uskottavuuden kiistämisen vuoksi K oli voinut päätellä olevan tarpeen esittää lisätodistelua hovioikeudessa. Lisäksi K:n asianajon katsottiin olleen prosessuaalisen huolellisuusvelvoitteen mukaista, ja K:n esittämää väitettä siitä, että tällä ei vielä kärjäoikeusvaiheessa ollut ollut hallussaan kyseistä todistetta, ei ollut syytä epäillä.³⁰⁸ Korkein oikeus punnitsi vastakkain todistelun sallimisesta aiheutuva haittaa oikeudenkäyntiaineiston laajenemisesta vasta hovioikeudessa ja pyrkimystä ai-neelliseen totuuteen, ja päätyi seikkoja kokonaisuutena arvioituaan anteeksiantoperusteen olemassaoloon.³⁰⁹

On huomioitava, että edellä esitettyjen ratkaisujen yhteydessä ei ole käsitelty syyteasiaa. Samat anteeksiantoperusteet pätevät kuitenkin myös rikosasian yhteydessä käsiteltävään yksityisoikeudelliseen vaatimukseen, jos preklusion soveltuminen adheesioprosessissa hyväksytään.

Ratkaisussa KKO 2012:18 oli kysymys muun muassa siitä, oliko hovioikeudessa voitu ratkaista kysymys korvaussaatavan vanhentumisesta, kun oli epäselvää, oliko vanhentumiseen vedottu kärjäoikeudessa. Vastaajat olivat hovioikeudessa vaatineet törkeän velallisen epärehellisyyden katsomista enintään perusmuotoiseksi velallisen epärehellisyydeksi sekä syytteen ja vahingonkorvausvaatimuksen hylkäämistä vanhentuneina. Verohallinto vaati syyte-tyiltä toissijaisesti siviiliperusteella vahingonkorvausta, jos rikosasia katsottaisiin vanhentu-

³⁰⁶ KKO 2022:14, kohdat 15, 17. Ks, myös Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2024:26, s. 14.

³⁰⁷ Hirvonen 1995, s. 434.

³⁰⁸ KKO 2015:51, kohta 25.

³⁰⁹ KKO 2015:51, kohta 28.

neeksi. Korkein oikeus katsoi, että preklusio ei ollut estänyt vastaajia vetoamasta yksityisoikeudellisen vaatimuksen vanhentumiseen hovioikeudessa, koska kärjäoikeus ei ollut selvittänyt kyselyvelvollisuuttaan käyttämällä, oliko korvausvelvollisuus kiistetty vanhentumisen perusteella. Kärjäoikeuden olisi tullut selvittää, vaikuttiko vahingonkorvausvaatimuksen toissijainen peruste vastaajien kiistämiseen ja kiistämisen perusteisiin.³¹⁰ Ratkaisuun lienee vaikuttanut se, että vastaajat olivat yksityishenkilöitä.³¹¹ Tuomioistuimen materiaalisen prosessin johdon laiminlyönti kärjäoikeudessa voidaan siis katsoa hyväksyttäväksi syyksi asianosaiselle vedota niin uuteen oikeustositseikkaan kuin todisteeseenkin hovioikeudessa.³¹² Mikäli esimerkiksi se, mihin oikeustositseikkoihin asianosainen on vedonnut, ei ole selvää hovioikeudessa, on tuomioistuin laiminlyönyt velvollisuutensa.

Kyseisestä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksestä saa nähdäkseni sen käsityksen, että preklusio soveltuu hovioikeudessa myös kyseisen kaltaisissa tapauksissa, joissa valitus koskee sekä syyteasiaa että yksityisoikeudellista vaatimusta. Korkein oikeus näyttää hyväksyneen preklusion, mutta turvautuneen takaporttina anteeksiantoperusteeseen. Saranpää kuitenkin katsoo, ettei hovioikeuden ulkoisen preklusion hyväksymistä liene tarkoitettu tapauksessa, koska se on yleisesti torjuttu oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa ainakin silloin, kun kysymys hovioikeudessa on myös syyteasiasta.³¹³ Rantalan mukaan on ongelmallista, ettei sitä, että ratkaisun perusteella hovioikeuspreklusio näyttäisi soveltuneen asiaan, perustella mitenkään, ja hän on taipuvainen torjumaan hovioikeuspreklusion soveltumisen adheesioprosessissa kaikissa tapauksissa.³¹⁴ Nähdäkseni ratkaisu onkin ongelmallinen. Perusteluissa ei ilmaista selkeästi, voidaanko hovioikeuden ulkoista preklusiota soveltaa yksityisoikeudelliseen vaatimukseen kumulaatiotilanteessa. Perusteluissa olisi kuitenkin mielestäni tullut olla arvioimatta kärjäoikeuden prosessin johdon laiminlyöntiä ja kuitata asia yksinkertaisesti sillä, ettei preklusio sovellu adheesioprosessissa, jos tätä olisi tarkoitettu. Joka tapauksessa kyseisen prejudikaatin ohjausarvoa heikentää perustelujen heikko laatu.

³¹⁰ KKO 2012:18, kohdat 7, 9.

³¹¹ Halila 2012, s. 155.

³¹² Virolainen – Launiala 2024, s. 16.

³¹³ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 44, alaviite 125. Jakson on kirjoittanut Timo Saranpää.

³¹⁴ Rantala 2021, s. 367–368.

Myös Kuuliala katsoo, että preklusio koskee vain riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä käsiteltäviä asioita.³¹⁵ Näin asiaa on tulkinnut myös Jokela.³¹⁶ Rautio katsoo, että ainakaan silloin, kun syyteasiaankin haetaan muutosta, ei hovioikeuspreklusiota sovelleta asioiden tiiviin yhteyden vuoksi.³¹⁷

Itä-Suomen HO:n ratkaisussa 24.11.1998 nro 1384 A oli valittanut ainoastaan käräjäoikeudessa hänen syykseen luetun törkeän pahoinpitelyn yhteydessä tuomitun vahingonkorvausasian osalta. Hovioikeus jätti huomioon ottamatta sovitteluvaatimuksen perusteena vasta hovioikeudessa esitetyt A:n ja asianomistaja B:n varallisuusolot, A:n iän ja sen, ettei B:llä todettu vamma ollut aiheutunut ainoastaan pahoinpitelystä A:n vedottua käräjäoikeudessa vaatimuksen perusteena ainoastaan B:n omaan toimintaan. A ei väittänyt, että hän ei ollut voinut vedota seikkoihin käräjäoikeudessa tai että hänellä olisi ollut pätevä aihe olla tekemättä niin.³¹⁸ Hovioikeuden ratkaisun perusteella voidaan katsoa, että preklusio näyttää adheesioprosessissa olevan sallittu ainakin, jos ainoastaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta valitetaan hovioikeuteen.

Itä-Suomen HO:n ratkaisussa 8.6.1999 nro 521 oli kysymys varkauden yrityksestä ja sen käsittelyn yhteyteen kumuloidusta vahingonkorvausasiasta. A:n valitus oli koskenut sekä syyteasiaa että vahingonkorvausvaatimusta. A oli vasta hovioikeudessa vedonnut varallisuusoloihinsa ja muihin olosuhteisiin vahingonkorvausvaatimuksen sovittelun perusteeksi. Vaatimus tutkittiin,³¹⁹ vaikka esittelijä oli katsonut, että preklusio olisi tullut sovellettavaksi ja hovioikeuden olisi tullut varata A:lle tilaisuus täydentää valitustaan pätevän aiheen ilmoittamiseksi sille, ettei tämä ollut vedonnut oikeustositseikkoihin käräjäoikeudessa.³²⁰

Kouvolan HO:n tuomiossa 30.5.2000 nro 498 A vetosi vasta hovioikeudessa lääkärinlausuntoon todisteena, eikä esittänyt tälle syytä. Valitus oli koskenut vahingonkorvausta, eikä rikostuomiosta ollut valitettu. Hovioikeus otti kuitenkin todisteen huomioon perustellen sitä sillä, että koska yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelemistä ei ollut erotettu erilliseen oikeudenkäyntiin, ei OK 25:17.1:ssa säädetty soveltunut tapaukseen, vaan oikeus nojautua

³¹⁵ Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 556. Jakson on kirjoittanut Matti Kuuliala.

³¹⁶ Jokela 2018, s. 308.

³¹⁷ Rautio 2006, s. 95.

³¹⁸ Itä-Suomen HO 24.11.1998 nro 1384, s. 2.

³¹⁹ Itä-Suomen HO 8.6.1999 nro 521, s. 3.

³²⁰ Itä-Suomen HO 8.6.1999 nro 521, esittelijän mietintö, s. 2.

hovioukudessa uuteen todisteeseen määräytyi rikosasiain oikeudenkäynnistä säädetyin tavoin.³²¹ Eri mieltä olleet jäsenet katsoivat, että kun hovioikeudessa oli ollut kysymys pelkästään vahingonkorvausvaatimuksesta, oikeudenkäynnissä oli noudatettava mitä riita-asiain oikeudenkäynnistä on säädetty. Näin ollen heidän mukaansa OK 25:17.1:n oikeusohje soveltui tapaukseen. Eri mieltä olleet jäsenet olisivat tosin hyväksyneet todistelun, koska katsoivat, ettei kyseessä ollut uusi todiste.³²²

Hovioikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa omaksuttu preklusiovastainen suhtautuminen on perusteltavissa sillä, että rikosasian valmistelu on usein olematonta.³²³ Rikosasiassa valmisteluistuntoa ei useinkaan tarvitse pitää, koska hyvin suoritettu esitutkinta korvaa asian valmistelun.³²⁴ Tuomioistuimen harjoittaman prosessinjohdon merkitys taas korostuu nimenomaan valmistelussa.³²⁵ Valmistelussa on tarkoitus kartoittaa asiaan liittyvä, pääkäsitelyssä esitettävä oikeudenkäyntiaineisto.³²⁶ Valmisteluistunnossa käydään läpi huolellisesti kanteen kannalta relevantit seikat tuomioistuimen tuella.³²⁷ Kun sitä ei ole järjestetty, on mahdollista, että asianosaisella on jäänyt vetoamatta johonkin yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta relevanttiin oikeustositseikkaan tai esittämättä jokin merkittävä todiste,³²⁸ eikä tuomioistuin ole prosessinjohdon keinoin puuttunut tähän.

Riitaprosessissa asianomistaja voi omalla toiminnallaan vaikuttaa oikeudenkäynnin aikatauluun ja edetä vasta, kun kokee olevansa tähän valmis. Toisin on rikosasiassa, jossa valtiojohtoisessa prosessissa asianomistaja joutuu mukautumaan pitkälti syyttäjän ja tuomioistuimen aikatauluun.³²⁹ Toisaalta voitaisiin myös päätyä nähdäkseni perustellusti tulkintaan, jonka mukaan preklusio lähtökohtaisesti soveltuu yksityisoikeudelliseen vaatimukseen, mutta valmistelun puute samoin kuin muutkin reaaliset argumentit otetaan huomioon harkittaessa anteeksiantoperusteen soveltumista.

³²¹ Kouvolan HO 30.5.2000 nro 498, s. 2.

³²² Kouvolan HO 30.5.2000 nro 498, eri mieltä olevien jäsenten lausunnot.

³²³ Ekelöf – Edelstam – Pauli 2015, s. 217.

³²⁴ Halme 1997, s. 460.

³²⁵ Virolainen – Launiala 2024, s. 219, 284.

³²⁶ Virolainen – Launiala 2024, s. 270.

³²⁷ Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 540.

³²⁸ Rantala 2021, s. 368.

³²⁹ Rantala 2021, s. 368.

Adheesioperiaatteen haittana esille tuotu yksityisoikeudellisen vaatimuksen jääminen syyteasian varjoon vaikuttanee myös asiaan. Preklusion soveltaminen voisi tulla asianosaiselle yllätyksenä, kun oikeudenkäynnissä syyteasia on ollut pääosassa. Preklusion soveltamatta jättäminen säännönmukaisesti lisäisi ratkaisukäytännön ennustettavuutta ja selkeyttä. Tämä myös ehkäisisi sitä, että asianosaisen halutessa hakea muutosta ainoastaan yksityisoikeudelliseen vaatimukseen tämä varalta hakisi muutosta myös rikostuomioon, jottei preklusiouhka tulisi sovellettavaksi.³³⁰ Viimeksi mainittu tilanne on käsillä ainoastaan silloin, jos preklusio hyväksytään vain, jos syyteasiaan ei ole haettu muutosta.

Ratkaisussa NJA 2004 s. 213 Ruotsin korkein oikeus (högsta domstolen, HD) katsoi, että adheesioprosessissa hovioikeuden ei olisi tullut jättää preklusion nojalla tutkimatta hovioikeudessa kantajan asianajajan esiin tuomaa vaihtoehtoista kanneperustetta, joka liittyi huolimattomuuteen, kun syyttäjä oli vaatinut syytetyn tuomitsemista tahallisen rikoksen perusteella ja käräjäoikeuden hyväksytyä syyteen syyte oli hovioikeudessa syytetyn valituksesta hylätty. HD katsoi, että hovioikeuden olisi tullut materiaalisella prosessinjohdollaan selvittää, halusiko kantajan asianajaja vedota vaihtoehtoiseen kanneperusteeseen, kun tämä oli huolimattomuuteen viitannut pääkäsittelyssä. Lisäksi preklusion soveltumattomuutta on perusteltu valmistelun puutteella rikosasioissa ja sillä, että kun syyttäjä saa vedota uusiin oikeustositseikkoihin syyteen tueksi, olisi ongelmallista, jos asianomistajan oikeutta vedota uusiin tosiseikkoihin yksityisoikeudellisen vaatimuksensa tueksi rajoitettaisiin.

Tällä hetkellä oikeuskäytäntö on preklusion soveltamisen osalta edellä esitetyin tavoin adheesioprosessissa epäyhtenäistä,³³¹ eli oikeustila on jossain määrin avoin.³³² Jatkossa valmisteluistuntoja saatetaan alkaa järjestämään useammin myös rikosasioissa, kun myöhemmin voimaan tulevan ROL 5:10.1:n (97/2022) mukaan asiassa on toimitettava suullinen valmistelu, jos pääkäsittelyn keskittämisen tai asian jäsenellyn käsittelyn turvaaminen sitä edellyttää. Nykyisen sanamuodon mukaan suullinen valmistelu on toimitettava, jos pääkäsittelyn keskittämisen turvaaminen sitä erityisestä syystä edellyttää. Erityisen syyn vaatimus siis poistetaan, koska suullinen valmistelu olisi mahdollisesti hyödyllinen useammin kuin

³³⁰ Rautio 2006, s. 97–98.

³³¹ Näin jo Ervasti 2004, s. 176–177.

³³² Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2024:26, s. 13.

sitä nykyisin käytetään. Tuomioistuin voi jatkossa päättää järjestää sen aina niissä tapauksissa, kun näkee sen perusteltuna, ja tällainen tilanne voisi olla käsillä lähinnä silloin, kun asiassa esitetään runsaasti suullista todistelua.³³³

Lähtökohdaksi voitaneen nähdäkseni asettaa, että hovioikeuspreklusion soveltamiselle yksityisoikeudelliseen vaatimukseen ei ole estettä adheesioprosessissa. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen oikeudellinen luonnehan ei muutu, vaikka se käsitellään rikosasian yhteydessä.³³⁴ Dispositiivisessa riita-asiassa aineellisen totuuden merkitys ei ole niin suuri kuin rikosasiassa. Mikäli tulevaisuudessa valmisteluistunnot yleistyvät rikosasioissa lainmuutoksen myötä, katsoisin tällöin preklusion lähtökohtaisen soveltamisen olevan jopa tarkoituksenmukaista. Anteeksiantoperusteen soveltaminen on kuitenkin mahdollista, ja kumulaation voidaan katsoa puoltavan sen soveltamista ottaen kuitenkin huomioon tapauksen erityispiirteet.

Nähdäkseni preklusion soveltamisen ei ainakaan tulisi riippua siitä, kantajan näkökulmasta sattumanvaraisesta seikasta, valittaako joku asianosaisista syyteasiasta hovioikeuteen vai ei. Satunnaisuuteen liittyy epävarmuus. Muodollisen oikeusturvan kannalta tärkeä mielivallan välttäminen lisää ratkaisujen ennustettavuutta,³³⁵ ja sattumanvaraisuus indikoi mielivaltaa. Preklusion soveltamista harkittaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, että oikeusvarmuuden merkitys on ensisijainen suhteessa prosessiekonomian periaatteeseen. Kiperissä punnintatilanteissa voidaan argumentaatiossa nojautua oikeusvarmuuteen ja sen yleisen merkityksen tärkeyteen.³³⁶ Lisäksi on huomioitava, että rikos- ja riitaprosessin normien soveltaminen rinnakkain voi mutkistaa oikeudenkäyntiä, vaikka se olisi sinänsä mahdollista, ja tämän vuoksi tuomioistuimen tulee pohtia, onko siviiliprosessuaalisen oikeusohjeen soveltaminen tarpeen.³³⁷ Tämä puoltaa preklusion jättämistä soveltamatta adheesioprosessissa.

³³³ HE 133/2021 vp, s. 80–81.

³³⁴ Jämsä 2020, s. 161. Ks. myös Linna 2019, s. 6.

³³⁵ Aarnio 1988, s. 186. Olaus Petrin tuomarirohjeen numero 11 mukaan mielivalta ei ole maanoikeus.

³³⁶ Ks. periaatteista Aarnio 1988, s. 79–80.

³³⁷ Lappalainen 1986, s. 77.

5.5 Todistelu

5.5.1 Tunnustuksen merkitys

OK 17:5.2:n mukaan riita-asiassa, jossa sovinto on sallittu, näyttö ei ole tarpeen asianosaisen tunnustamasta seikasta tai seikasta, josta asianosaiset ovat yksimielisiä. Saman pykälän 3 momentin mukaan rikosasiassa tuomioistuin harkitsee, mikä vaikutus tunnustuksella on todisteena. Tunnustaminen on rikosasiassa ainoastaan yksi huomioon otettava todiste muiden joukossa. Tuomioistuin arvioi sen todistusvoiman vapaan todistusharkinnan mukaan.³³⁸ Tämä johtuu siitä, että rikosasioihin liittyy julkinen intressi aineelliseen totuuteen pyrkimiseen.³³⁹ Tunnustamisen merkitys dispositiivisessa riita-asiassa on yksi määräämisperiaatteen ilmentymistä.³⁴⁰

Tunnustaminen kohdistuu tiettyyn tosiseikkaan, ja sen vaikutus rajoittuu siihen, ettei kyseisen tosiseikan osalta tarvita todistelua dispositiivisessa riita-asiassa.³⁴¹ Ratkaisu tehdään näin ollen muodollisella perusteella ilman, että seikan paikkansapitävyyttä tutkitaan materiaalisesti.³⁴² Asianosainen voi myös myöntää koko vastapuolen kanteessa esittämän vaatimuksen. Tällöin on kyseessä ilmoitus siitä, että kanne voidaan hyväksyä, eikä todistelua tämän seurauksena tarvita dispositiivisessa riita-asiassa. Rikosasiassa tunnustuksella ja myöntämisellä ei ole samankaltaista eroa kuin riita-asiassa niiden johtaessa todistelun kannalta käytännössä identtiseen lopputulokseen.³⁴³ Adheesioprosessissa yksityisoikeudellisen vaatimuksen myöntämisen osalta seurauksena on pääsääntöisesti myöntämisen asettaminen riita-asian osalta tuomion perustaksi. Mikäli syytetty myöntää yksityisoikeudellisen vaatimuksen, tuomioistuimen tulee käyttää aineellista prosessinjohtovaltaansa, ja varmistua siitä, pätekö myöntäminen myös syytteen tullessa hylätyksi.³⁴⁴ Syytetyn vain ilmaistessa vahingonkor-

³³⁸ Jokela 2004, s. 151.

³³⁹ Pölönen – Tapanila 2015, s. 348.

³⁴⁰ Sjöström – Alkio 1948, s. 19.

³⁴¹ Pölönen – Tapanila 2015, s. 347.

³⁴² Lappalainen 2001, s. 149.

³⁴³ Pölönen – Tapanila 2015, s. 347–349.

³⁴⁴ HE 82/1995 vp, s. 83–84.

vausvaatimuksen olevan hänen näkemyksensä mukaan liian suuri määrältään, tuomioistuimen tulee tiedustella, millaisen määrän osalta tämä myöntää korvausvaatimuksen oikeaksi.³⁴⁵ Tämä määrä tuomioistuimen tulee vähintään hyväksyä.

Tuomioistuin ei saa tutkia tunnustuksen oikeellisuutta yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, vaan sen tulee asettaa tunnustus ratkaisun perustaksi. On siis periaatteessa mahdollista, että yksityisoikeudellinen vaatimus hyväksytään ja syyte hylätään tämän vuoksi.³⁴⁶ Tuomioistuimen on varmistuttava prosessin johdon keinoin siitä, onko asianosaisen tarkoitus tunnustaa kyseinen tosiseikka.³⁴⁷ Sama pätee luonnollisesti tunnustukseen syyteasian osalta; tuomioistuimen on varmistuttava siitä, ettei kyse ole väärinkäsityksestä, ja että syytetty on käsittänyt tunnusmerkistötekijöiden merkityksen.³⁴⁸

Myös rikosasiassa tunnustuksen eli todisteiden kuningattaren (*regina probationum*) todistusvoima on tosiasiallisesti yleensä hyvin vahva. Tunnustus katsottaneen riittäväksi näytöksi, ellei erityisiä vastasyitä ilmene.³⁴⁹ Tätä puoltaa sekin, että syyttäjän syytteen kehittäminen esitöiden mukaan asetettu riippuvaiseksi siitä, tunnustaaako vastaaja teon. Mikäli näin on, syytteen kehittely ei tarvitse olla seikkaperäinen.³⁵⁰

Tunnustukselle annettavan suuren painoarvon taustalla ovat sekä psykologiset että prosessiekonomiset syyt.³⁵¹ Vakavammissa rikoksissa pelkästään se seikka, että syytetty tunnustaa toimineensa teon kuvauksen mukaisesti, ei kuitenkaan riitä syyksilukevaan tuomioon, koska rikoksen ollessa vakava syyllisyyttä tukevan näytön tulee olla vakuuttavaa.³⁵² Väärä langettava rikostuomio on erityisen vahingollinen vakavan rikoksen tapauksessa rangaistuksen ollessa ankarampi kuin lievän rikoksen kohdalla.

On huomioitava, että lievemmissäkään rikoksissa asianosaisen tunnustus ei sido tuomioistuinta, vaan se voi ottaa myös muun todistelun arvioitavaksi siinä tapauksessa, että se epäilee

³⁴⁵ Jokela 2004, s. 107

³⁴⁶ Boman 1967, s. 83.

³⁴⁷ Pölönen – Tapanila 2015, s. 348.

³⁴⁸ HE 82/1995 vp, s. 89.

³⁴⁹ Lappalainen 2001, s. 157.

³⁵⁰ HE 82/1995 vp, s. 87.

³⁵¹ Tirkkonen 1972, s. 141.

³⁵² Tirkkonen 1972, s. 138.

tunnustuksen todenmukaisuutta. Tunnustuksen luotettavuuden voivat saattaa kyseenalaiseksi esimerkiksi syytetyn päihdeongelma tai psyykkiset sairaudet. Myös tosiseikastoltaan monimutkaisen teon tapauksessa tuomioistuimien voi tunnustuksesta huolimatta päättää, että muutakin todistelua otetaan vastaan.³⁵³ Pelkän tunnustuksen ei voida katsoa olevan riittävä langettavaan tuomioon siinäkään mielessä, että myös vastaajan kertomuksen ja muiden asiassa ilmi tulleiden seikkojen on tuettava tunnustusta.³⁵⁴

Yksityisoikeudellisen vaatimuksen osaltakaan ei voida tuomiota perustaa tunnustettuun tosiseikkaan, joka havaitaan mahdottomaksi, notorisesti epätodeksi tai muutoin selvästi ja riittävä totuudenvastaiseksi.³⁵⁵ RL 21:1:n mukaan joka tappaa toisen, on tuomittava taposta. VahL 5:4 a:n perusteella surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja avopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus saada korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta ja korvauksen tuomitseminen harkitaan kohtuulliseksi ottamalla huomioon surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys, teon laatu sekä muut olosuhteet.

Ajatellaan tilanne, että henkilöä A syytetään taposta tämän hukutettua B:n, ja tämän lapset vaativat syyteasian yhteydessä VahL 5:4 a:n perusteella vahingonkorvausta. Oikeudessa on kysymys siitä, voidaanko sulkea pois mahdollisuus B:n sairauskohtauksesta tai veden hengittämisestä ilman A:n myötävaikutusta.³⁵⁶ A oikeudenkäynnissä tunnustaa surmanneensa B:n hukuttamalla tämän ja myöntää vaatimukset kärsimyskorvauksesta oikeaksi. Asian tutkimisen jälkeen syyte RL 21:1:n mukaisesta taposta hylätään, koska näyttökynnyksen ei katsota ylittyneen ja epäillyn syyllisyydestä jää järkevä epäily. Koska esitetyn todistelun perusteella on selvinnyt, ettei A ole surmannut B:tä, voidaan yksityisoikeudellinen vaatimus nähdäkseni hylätä juuri sillä perusteella, että oikeus havaitsi A:n tunnustuksen totuudenvastaiseksi. Tämä poistaa ongelman tunnustuksen ristiriitaisesta merkityksestä rikos- ja riita-asiassa kyseisenkaltaisissa tilanteissa. Myös Lappalainen katsoo, että yksittäistä tunnustettua

³⁵³ Pölönen – Tapanila 2015, s. 349, 353.

³⁵⁴ Jokela 2004, s. 152.

³⁵⁵ Lappalainen 2001, s. 149. Ks. myös Tirkkonen 1972, s. 137.

³⁵⁶ Ratkaisussa KKO 2013:27 oli käsillä kyseisenkaltainen tilanne ja kysymys näytön arvioinnista, joskaan asiassa ei ollut esitetty yksityisoikeudellisia vaatimuksia.

oikeustositseikkaa ei voida asettaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen perustaksi, jos syyteasian osalta kyseinen oikeustositseikka on tunnustuksesta huolimatta katsottu näyttöarvoltaan riittämättömäksi, koska tuomioistuimen pitää päästä johdonmukaiseen lopputulokseen kumulaatiotilanteissa siinä suhteessa, mitä on näytetty toteen.³⁵⁷

5.5.2 Näyttötaakka

Näytön arviointiin kuuluvat sekä todisteiden harkinta että näytön riittävyysarviointi. Näyttötaakkakysymykset kuuluvat näytön riittävyysarviointiin, joka on oikeuskysymys.³⁵⁸ Todellisuudessa todisteiden harkinta ja näytön riittävyyden arviointi ovat niin läheisessä yhteydessä toisiinsa, että niiden erottaminen on luonnehdittavissa teoreettiseksi.³⁵⁹

Todistustaakkaa koskevien säännösten perusteella ratkaistaan, kuka on se asianosainen, jonka haitaksi koituu se, ettei tosiseikkaa ole kyetty näyttämään toteen.³⁶⁰ Näin ollen todistustaakkaa voidaan kutsua sanktionormiksi.³⁶¹ Rikosasian ja riita-asian näyttötaakkasäännökset eroavat toisistaan. Lähtökohtana voidaan todeta, että adheesioprosessissa tulee yksityisoikeudelliseen vaatimukseen soveltaa riita-asiaain oikeudenkäynnissä noudatettavaa näyttötaakkaa.³⁶²

Riita-asioita koskee OK 17:2.1:n pääsääntö, jonka mukaan asianosaisen on näytettävä ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa tai vastustamisensa perustuu. Toisin sanoen kantajan täytyy vahvistaa todisteilla ne seikat, jotka tukevat kannetta. Jos vastaaja esittää jonkin seikan, hänenkin täytyy näyttää se toteen.³⁶³ Säännös on avoin, joten sen tulkitseminen on jätetty pitkälti oikeustieteen ja oikeuskäytännön ratkaistavaksi.³⁶⁴ OK 17:2.4:n mukaan tätä riita-asiaain todistustaakkasääntöä noudatetaan, jollei todistustaakasta laissa toisin säädetä tai asian laadusta muuta johdu. Aineellisoikeudellisissa laeissa onkin lukuisia todistustaakan

³⁵⁷ Lappalainen 1986, s. 450.

³⁵⁸ Saranpää 2010, s. 14. Ks. myös Lappalainen 2001, s. 294.

³⁵⁹ Jokela 2004, s. 243.

³⁶⁰ Tirkkonen 1972, s. 148 ja Ståhlberg – Karhu 2020, s. 402.

³⁶¹ Klami 2000, s. 72–73.

³⁶² Pölönen – Tapanila 2015, s. 131.

³⁶³ Jokela 2004, s. 254.

³⁶⁴ Lappalainen 2001, s. 320.

jakautumista koskevia säännöksiä, jotka syrjäyttävät kyseisen oikeusohjeen *lex specialis* -säännön mukaisesti.

Rikosasiassa todistustaakkaa sääntelee OK 17:3.1, jonka mukaan kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu. Syyttömyysolettama on ihmisoi-keustasolla turvattu, sillä EIS 6 artiklan 2 kohdan mukaan jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Myös KP-sopimuksen 14 artiklan 2 kohdan mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti toteen näytetty. Syytetyllä ei siis voi olla velvollisuutta osoittaa syyttömyyttään. Syyttömyysolettama kiinteästi oikeus-turvaan liittyvänä doktriinina tasapainottaa jännitettä sen ja rikosprosessiin elimellisenä osana kuuluvan pyrkimyksen aineelliseen totuuteen välillä.³⁶⁵

Rikosasiassa todistustaakka määräytyy asianosaisaseman perusteella. Riita-asiassa todistus-taakan määräytyminen on monitahoinen ongelma, eikä riipu siitä, missä asemassa asianosai-nen on oikeudenkäynnissä. Sen sijaan asianosaisen asema oikeusriitaan liittyvässä aineellis-oikeudellisessa oikeussuhteessa on merkityksellinen.³⁶⁶ Näyttötaakka lankeaa *lähtökohtai-esti* taholle, jolla on myös väittämistaakka kyseisestä seikasta.³⁶⁷ Jotta kysymys todistustaa-kasta voi aktualisoitua, tulee asianosaisen olla täyttänyt väittämistaakkansa.³⁶⁸ Seikkaan, jo-hon ei ole vedottu, liittyvä todistelu ei ole edes tarpeellista.

Huomioon näyttötaakan asettamisessa on otettava erityisesti se, että se on luonnollisesti koh-dennettavissa sille taholle, jonka on kyseisestä seikasta helpompaa esittää näyttöä.³⁶⁹ Myös kokemusperäiset säännönmukaisuudet todennäköisyyksistä tulee huomioida.³⁷⁰ On esimer-kiksi todennäköisempää, että luovutus on vastikkeellinen kuin että kyseessä olisi lahja, koska ihmiset eivät yleisen elämänkokemuksen perusteella tavallisesti tuhlaa omaisuuttaan (*nemo suum iactare praesumitur*).³⁷¹

³⁶⁵ Pölönen – Tapanila 2015, s. 131, 236.

³⁶⁶ Jokela 2004, s. 255.

³⁶⁷ HE 46/2014 vp, s. 46. Ks. myös Jokela 2004, s. 260, Vuorenpää 2007, s. 7 ja Rautio – Frände 2016, s. 8.

³⁶⁸ Virolainen – Launiala 2024, s. 431.

³⁶⁹ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 51.

³⁷⁰ HE 46/2014, s. 46–48.

³⁷¹ Klami 2000, s. 80.

Todistustaakan siirtymiseksi³⁷² taikka epäaidoksi tai vääräksi todistustaakaksi kutsutaan tilannetta, jossa alkuperäisen näyttötaakan haltija on onnistunut esittämään vakuuttavaa näyttöä, minkä seurauksena näyttötaakka siirtyy vastapuolelle. Vastapuolen on mahdollista esittää puolestaan todistelua, jonka ei tarvitse olla yhtä vakuuttavaa kuin alkuperäisen todistustaakan kantajan näyttö. Riittää, että vastapuolen todistelu kykenee horjuttamaan tätä vastaan esitettyä todistelua.³⁷³ Tällä tavalla todistustaakka voi pallotella puolelta toiselle. Kyseinen tilanne voidaan hahmottaa myös siten, että todistusharkinta ja todistustaakka yksinkertaisesti nivoutuvat toisiinsa näytön arvioinnissa tuomarin tehdessä ajatustyötään.³⁷⁴ Väärä todistustaakka soveltuu lähinnä puhtaisiin riita-asioihin. Tämä johtuu siitä, että rikosasioissa puolustuksen suosimisen periaate on keskeinen.³⁷⁵

Sopimuksen ulkopuolisissa vahingonkorvausvaatimuksissa tulee kantajan pääsääntöisesti näyttää toteen aiheutunut vahinko, korvausvastuun peruste sekä syy-yhteys vastuuperusteen ja aiheutuneen vahingon välillä. Vahingonkorvausvaatimuksen osalta myös tuottamuksen toteennäyttäminen lähtökohdan mukaan kuuluu kantajalle, mutta tästä kuitenkin poiketaan useissa tapauksissa.³⁷⁶ Ratkaisussa KKO 1990:78 kolme henkilöä oli vuorotellen ampunut aseella maavalliin. Yksi laukauksista oli kuitenkin osunut muuntajaan, joka oli vahingoittunut. Kun henkilöä, jonka ampumisen seurauksena vahinko oli tapahtunut, ei kyetty näyttämään, vastaajat asetettiin yhteisvastuullisesti vahingonkorvausvelvollisiksi. Korkeimman oikeuden enemmistö perusteli ratkaisun siten, että näyttötaakka syy-yhteyden puuttumisesta vaikuttaisi olleen vastaajilla. Kun kukaan heistä ei ollut kyennyt osoittamaan, ettei vahinko aiheutunut juuri hänen ampumisestaan, he olivat yhteisvastuussa vahingosta. Tällaisissa tapauksissa rikosoikeudellisen syyllisyysarvioinnin ja vahingonkorvausvelvollisuuden perustavien argumenttien välinen ero on poikkeuksellisen suuri. Tämä on perusteltavissa sillä, että henkilöiden, jotka eivät ole vahinkoa todellisuudessa aiheuttaneet, asettaminen korvausvelvolliseksi ei ole niin suuri vääryys kuin syyttömän tuomitseminen rangaistukseen, kun otetaan huomioon vahingonkärsijän oikeus saada vahinko korvatuksi.³⁷⁷

³⁷² Tirkkonen 1977, s. 133.

³⁷³ Lappalainen – Rautio 2021, s. 699.

³⁷⁴ Klami 2000, s. 93–94. Ks. myös Lappalainen 2001, s. 315.

³⁷⁵ Hyppönen 2024, s. 59.

³⁷⁶ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 50.

³⁷⁷ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 330–331.

Rikosasiassa näyttötaakka syy-yhteydestä on syyttäjällä.³⁷⁸ Syyttäjän näyttötaakka ulottuu lähtökohtaisesti kaikkiin rangaistusvastuun perustaviin tekijöihin. Näin ollen tämän asiana on näyttää niin teon oikeudenvastaisuus, syyksiluettavuus eli tahallisuus ja tuottamus kuin syytetyn syyntakeisuuskin.³⁷⁹ On kuitenkin myös esitetty, että syytetyn tulee käytännössä esittää jonkinlaista näyttöä teon oikeudenvastaisuuden poistavista seikoista, eikä syyttäjän yksinomainen näyttötaakka ulotu niihin.³⁸⁰

Rikosasiassakaan ei näyttötaakka ole syyttömyysolettamasta huolimatta staattinen. Syyttäjän ei tarvitse esittää tyhjentävää näyttöä jokaisesta tunnusmerkistökiteijästä. Näytön arvioinnissa voitaneen ottaa huomioon asianosaisten tosiasialliset mahdollisuudet tosiseikkojen selvittämiseen.³⁸¹ Rikosasioiden ja siviiliasioiden kohtelun ei myöskään tule olla näyttökysmyyksissä oleellisesti erilaista.³⁸² Seuraavaksi tarkastellaan selitysvollisuutta ja faktista presumptiota esimerkkeinä toimimisvollisuuden jonkinasteisesta sysäämisestä syytetylle langettavan tuomion välttämiseksi.

5.5.3 Selitysvollisuus

Rikosasian vastaajan vaikeneminen saadaan ottaa huomioon hänen vahingokseen vain siinä määrin kuin se ei loukkaa hänen oikeuttaan olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen (OK 17:6.2). Rikosasiassakin syytetylle voidaan poikkeuksellisesti asettaa selitysvollisuus eli selitystaakka (*selitysvelka*³⁸³). Ellei vastaaja kykene antamaan järkevää selitystä olosuhteille tai vaikenee täysin, voidaan tämä tulkita näytön arvioinnissa hänen vahingokseen.³⁸⁴ EIT:n ratkaisussa John Murray v. Yhdistynyt Kuningaskunta todettiin, että syyttäjän esitettyä riittävän vakuuttavaa näyttöä voidaan syytetyltä vaatia selitystä, ja ellei selitystä anneta, voidaan tästä tehdä pitkällekin meneviä johtopäätöksiä. Kyseisessä tapauksessa poliisi oli löytänyt syytetyn talosta, jossa oli pidetty laittomasti vangittuna toista henkilöä, eikä syytetty ollut antanut mitään selitystä tälle. Jos syytetty tämänkaltaisissa olosuhteissa

³⁷⁸ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 397.

³⁷⁹ Tirkkonen 1972, s. 150.

³⁸⁰ Klami 2000, s. 94. Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015, s. 133.

³⁸¹ Pölönen – Tapanila 2015, s. 57, 135.

³⁸² Klami 2000, s. 37.

³⁸³ Helenius – Linna 2024, s. 507.

³⁸⁴ Pölönen – Tapanila 2015, s. 370–371.

vaikenee, voi tuomioistuimien katsoa tämän tukevan syyllisyyttä, eikä tällä loukata itsekriminointisuojaa.³⁸⁵ Pelkästään tai pääasiassa vaikenemiseen ei voida langettavaa tuomiota perustaa.³⁸⁶ On huomattava, että kansallisessa lainsäädännössämme ei ole kuitenkaan mahdollistettu syytetyn vaikenemisen huomioon ottamista näytön arvioinnissa, mikä rajoittaa sitä.³⁸⁷

Ratkaisusta *Telfner v. Itävalta* käy ilmi, että selityksen vaatiminen vastaajalta edellyttää ensin vakuuttavaa näyttöä syyttäjältä, jota kyseisessä tapauksessa ei ollut esitetty ja näin ollen EIS 6 artiklaa oli loukattu.³⁸⁸ On myös huomioitava, että syytetyn vaietessa tuomioistuimen tulee kiinnittää erityistä huomiota materiaaliseen prosessinjohtoon, ja ikään kuin mahdollisuuksien mukaan selvittää asiaa syytetyn puolesta.³⁸⁹ Syytetyn pitää myös kyetä ennakoimaan vaikenemisensa seuraukset.³⁹⁰

Jotkin rikokset ovat sen laatuaisia, että näytön esittäminen niistä on erityisen vaikeaa.³⁹¹ Esimerkiksi huumausainerikoksissa on käytännön rikostutkinnan kannalta ongelmallista, jos syytetty voi välttää tuomion vaikenemalla esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, koska hänen omalla kertomuksellaan on iso merkitys näytön arvioinnissa. Usein on saatavilla vain selkeää näyttöä, jolla vastaaja voidaan liittää tekoon ainoastaan epäsuorasti, vaikkakin yleisen elämäkokemuksen perusteella kyseinen näyttö vaikuttaa monissa tapauksissa puhuvan vahvasti syyllisyyden puolesta. Selitysvollisuuden asettamisessa tulee olla varovainen, ja rajata se tilanteisiin, joissa vastaajan syyllisyyden tueksi esitetty näyttö on vahvaa. Lisäksi selitysvollisuuden sisältö tulee olla rajattavissa niin, että on selvää, mistä seikoista selitystä tulee kyetä esittämään, jotta vastaajan oikeusturva ei vaarannu.³⁹²

Tahallisuuden ja tuottamuksen toteennäyttäminen on vaikeaa, koska niissä on kyse siitä, miten tekijä on mieltänyt tekonsa seuraukset, eikä tällaisia mielensisäisiä prosesseja ole mah-

³⁸⁵ John Murray v. Yhdistynyt Kuningaskunta, kohta 54.

³⁸⁶ John Murray v. Yhdistynyt Kuningaskunta, kohta 47.

³⁸⁷ Pölönen – Tapanila 2015, s. 373–374.

³⁸⁸ *Telfner v. Itävalta*, kohta 18.

³⁸⁹ Virolainen 1988, s. 357.

³⁹⁰ Hupli 2011, s. 231.

³⁹¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 185.

³⁹² Riekkinen 2020, s. 1010–1012.

dollista todistaa samalla tavoin kuin muita faktoja, kuten vaikkapa syytetyn fyysinen oleskelu tekopaikassa oletettuun teko aikaan. Tällöin on tukeuduttava siihen, miltä tekijän käyttäytyminen on ulospäin vaikuttanut, ja pyrittävä sitä kautta arvioimaan syyllisyyttä. Näyttövelvollisuus syyksiluettavuudenkin osalta on tästä huolimatta syyttäjällä.³⁹³ Jos syytetty väittää, ettei toiminut tahallisesti, mutta toiminta elämäkokemuksen valossa on tulkittava tahalliseksi, tulee hänen kuitenkin kyetä argumenteillaan osoittamaan tahallisuuden puuttumisen.³⁹⁴

Myös esimerkiksi RL 6:5.1,4:ssa tarkoitettu rangaistuksen koventamisperusteena oleva rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta voi olla käytännössä vaikeaa osoittaa. Tapauksessa KKO 2020:32 oli kyse tähän liittyvästä problematiikasta. Syytetyt tuomittiin muun muassa tapon yrityksestä, ja koventamisperuste katsottiin näytetyksi korkeimmassa oikeudessa, kun tekijät olivat huudelleet rasistisia kommentteja teon yhteydessä. Korkein oikeus totesi, että ellei syytetty itse ilmaise teon motiivia, sitä on mahdollista arvioida ainoastaan ulkoisesti havaittavien seikkojen perusteella.³⁹⁵ Syyttäjän esitettyä vahvaa näyttöä, joka viittaa rasistiseen vaikuttimeen, tulee tuomioistuimen arvioida muun ohessa sitä, onko vastaaja kyennyt saattamaan uskottavaksi, että vaikutin ei ole ollut rasistinen. Näin ollen vastaajalle on mahdollista ratkaisun perusteella asettaa selitysvastuu tällaisissa olosuhteissa.³⁹⁶

Eri mieltä ollut oikeuden jäsen on perusteluissaan kiinnittänyt huomiota siihen, että on ongelmallista perustaa ratkaisu selitysvastuun kautta vastaajan kykenemättömyyteen esittäen jotain muuta motiivia kuin rasistista motiivia teolle. Eriävässä mielipiteessä on argumentoitu sillä, että on mahdollista, ettei teolle ole olemassa mitään järkevää motiivia, eikä siksi rasistisen motiivin mahdollisuuden kumoamisvelvollisuutta voida asettaa vastaajalle siten, että tämän tulisi voida jokin muu motiivi esittää välttyäkseen koventamisperusteen soveltamiselta. Motiivia ei voida jäsenen mukaan päätellä ainoastaan muutamasta rasistisen

³⁹³ Jokela 2004, s. 262.

³⁹⁴ Klami 2000, s. 91–92.

³⁹⁵ KKO 2020:32, kohta 11.

³⁹⁶ KKO 2020:32, kohta 13.

ilmauksen sisältävästä kommentista. Eri mieltä olleen jäsenen argumentaatio on sinänsä aiheellista, että yleisesti ottaen näytön esittäminen jonkin seikan olemassaolon puuttumisesta on haastavaa, ja tämä on yleisesti huomioon otettava asia myös riita-asioissa näyttötaakan jakoa harkittaessa.³⁹⁷ Rikosasiassa tällaisen velvollisuuden asettamisessa syytetylle tulee olla erityisen pidättyväinen.

Syytetyn vaikeneminen voi tosiasiallisesti vaikuttaa epäedullisesti hänen tilanteeseensa myös rikosasian osalta.³⁹⁸ Tällöin vastapuolen esittämä näyttö puhuu koko voimallaan. Tämä voimakkuus voi olla heikko tai vahva. Ellei syytetty esitä vastanäyttöä, hänen haitakseen jäävät siitä aiheutuvat haitalliset seuraukset.³⁹⁹ Käytännössä syytetyn onkin usein esitettävä vastanäyttöä, mikäli tämä haluaa estää tuomitukseksi tulemisensa. Etenkin silloin, kun todiste on vain syytetyn tiedossa, lankeaa hänen vastuulleen tämän esittäminen tuomioistuimelle.⁴⁰⁰ Myös esitöissä on todettu vastaajan olevan tärkeä todistuskeino selvittäessä syyteasiaa.⁴⁰¹

5.5.4 Faktinen presumptio

Esimerkkinä todistustaakan ristiriitaisesta jakaantumisesta rikosasian ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta voidaan käyttää työsyRJintärikosta. RL 47:3:n mukaan työnantaja tai tämän edustaja, joka työpaikasta ilmoittaessaan, työntekijää valitessaan tai palvelussuhteen aikana ilman painavaa, hyväksyttävää syytä asettaa työnhakijan tai työntekijän epäedulliseen asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, kansalaisuuden, ihonvärin, kielen, sukupuolen, iän, perhesuhteiden, sukupuolisen suuntautumisen, perimän, vammaisuuden tai terveydentilan taikka uskonnon, yhteiskunnallisen mielipiteen, poliittisen tai ammatillisen toiminnan tai muun näihin rinnastettavan seikan perusteella, on tuomittava työsyRJinnästä. YhdenvertL 23.1 §:n mukaan syrjinnän tai vastatoimien kohteeksi joutuneella on oikeus saada hyvitys siltä viranomaiselta, työnantajalta, varhaiskasvatuksen järjestäjältä tai palveluntuottajalta, koulutuksen järjestäjältä taikka tavaroiden tai palveluiden tarjoajalta, joka on syrjinyt häntä tai kohdistanut häneen vastatoimia.

³⁹⁷ Jokela 2004, s. 256.

³⁹⁸ Pölönen – Tapanila 2015, s. 370.

³⁹⁹ Klami 2000, s. 73. Ks. myös Tirkkonen 1972, s. 153.

⁴⁰⁰ Sahavirta 2014, s. 239–240.

⁴⁰¹ HE 82/1995 vp, s. 89.

YhdenvertL 28 §:ssä säädetään, että vireillepanijan on syrjintää tai vastatoimia koskevaa asiaa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa käsiteltäessä esitettävä selvitystä seikoista, joihin vaatimus perustuu. Jos asiaa käsiteltäessä esitettyjen selvitysten perusteella voidaan olettaa syrjinnän tai vastatoimien kieltoa rikotun, vastapuolen on kumotakseen olettuksen osoitettava, että kieltoa ei ole rikottu. Edelleen saman lainkohdan mukaan mitä kyseisessä pykälässä säädetään, ei sovelleta rikosasian käsittelyssä. Todistustaakan voidaan kuvailla jakautuvan tilanteessa kantajan ja vastaajan kesken.⁴⁰²

Kantajan tulee hyvityksen osalta esittää näyttöä, jonka perusteella voidaan objektiivisesti arvioiden olettaa syrjintää tapahtuneen, ja vastaajan tulee tämän jälkeen kyetä osoittamaan, ettei syrjintää ole tapahtunut tai että menettelylle on ollut muuten hyväksyttävä syy. Näin ollen kyseessä on syrjintäolettamalla kantajan esitettyä näyttöä syrjinnän tapahtumisesta.⁴⁰³ Kantajan ei tarvitse esittää täyttä näyttöä, vaan tätä vähäisempi näyttö riittää todistustaakan siirtymiseen vastaajalle.⁴⁰⁴ Syrjintäolettamassa on kyse legaalista presumptiosta.

Syytetyn ei ole adheesioprosessissa samassa oikeudenkäyntitilaisuudessa mahdollista yhtä aikaa sekä vaieta työsyrintärikoksen osalta itsekriminointisuojaan vedoten että esittää vastanäyttöä hyvityksen osalta käännetyn näyttötaakan vuoksi ja lisäksi pitäytyä positiivisessa totuusvelvollisuudessa (OK 14:1), koska rikos- ja riita-asian käsittelyt kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa. Tämän seurauksena yksityisoikeudellisen vaatimuksen olisi mukauduttava adheesioprosessissa rikosoikeudellisen näyttötaakkasäännön alaiseksi vähintään sellaisten oikeus-tosiseikkojen osalta, jotka sisältyvät syytteen teonkuvaukseen.⁴⁰⁵ Jousila katsoo, että hyvitysvaatimuksen ja työsyrintärikoksen kumuloiminen ei ole välttämättä perusteltua erilaisten

⁴⁰² Ex analogia Jousila 2009, s. 247. Artikkelissa puhutaan aiemmasta YhdenvertL 17:stä ja viitataan lain naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (Tasa-arvoL, 609/1986) esitöihin. Tasa-arvoL:n esitöissä täsmennetty todistustaakan jako pätee myös nykyisen YhdenvertL:n 28 §:n mukaiseen todistustaakan jakoon. Ks. HE 195/2004 vp, s. 37–40.

⁴⁰³ Hyppönen 2024, s. 44, 53.

⁴⁰⁴ HE 19/2014, s. 93.

⁴⁰⁵ Hyppönen 2024, s. 54.

todistustaakkasäännösten vuoksi jättäen kuitenkin kumuloinnin tuomioistuimen tapauskohtaisen harkinnan varaan.⁴⁰⁶ Nähdäkseni asioiden käsittely erillään ei poista ongelmaa syyttömyysolettaman kannalta.⁴⁰⁷

Hyppönen on pohtinut sitä, pitäisikö asianomistajan ajaa YhdenvertL:n mukaista hyvitystä syyteasiasta erillisessä prosessissa, jotta tämä hyötyisi prosessuaalisesta edusta, joka johtuu käännetystä näyttötaakasta.⁴⁰⁸ Näkemys, jonka mukaan näytön arviointi näin ratkaisevasti riippuisi adheesio- soveltamisesta tai soveltamattomuudesta, voidaan nähdäkseni kyseenalaistaa. Eikö kyse yksityisoikeudellisen vaatimuksen näytön arvioinnista pitäisi tehdä samalla tavalla samankaltaisissa tapauksissa⁴⁰⁹ riippumatta menettelyn ulkoisesta kulusta eli siitä, onko se kumuloituna syyteasiaan vai ei? Samanlaiset asiat tulisi käsitellä samalla tavalla asianosaisten oikeusturvan takaamiseksi.⁴¹⁰ Toisaalta voidaan väittää, että silloin, kun yksityisoikeudellinen vaatimus tutkitaan ja ratkaistaan syyteasian yhteydessä, on kyseessä erilainen tapaus verrattuna sen käsittelyyn erillisessä oikeudenkäynnissä.

Näyttökynnyksestä koskien hyvitystä säädetään YhdenvertL 28:ssä, ja on ongelmallista, jos adheesio- prosessin vuoksi kyseinen säännös sivuutetaan, ja todetaan vain, että näyttökynnyksen on säännöksestä huolimatta oltava rikosasian mukainen eli korkeampi. Sama koskee luonnollisesti muita legaalisia presumptioita. Hyppönenkin on päätenyt sille kannalle, että legaalisen presumption tapauksissa rikos- ja riita- asian tuomiot voivat muodostua ristiriitaisiksi näytön arvioinnin erilaisuuden vuoksi eikä tämä loukkaa syyttömyysolettamaa.⁴¹¹

Toisena vaihtoehtona on pyrkiä saamaan riita- ja rikosasian ratkaisut yhteneväisiksi näytön arvioinnin kannalta. Voidaan väittää, että *syyteasia joutuisikin mukautumaan adheesio- prosessissa jonkin verran yksityisoikeudellinen vaatimuksen menettelysääntöihin*,⁴¹² vaikka syyteasia on adheesio- prosessissa päävaatimus. On näet mahdollista varovaisesti puoltaa näkemystä, jonka mukaan henkilölle, jota syytetään työsyRJintärikoksesta, olisi mahdollista joissain tilanteissa tapauskohtaisen harkinnan seurauksena asettaa käännettyä näyttötaakkaa

⁴⁰⁶ Jousila 2009, s. 250–251.

⁴⁰⁷ Ks. kohta 5.5.5.

⁴⁰⁸ Hyppönen 2024, s. 44, 60, 61, 63.

⁴⁰⁹ Makkonen 1978, s. 153.

⁴¹⁰ Ervasti 2004, s. 172–173.

⁴¹¹ Hyppönen 2024, s. 55.

⁴¹² Hyppönen 2024, s. 60.

muistuttava velvollisuus esittää todistelua siitä, että menettelylle on ollut painava ja hyväksyttävä syy.⁴¹³ Rikosasiassa voidaan siis jossain määrin hyödyntää siviilioikeudellista lähestymistapaa.⁴¹⁴

Toisaalta asiaa voidaan Hyppösen edustaman kannan mukaisesti hahmottaa siten, että kyseessä on faktinen presumptio, joka muistuttaa legaalista presumptiota.⁴¹⁵ Sillä tarkoitetaan sellaista oletamaa, joka ei saa tukea lainsäädännöstä, vaan on käytännössä syntynyt, vakiintuneisuudeltaan ja laajuudeltaan tilanteen mukaan muuttuva sääntö tai ohje.⁴¹⁶ Käännetty näyttötaakka ja faktinen presumptio vaikuttavat tosin nähdäkseni johtavan hyvin samankaltaiseen lopputulokseen, ja niiden välillä oleva ero vaikuttaa olevan vaikeasti hahmotettavissa. Joka tapauksessa presumptiot sopivat huonosti aineellisen totuuden periaatteeseen,⁴¹⁷ joten syyttäjän todistustaakan keventämisen oikeuttaminen senkään nojalla ei ole ongelmallista. Toisaalta tilanne voitaisiin rinnastaa vaihtoehtoisesti vastaajalle erään näkemyksen mukaan asetettuun näyttövelvollisuuteen oikeudenvastaisuuden poistavasta seikasta tai kohdassa 5.5.3 esitettyyn selityselvöllisyyteen.⁴¹⁸ Jokainen vaihtoehdoista kuitenkin tosiasiallisesti johtaa siihen, että syytetyn täysimääräisen vaikenemisen ja passiivisuuden seurauksena voi olla langettava tuomio.

Helsingin HO:n ratkaisussa 14.5.2014 nro 1011 oli kysymys siitä, että A oli tuomittu käräjäoikeudessa työsyRJintärikoksesta ja suorittamaan kärsimyskorvausta sen perusteella. A oli väitetysti purkanut B:n työsopimuksen koeajalla B:n sairausloman takia. A valitti hovioikeuteen sekä syyte- että riita-asiasta. Hovioikeuden perusteluiden mukaan syyttäjän oli näyttävä syyte toteen, mutta työnantaja oli velvollinen tekemään uskottavaksi, että sillä on ollut työntekijän epäedulliseen asemaan asettamiselle palvelussuhteen aikana terveydentilan perusteella hyväksyttävä ja asiallinen syy.⁴¹⁹ Näin hovioikeus tosiasiallisesti asetti vastaajalle velvollisuuden esittää näyttöä syyttömydestään. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi syyte-

⁴¹³ Hyppönen 2024, s. 57–58.

⁴¹⁴ Koskinen – Valkonen 2018.

⁴¹⁵ Hyppönen 2024, s. 60, 62.

⁴¹⁶ Rudanko 2020, s. 453.

⁴¹⁷ Sjöström – Alkio 1948, s. 36.

⁴¹⁸ Hyppönen 2024, s. 56–57.

⁴¹⁹ Helsingin HO 14.5.2014 nro 1011, s. 3.

teen ja vahingonkorvausvaatimuksen yhtiön kyettyä esittämään selvitystä siitä, että koeaikapurulle oli ollut hyväksyttävä peruste B:n ollessa sopimaton työtehtäviinsä. Asiassa oli hovioikeuden mukaan jäänyt näyttämättä, että sairausloma olisi vaikuttanut työsuhteen purkamiseen koeajalla.⁴²⁰

Selitysvelvollisuuden ja faktisen presumption tarkastelulla on ollut tarkoitus osoittaa, että ristiriitaiset säännökset koskien näyttötaakkaa eivät välttämättä ole niin iso ongelma kuin säännösten eroavuuden perusteella vaikuttaisi. Selitysvelvollisuus ja faktinen presumptio siis voivat kaventaa jonkin verran tietyissä tilanteissa riita- ja rikosasian näyttötaakan eroavuutta. Huomioon on kuitenkin otettava rikosasian osalta syyttömyysolettama. Oikeusvarmuus ja syytetyn oikeusturva edellyttävät sitä, että todistustaakka on syyttäjällä.⁴²¹ Problematiikka ei aktualisoidu pelkästään adheesioprosessissa, vaan myös ainoastaan rikosasiaa käsiteltäessä ilman yksityisoikeudellisen vaatimuksen kumuloimista sen yhteyteen.⁴²²

5.5.5 Näyttökynnys

Riita-asiassa seikan asettaminen tuomion perustaksi edellyttää OK 17:2.2:n osoittaman pääsäännön mukaan, että asianosainen on esittänyt siitä uskottavan näytön. Uskottavalla näytöllä tarkoitetaan korkeampaa näyttöä kuin todennäköisiä syitä,⁴²³ mutta varteenotettava epäily esimerkiksi syy-yhteyden täyttymisestä saa jäädä.⁴²⁴ OK 17:2.4:n mukaan uskottavan näytön vaatimusta noudatetaan, jollei näytöltä vaadittavasta vahvuudesta laissa toisin säädetä tai asian laadusta muuta johdu. Muissa laeissa asetetaan useissa tapauksissa näyttökynnys uskottavaa näyttöä alhaisemmalle tasolle.⁴²⁵ Esimerkiksi lain ympäristövahinkojen korvaamisesta (YmpVahL, 737/1994) 3 §:n mukaan korvausvelvollisuuden syntymiseen ympäristövahingon tapauksessa riittää sen osoittaminen, että toiminnan ja vahingon välinen syy-yhteys on todennäköinen. Edelleen saman lainkohdan mukaan syy-yhteyden todennäköisyyttä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota muun ohella toiminnan ja vahingon laatuun sekä vahingon muihin mahdollisiin syihin.

⁴²⁰ Helsingin HO 14.5.2014 nro 1011, s. 4.

⁴²¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 168.

⁴²² Hyppönen 2024, s. 62.

⁴²³ HE 46/2014, s. 46. Ks. myös Helenius – Linna 2024, s. 516.

⁴²⁴ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 397.

⁴²⁵ HE 46/2014, s. 48.

Rikosasiassa langettavan tuomion edellytyksenä on OK 17:3.2:n mukaan, ettei vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä. Rikosasiassa näyttökynnys on korkeammalla kuin riita-asiassa. Kuitenkaan rikosasiassakaan ei ikinä vaadita näytöltä ehdotonta varmuutta.⁴²⁶ Riittää, että syyllisyydestä on varsin vahva näyttö, ja muut vaihtoehdot ovat epätodennäköisiä.⁴²⁷ Asiaa voidaan luonnehtia siten, että asiassa ei ole järkevää syytä katsoa, että syytetty ei olisi tehnyt tekoa.⁴²⁸ Sekä rikos- että riita-asioiden osalta tuomioistuin saaisi määritellä todisteiden todistusarvon vapaan todistusharkinnan mukaan, mutta suhtautuminen näytöstä huolimatta jäävään epävarmuuteen on erilainen.

Näyttökynnyksen tason tapauskohtaisessa harkinnassa voidaan ottaa samoja asioita huomioon kuin näyttötaakan jakautumista harkittaessa.⁴²⁹ Näin ollen todistustaakan ja näyttökynnyksen tason punninta sulautuvat normatiivisesti yhteen.⁴³⁰ Vaikka on tavallista, että ihmiset luovuttavat omaisuutta vastiketta vastaan eivätkä lahjaksi, on lahjaksianto läheisissä sukulaisuussuhteissa huomattavasti yleisempää kuin vastikkeeton luovutus vieraille henkilöille, ja tämä tulee ottaa huomioon näyttökynnyksen vaadittua tasoa mahdollisesti alentavasti lähisukulaisten tapauksissa. Näyttökynnyksen ja näyttötaakan liityntää toisiinsa kuvaa myös se, että mitä korkeammalle näyttökynnys asetetaan, sitä enemmän jää tilaa näyttötaakanormien soveltamiselle. Syy-yhteyden toteennäyttäminen vahingonkorvausasiassa saattaa olla tosiasiallisesti niin vaikeaa, että siitä joustetaan alentamalla näyttökynnystä, jotta korvauksen saaminen ei ole käytännössä mahdotonta, mutta punninnassa huomioon tulee ottaa vastaajan oikeusturva.⁴³¹

Näyttökynnys tulisi periaatteessa olla samalla tasolla rikostyyppistä riippumatta,⁴³² koska vaatimus siitä, että syyllisyydestä ei saa jäädä järkevää epäilyä koskee kaikentyyppisiä rikosasioita, eikä laissa ole asetettu näyttökynnystä rikoksen vakavuudesta riippuvaiseksi.

⁴²⁶ Lappalainen 2001, s. 313.

⁴²⁷ Jokela 2004, s. 263.

⁴²⁸ Helenius – Linna 2024, s. 517.

⁴²⁹ HE 46/2014, s. 48. Ks. myös Lappalainen 2001, s. 297.

⁴³⁰ Klami 2000, s. 82.

⁴³¹ Lappalainen 2001, s. 254, 346–347.

⁴³² Klami 2000, s. 39.

Käytännössä vakavammissa rikoksissa kuitenkin edellytetään säännönmukaisesti vakuuttavampaa näyttöä langettavaan tuomioon.⁴³³ Suurta eroa ei kuitenkaan näyttökynnyksen korkeudessa lievien ja vakavien rikosten välillä ole, vaan molemmissa se on säännönmukaisesti hyvin korkealla.⁴³⁴ Asiaa voidaan hahmottaa siten, että näyttökynnys on vakio, ja *selvittämiskynnys* erilainen erilaatuisten rikosten osalta. Näin ollen tuomioistuin voi tuomita langettavasti lievästä rikoksesta syyttäjän esitettyä todistusaineistoa ja selvitystä määrällisesti vähemmän kuin jos kyseessä olisi vakava rikos.⁴³⁵ Jos selvittämiskynnystä ei ole ylitetty eli tarvittavaa todistusaineistoa ei ole esitetty, näyttökynnys ei tule edes harkittavaksi, vaan syyte on hylättävä.⁴³⁶ Korkein oikeus on jäljempänä tarkemmin käsiteltävässä ratkaisussa KKO 2011:58 myös ilmaissut koskien selvittämiskynnystä, että vähäisessä rikosasiassa annetun tuomion todistusvaikutus myöhemmässä riitaprosessissa on mahdollisesti heikompi, koska tällaisissa asioissa syyte voidaan hyväksyä jo vaaditun rangaistusseuraamuksen vähäisyyden ja prosessin summaarisuuden takia.⁴³⁷

Viimesijaisena keinona tuomioistuimella on epäselvässä tilanteessa velvollisuus perustaa ratkaisunsa näytön riittävyuden arvioinnin osalta rikosasiassa syytetyn eduksi (*in dubio pro reo*) ja hylätä syyte.⁴³⁸ Kyseinen sääntö ilmentää puolustuksen suosimisen periaatetta. Näin ollen lienee mahdollista, että yksityisoikeudellinen vaatimus hyväksytään ja syyte hylätään. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta *in dubio pro reo* -periaate ei nimittäin tule sovellettavaksi.

Lappalainen katsoo, että *rikosperusteisen vahingonkorvausvaatimuksen hyväksymiseksi tulee näyttökynnys asettaa samalle tasolle kuin se on rikosasiassa* niin käsiteltäessä yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteydessä kuin erikseenkin. Tämä on perusteltavissa sillä, että ristiriitainen näytön arviointi rikosasian ja riita-asian yhteisten oikeustositseikkojen

⁴³³ Pölönen – Tapanila 2015, s. 82.

⁴³⁴ Klami 2000, s. 90.

⁴³⁵ Pölönen – Tapanila 2015, s. 134–135.

⁴³⁶ Virolainen – Pölönen 2003, s. 170.

⁴³⁷ KKO 2011:58, kohta 8.

⁴³⁸ Pölönen – Tapanila 2015, s. 60–61. Ks. myös Virolainen – Vuorenpää 2021, s. 205.

osalta olisi omituista.⁴³⁹ Adheesiotilanteessa ei sekä rikos- että riita-asialle yhteisesti relevantteja oikeustositilanteita voitaisi hänen mukaansa arvioida eri tavalla.⁴⁴⁰ Kantaa voidaan puoltaa myös sillä perusteella, että yksityisoikeudellinen vaatimus joutuu mukautumaan syyteasian menettelysääntöihin hyvin pitkälti muutenkin kumulaatiotilanteessa. Toisaalta kuitenkin rikosoikeudellisen vastuun ja vahingonkorvausvastuun syntyedellytyksiä tulee periaatteessa arvioida itsenäisesti myös adheesioprosessissa.⁴⁴¹ Nähdäkseni on ongelmallista, jos esimerkiksi tapauksissa, joissa vahingonkorvausvaatimuksen perusteena on vahingonkorvausoikeudellinen huolimattomuus, eikä asiaan väitetä liittyvän rikosta, yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta näyttökynnys on alempi kuin silloin, kun asiaan väitetäänkin liittyvän myös rikos. Tällaiselle tulkinnalle ei löydy laista tukea. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen kohtalonhan ei ole tiukasti sidottu siihen, hyväksytäänkö syyte vai ei.⁴⁴²

Kuvitellaan tilanne, jossa A:n väitetään tahallaan rikkoneen B:n omistaman auton sen ollessa pysäköitynä parkkipaikalla. A:ta syytetään vahingonteosta, ja B vaatii syyteasian yhteydessä A:lta vahingonkorvausta rikosvastuun perusteella. Käräjäoikeudessa on kyse näytön arvioinnista liittyen siihen, oliko auton rikkonut juuri A vai joku muu. Syyte hylätään, koska A:n syyllisyydestä jää varteenotettava epäily. Myös vahingonkorvausvaatimus hylätään Lappalaisen esittämää kantaa mukailleen, vaikka uskottavan näytön raja on saavutettu.

Kuvitellaan seuraavaksi samantapainen tilanne, jossa A:n väitetään huolimattomuuttaan rikkoneen B:n omistavan auton. B vaatii A:lta vahingonkorvausta vahingonkorvausoikeudellisen tuottamusvastuun perusteella. Asiaan ei edes väitetä liittyvän rikosta, vaan kyse on puhtaasti siviiliasista. Auton rikkoneen ihmisen henkilöllisyys on näyttökysymyksenä käräjäoikeudessa. Vahingonkorvausvaatimus hyväksytään, koska B on esittänyt uskottavan näytön siitä, että A rikkoi B:n auton, vaikkakin samanlainen epäily kuin ensin mainitussa kuvitteellisessa esimerkissä jää tässäkin tapauksessa. Näyttökynnysten eri korkeus esimerkkitapauksissa ei vaikuta vahingonkärsijän kannalta hyväksyttävältä. Rikospöytäkirjojen vahingon-

⁴³⁹ Lappalainen 2001, s. 346.

⁴⁴⁰ Lappalainen 1986, s. 446.

⁴⁴¹ HE 82/1995 vp, s. 57.

⁴⁴² Lappalainen 1986, s. 370.

korvausvelvollisuuden aktualisoitumisen vaikeus verrattuna vahingonkorvausvelvollisuuden aktualisoitumiseen tuottamusvastuun perusteella näytön arvioinnin erilaisuuden vuoksi on nähdäkseni omituista.

Negatiivinen oikeusvoimavaikutus estää Suomessa nykyisin vallalla olevan näkemyksen mukaan vahingonkorvausvaatimuksen esittämisen tuottamusvastuun perusteella myöhemmin uudessa oikeudenkäynnissä, jos vahingonkorvausvaatimus on syyteasian yhteydessä hylätty rikosvastuun perusteella.⁴⁴³ Hylkäävän tuomion oikeusvoima estää uusiin oikeustositseikkoihin vetoamisen vaatimuksen perusteeksi, jos kantaja olisi voinut ensimmäisessä oikeudenkäynnissä vedota kyseisiin tosiseikkoihin vaatimuksensa tueksi.⁴⁴⁴ Näin ollen uusi oikeudenkäynti yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta ei myöskään tule kyseeseen, jos vaatimus on syyteasian käsittelyn yhteydessä hylätty korkean näyttökynnyksen vuoksi.

On otettava huomioon, että aiemmalla rikostuomiolla on oikeudessamme voitolla olevan kannan mukaan vain todistusvaikutus myöhemmässä siviiliprosessissa.⁴⁴⁵ Toisaalta ratkaisussa KKO 2011:58 todistusvaikutuksen on todettu olevan yleensä erittäin vahva.⁴⁴⁶ Ratkaisussa oli kyse siitä, että käräjäoikeus oli erottanut törkeistä veropetoksista johtuneet vahingonkorvausvaatimukset käsiteltäväksi erillisessä oikeudenkäynnissä. Erottaminen oli tehty vasta pääkäsittelyn jälkeen. Korkein oikeus päätyi siihen, ettei käräjäoikeuden ollut tarvinnut ottaa vastaan uutta todistelua vahingonkorvausvaatimuksen myöhemmässä käsittelyssä, vaikka asianosaiset olivat tätä vaatineet, kun tälle ei ollut erityistä syytä. Langettavan rikostuomion todistusvaikutus katsottiin tapauksessa hyvin vahvaksi.⁴⁴⁷ Korkeimman oikeuden mukaan todistusvaikutusta tulee kuitenkin punnita tapauskohtaisesti.⁴⁴⁸ Nähdäkseni uuden todistelun vastaanottaminen on mahdollisesti perusteltua rikos- ja riita-asian erilaisten näyttökynnysten vuoksi siinä tapauksessa, jos syytteet on hylätty riippuen luonnollisesti myös

⁴⁴³ E contrario KKO 2005:140, kohta 3, jossa korkein oikeus totesi, että käräjäoikeuden hylättyä syytteen ja jätettyä tutkimatta vahingonkorvausvaatimuksen syyteasian yhteydessä ei oikeusvoimavaikutus estänyt vahingonkorvausvaatimuksen tutkimista uudessa oikeudenkäynnissä saman oikeustositseikaston perusteella. Ratkaisusta voidaan siis päätellä, että jos käräjäoikeus olisi lausunut vahingonkorvausvaatimuksesta, oikeusvoimavaikutus olisi estänyt sen tutkimisen.

⁴⁴⁴ Lappalainen 2001, s. 449.

⁴⁴⁵ Lappalainen 2001, s. 466.

⁴⁴⁶ KKO 2011:58, kohta 8.

⁴⁴⁷ KKO 2011:58, kohta 15.

⁴⁴⁸ KKO 2011:58, kohta 8.

siitä, mistä näyttöasiassa on kyse. Jos syyte esimerkiksi tulee hylätyksi siitä syystä, että tekijän henkilöllisyydestä jää varteenotettava epäily, voitaisiin nähdäkseni asiaa arvioida mahdollisesti uudelleen riita-asiassa.

Se, että rikostuomiolla on pelkästään todistusvaikutus puoltaa nähdäkseni tulkintaa, jonka mukaan todistusharkinta tulisi voida tarvittaessa tehdä erikseen rikosasian ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta adheesioprosessissakin. Eri mieltä olleet korkeimman oikeuden jäsenet ovat myös ratkaisun KKO 2011:58 perusteluissaan nähdäkseni asianmukaisesti esittäneet, että rikostuomion hyvin pitkälle menevää todistusvaikutusta ei voida perustella ainoastaan oikeudenkäynnin tehokkuutta ja oikeusvarmuutta koskevilla näkökohdilla, ja todistelu ei olisi näin ollen saanut heidän mukaansa evätä. Eriävässä mielipiteessä on myös kiinnitetty huomiota siihen nähdäkseni juuri adheesioprosessin eräänä haittapuolena olevaan ongelmaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen jäämisestä syyteasian varjoon, että monet vahingonkorvausoikeudelliset ongelmat liittyen esimerkiksi vastuuperusteeseen, syy-yhteyteen, vastuun ulottuvuuteen ja jakautumiseen eivät ole keskeisiä syyteasian ratkaisemisessa, mikä puoltaa todistelun vastaanottamista yksityisoikeudellista vaatimusta koskevassa oikeudenkäynnissä.

Korkeimman oikeuden enemmistö on ratkaisun perusteluissa kiinnittänyt huomiota lisäksi siihen, että laissa ei ole säädetty, mikä merkitys rikostuomiolla on vasta rikostuomion ratkaisemisen jälkeen vireille tulleessa riita-asiassa verrattuna siihen, että tuomioistuin erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi erikseen ennen pääkäsittelyä taikka sen erottaessa asiat vasta rikosasian pääkäsittelyn jälkeen.⁴⁴⁹ Nähdäkseni näytön arvioinnin tulee olla samanlaista kaikissa korkeimman oikeuden luettelemissa tilanteissa kuin myös siinä tapauksessa, että rikos- ja riita-asia käsitellään yhdessä. Samoin katsoisin olevan myös silloin, kun vain yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta on valitettu hovioikeuteen. Tätä puoltaa lainkäytön ennustettavuusvaatimus. Nähdäkseni näytön riittävyden arviointi ei saa riippua käsittelyjärjestyksestä.

Ratkaisussa Vaasan HO 3.2.2015 nro 104782 oli kyse tapauksesta, jossa syyttäjä vaati rangaistusta B:lle törkeästä pahoinpitelystä tämän lyötyä hedelmäveitsellä C:tä reiteen. B kiisti lyöneensä C:tä, ja esitti C:n sohaisseen itse itseään veitsellä. Käräjäoikeus oli hylännyt syyt-

⁴⁴⁹ KKO 2011:58, kohta 5.

teen ja myös C:n esittämät vahingonkorvausvaatimukset, koska asiassa ei ollut kyetty näyttämään B:n lyöneen veitsellä C:tä, vaan tästä oli jäänyt varteenotettava epäily. Hovioikeudessa oli tutkittavana ainoastaan C:n vahingonkorvausvaatimus samaan historialliseen tapahtumainkulkuun perustuen, ja syyteasiassa annettu hylkäävä ratkaisu oli saanut lainvoiman.

Hovioikeus totesi, että rikosasioissa näyttökynnys on normaalisti korkeampi kuin riita-asioissa, ja että tuomioistuin voi vapaan todistusharkinnan periaatteen mukaisesti arvioida esitettyä näyttöä riita-asioissa noudatettavan todistusharkinnan pohjalta, koska yksityisoikeudellisessa vaatimuksessa on kyse asiasta, jossa sovinto on sallittu. Lisäksi hovioikeus perusteli vahingonkorvausvaatimuksen tutkimisen mahdollisuutta sillä, että korvausvaatimuksen perusteena olevalla seikalla ei ollut enää merkitystä syyteasian osalta. Hovioikeus harkitsi esitettyä näyttöä uudelleen vahingonkorvausasian kannalta, mutta päätyi kuitenkin hylkäämään vahingonkorvausvaatimukset sillä perusteella, että näyttämättä jäi B:n aiheuttaneen C:lle tämän väittämät vahingot. Näin ollen hovioikeus näyttää olleen eri mieltä kuin Lappalainen ja hyväksyneen ratkaisussa tulkinnan, jonka mukaan näyttökynnys yksityisoikeudellisessa vaatimuksessa on matalammalla kuin syyteasiassa, vaikka kyse on rikokseen perustuvasta yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta.

Nähdäkseni ainakaan se korvausvaatimuksen esittäjän kannalta satunnainen seikka, onko joku asianosaisista hakenut adheesioprosessissa syyteasiaan muutosta, ei saisi vaikuttaa siihen, voidaanko vahingonkorvausvaatimuksen osalta soveltaa alempaa näyttökynnystä kuin syyteasian osalta. Jo käräjäoikeuden pitäisi nähdäkseni tehdä yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta näytön riittävyysarviointi erillään syyteasiasta. Sellainen näkemys ei ole perusteltavissa, että vahingonkäräjälle edullisempi, alhaisempi näyttökynnys vaatii valituksen ylioikeuteen tullakseen sovellettavaksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa Y v. Norja katsottiin, että EIS 6 artiklan 2 kohtaa oli rikottu, kun Y oli vapautettu rikossyytteestä koskien muun muassa tappoa, mutta katsottiin kuitenkin velvolliseksi maksamaan vahingonkorvausta samaan historialliseen tapahtumainkulkuun perustuen. EIT perusteli tätä sillä, että tuomioistuin oli lausunut perusteissaan liittyen vahingonkorvausasiaan, että Y:n syyllistyminen rikoksiin uhria kohtaan oli

selvästi todennäköistä. Näin ollen syyttömyysolettamaa oli rikottu.⁴⁵⁰ Ratkaisun perusteluista saa sen käsityksen, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen hyväksyminen sinänsä olisi ollut mahdollista, mutta vahingonkorvausasian perustelujen sanamuodon mukaan Y katsottiin syylliseksi rikokseen, mikä rikkoi syyttömyysolettamaa, kun tämä oli syytteestä vapautettu. Syyllisyyteen viittaavaa lausumaa ei saa yksityisoikeudellisen vaatimuksen hyväksyvässä tuomiossa olla, jos syyte on hylätty.⁴⁵¹

EIT:n ratkaisussa Orr v. Norja syyte raiskauksesta oli hylätty, mutta vahingonkorvausvaatimus hyväksytty. EIT:n enemmistö katsoi, että EIS 6 artiklan 2 kohtaa oli rikottu, koska vahingonkorvausasiaan liittyen oli puhuttu seksuaalisen kanssakäymisen luonteesta, vastaajan tarkoituksesta ja tietoisuudesta asianomistajan suostumuksen puutteesta sekä väkivallan asteesta.⁴⁵² Ratkaisusta saa sen käsityksen, että käytännössä tuomioistuimen voi olla lähes mahdotonta perustella yksityisoikeudellisen vaatimuksen alemman näyttökynnyksen vuoksi hyväksyvä tuomio siten, että syyttömyysolettamaa ei rikota, jos syyte on hylätty.

Eri mieltä ollut jäsen Jebens katsoi, että mahdollisuus hyväksyä siviilivaatimus alemman näyttökynnyksen perusteella syyteasian hylkäämisestä huolimatta on tarpeen asianomistajan oikeuksien turvaamiseksi, jotta tämä ei joutuisi huonompaan asemaan kuin muut vahingonkäräjät siviiliasioissa, ja jotta asianomistajan oikeus 6 artiklan 1 kohdan mukaiseen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin päätettäessä hänen oikeuksistaan toteutuisi. Kyseinen jäsen katsoi, että tuomioistuimen oli tullut voida käsitellä oikeustositseikkoja, jotka olivat olennaisia sen kannalta, voitiinko vahingonkorvausvaatimus hyväksyä, vaikka kyseiset seikat vastasivatkin rikoksen tunnusmerkistöä. Tuomioistuin ei ollut käyttänyt ilmaisuja, joiden mukaan vastaaja olisi syyllistynyt rikokseen ja näin ollen EIS 6 artiklan 2 kohtaa ei ollut rikottu. Myös kaksi muuta eri mieltä ollutta jäsentä katsoivat, että rikkomusta ei ollut tapahtunut, eikä tuomioistuin olisi voinut kuvailla väkivaltaa enää yhtään lievemmin ilmaisin kuin se oli tehnyt yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, ja näin ollen onnistunut välttämään syyllisyyteen viittaavia ilmaisuja.

Ajatellaan kohdassa 5.5.1 kehiteltyä esimerkkitapausta, jossa syyte taposta hylättiin tunnustuksesta huolimatta. Nähdäkseni syyttömyysolettamaa rikottaisiin, jos A kuitenkin tuomiolla

⁴⁵⁰ Y v. Norja, kohdat 43–47.

⁴⁵¹ Ervo 2008, s. 358–359.

⁴⁵² Orr v. Norja, kohta 51.

määrättäisiin maksamaan VahL 5:4 a:n mukaista kärsimyskorvausta tämän surmattua B:n. Kyseisen säännöksen mukaanhan kuolema on tullut aiheuttaa tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta, jotta velvollisuus suorittaa kärsimyskorvausta aktualisoituu, ja jos syyteasia hylätään sen perusteella, ettei A:lla ole ollut minkäänlaista osuutta B:n kuolemaan, olisi kärsimyskorvauksen tuomitseminen ongelmallista ottaen huomioon säännöksen sanamuodon. Rikospöytäkirjan olemassaolo onkin oikeutemme mukaan yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta merkityksellinen tietynlaisissa erityiskysymyksissä⁴⁵³, jollaiseksi oikeus kärsimyskorvaukseen läheisen henkilön surmaamisen perusteella on katsottava. Kyseisen lainkohdan perusteluissa mainitaan nimenomaisesti tietyt rikosnimikkeet – tappo mukaan luettuna – joiden perusteella korvauksen saaminen on mahdollista.⁴⁵⁴ Vaikuttaa siltä, että näyttökynnyksen ainakin tällaisissa tapauksissa on oltava samalla tasolla rikos- ja riita-asiassa. Korvausvastuun voidaan sanoa olevan kyseisessä tilanteessa *riippuvainen* rikospöytäkirjasta.⁴⁵⁵

Tilanteessa, jossa rangaistusvastuu edellyttää tekijältä tahallisuutta – mikä onkin RL 3:5.2:n mukaan tilanne, ellei säännöksessä tuottamusta ole erikseen kriminalisoitu – on syytteen hylkääminen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen hyväksyminen luonnollisesti mahdollista helpommin ilman syyttömyysolettaman rikkomista. Esimerkiksi RL 35:1:ssä säädetään rangaistavaksi vahingonteko, johon syyllistyy henkilö, joka oikeudettomasti vahingoittaa tai hävittää toisen omaisuutta. Vaikka syytetty vapautetaan syytteestä sillä perusteella, ettei tahallisuutta voida katsoa näytetyksi, voidaan hänen maksettavakseen tuomita vahingonkorvausta esinevahingosta. VahL 2:1.1:n mukaan joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa toiselle vahingon, on velvollinen korvaamaan sen, jollei vahingonkorvauslaissa säädetystä muuta johdu. Näin ollen tuottamus riittää vahingonkorvauksen tuomitsemiseen, eikä ristiriitaa ole. Hyväksyttäessä yksityisoikeudellinen vaatimus tällaisessa tilanteessa ei oteta kantaa tahallisuuteen, joka on syyteasian hyväksymisen edellytys. Tuomioistuimien voi myös edellä

⁴⁵³ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 130.

⁴⁵⁴ HE 116/1998 vp, s. 10.

⁴⁵⁵ Ex analogia Ståhlberg – Karhu 2020, s. 310–311, jonka mukaan korvausvastuu on riippuvainen rikospöytäkirjasta kärsimyksen korvaamista koskevan VahL 5:6.1,1:n ja 5:6.1,2:n tapauksissa. Kyseisessä lainkohdassa säädetään vahingonkärsijän itsensä oikeudesta kärsimyskorvaukseen loukkauksen perusteella.

todetulla tavalla jatkaa ROL 3:8:n nojalla asian käsittelyä riita-asiain oikeudenkäynnistä säädettyssä järjestyksessä, ellei yksityisoikeudellinen vaatimus ole vielä ratkaisukypsä, kun rikosasia ratkaistaan.

Voidaan todeta, että myös yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta näyttökynnys on suhteellisen korkealla, koska riita-asioissa edellytetään kohtuullisen vakuuttavaa näyttöä.⁴⁵⁶ Riita- ja rikosasian toisistaan eroavassa näytön riittävyysarvioinnissa on kyse vaikeasti määritettävästä aste-erosta.⁴⁵⁷

Sama ongelma liittyen näytön riittävyysarvioinnin eroavuuteen on käsillä, ratkaistiinpa yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasian yhteydessä tai erikseen. Tuomarin on tosin yhteiskäsittelytilanteessa todellisuudessa luultavasti vaikeampaa kyetä erottamaan mielensisäisessä näytön arvioinnissa yksityisoikeudellinen vaatimus ja rikosasia toisistaan. Tässä mielessä sivuvaatimuksen asemassa oleva yksityisoikeudellinen vaatimus joutuu pitkälti mukautumaan päävaatimuksen määräämään prosessiin, kun taas päävaatimuksen asemassa oleva rikosasia käsitellään pääsääntöisesti yksinomaan rikosprosessuaalisten normien mukaan.⁴⁵⁸ Tuomari voi kuitenkin muodollisen prosessin johdon keinoin pitää yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn erillään syyteasian käsittelystä oikeudenkäynnissä määräämällä yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi vasta syyteasian jälkeen.⁴⁵⁹ Tämä mahdollistaneekin paremmin näytön arvioinnin uudelleen yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta.

6 Johtopäätökset

Adheesiolla saavutetaan merkittäviä prosessiekonomisia hyötyjä. Samojen oikeudenkäyntiaineiston kaksinkertaiselta käsittelyltä vältytään kumuloitaessa asiat. Erityisesti asianomistajan kannalta kumulaatiolla on positiivisia vaikutuksia oikeudenkäyntikulturiskin ollessa sen ansiosta pieni. Haittana voi olla oikeudenkäynnin paisuminen ja vaikeus hallita oikeudenkäyntiaineistoa. Lisäksi yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta haittana on sen sivuvaatimusluonteesta johtuva mahdollisuus sille, että se jää syyteasian varjoon ja näin ollen heikolle tutkinnalle. Yhteiskäsittelyssä haastavaa voi olla myös rikos- ja riita-asian erilaisista

⁴⁵⁶ Helenius – Linna 2024, s. 516.

⁴⁵⁷ Lappalainen 1986, s. 446.

⁴⁵⁸ Lappalainen 1986, s. 68.

⁴⁵⁹ HE 82/1995 vp, s. 82.

prosessuaalisista normeista johtuva käsittelyn monimutkaistuminen, kun tuomari joutuu tapauskohtaisesti punnitsemaan, tuleeko yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta sovellettavaksi riita-asiain menettelysääntö rikosprosessuaalisen normin sijaan. Tuomioistuimen havaitessa tapauskohtaisen harkinnan tuloksena haittojen tekevän kumulaatiosta epätarkoituksenmukaisen se voi erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsiteltäväksi erillisessä oikeudenkäyntitilaisuudessa ROL 3:3:n nojalla.

Yksityisoikeudellinen vaatimus johtuu rikoksesta ROL 3:1:n tarkoittamalla tavalla, jos syyteasian ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen kannalta relevantteja oikeustositseikastoja verrataan keskenään ja havaitaan niiden olevan yhteneväiset. Identtisuutta ei vaadita, ja kyseistä säännöstä tulee tulkita lavasti. Vertailussa ei oteta vielä kantaa siihen, voidaanko syyte tai yksityisoikeudellinen vaatimus hyväksyä. Kiperissä tapauksissa tulkinta-apua voidaan kuitenkin saada ottamalla huomioon samanlaisia asioita kuin aineellisoikeudellisessa syy-yhteyden vaatimuksen punninnassa. Yleensä sen toteaminen, onko syyteasialla ja yksityisoikeudellisella vaatimuksella riittävä liityntä toisiinsa, ei aiheuta ongelmia.

Vastakohtaispäätelyn soveltaminen ROL 3 luvun normeihin antaa sen vaikutelman, että yksityisoikeudelliseen vaatimukseen tulevat adheesioprosessissa sovellettaviksi pääasiallisesti rikosprosessuaaliset normit. On kuitenkin katsottava, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen dispositiivisen luonteen vuoksi riita-asiain säännöksiä tulee soveltaa siihen siinä määrin kuin se on mahdollista. Asioiden käsittely nivoutuu niin tiiviisti yhteen, että on kuitenkin hyväksyttävä se tosiasia, että yksityisoikeudellinen vaatimus joutuu jossain määrin antamaan periksi rikosprosessuaalisille normeille.

Väittämistaakka soveltuu yksityisoikeudelliseen vaatimukseen, eikä tästä aiheudu yleensä merkittäviä ongelmia. Oikeustila liittyen hovioikeuden ulkoisen preklusion soveltumiseen yksityisoikeudelliseen vaatimukseen kumulaatiotilanteessa on sen sijaan tällä hetkellä epäselvä. Tuomioistuin voi melko tehokkaasti materiaalisen prosessin johdon keinoin ehkäistä väittämistaakasta ja preklusiosta aiheutuvia oikeudenmenetyksiä ottaen kuitenkin huomioon puolueettomuusvaatimuksen ja rikastavan prosessin johdon kiellon rikosasian osalta syytetyn vahingoksi. Preklusiosta adheesioprosessista riippumatta aiheutuvia haittoja ja hyötyjä ei tule arvioida harkittaessa preklusion soveltumista adheesioprosessissa ylipääntään, vaan nämä tulee ottaa huomioon tapauskohtaisessa anteeksiantoperusteen soveltumi-

sen harkinnassa. Preklusiossa anteeksiantoperusteen olemassaolo lieventää eri prosessisäännöksistä johtuvaa ongelmaa, koska jos preklusio adheesioprosessissa hyväksytään, voitaneen anteeksiantoperustetta tulkita lavasti kumulaatiotilanteessa.

Kun adheesio oikeudessamme on sallittu, ei se saisi nähdäkseni vaikuttaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen lopputulokseen siten, että oikeudenkäynnin tulos olisi näytön arvioinnin osalta erilainen riippuen siitä, kumuloidaanko yksityisoikeudellinen vaatimus syyteasiaan vai käsitelläkö se omassa oikeudenkäyntitilaisuudessaan. Näytön riittävysharkinta vaikuttaa epäselvissä näyttötilanteissa suoraan tuomion lopputulokseen.

Rikosperusteisen vahingonkorvausvaatimuksen näyttökynnyksen asettaminen muunlaisten vahingonkorvausvaatimusten kanssa säännönmukaisesti eri tasolle riippumatta siitä, kumuloidaanko asiat, ei vaikuta perustellulta vahingonkärsijän oikeusturvan kannalta. Näin ollen näyttökynnyksen tulisi olla erilainen rikosasian ja siitä johtuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta. Toisaalta esimerkiksi VahL 5:4 a:n mukaisen kärsimyskorvauksen tuomitseminen edellyttäneen rikosasiainkin osalta tarvittavan näyttökynnyksen ylittämistä korvausvastuun ollessa riippuvainen rikosperusteesta. Lisäksi syyttömyysolettaman loukkaus on EIT:n oikeuskäytännön perusteella ilmeinen, jos yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta todetaan käytännössä rikoksen tunnusmerkistön kannalta relevantit oikeustositiseikat toteen näytenä, vaikka syyte on hylätty. Ratkaisuvaihtoehtoja punnittaessa vaikuttaa päätyvän aina umpikujaan niiltä osin kuin on kyse sekä rikos- että riita-asian kannalta relevanteista oikeustositiseikoista. Syyttömyysolettama näyttää rasittavan yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäjää. Tämä ongelma aktualisoituu tosin myös käsiteltäessä yksityisoikeudellinen vaatimus rikosasiasta erillään. Adheesio vaikeuttanee kuitenkin siinä mielessä näytön arviointia erikseen yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, että tuomarin on vaikeaa pitää ajatustyössään asiat erillään niiden käsittelyn nivoutuessa tiiviisti yhteen.